

ΕΛΙΣΑΙΟΥ ΓΙΑΝΙΔΗ

καλβος

γλωσσικά παρεργα

γλώσσα και ορθογραφία - συζητήσεις της εποχής

δέν ἔχω ἄλλο
στό νοῦ μου
πάρεξ
ἐλευθερία
καί γλώσσα

Δ. Σολωμός

ΓΛΩΣΣ

(87)

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞΗ ΔΗΜΑΡΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΕΝΔΕΙΚΝΥΟΝΤΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΕΝΔΕΙΚΝΥΟΝΤΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑ

Το βιβλίο αυτό εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1982.
Η παρούσα έκδοση είναι πλήρης και χωρίς αλλαγές.

Εκδόσεις: α) στο εξωτερικό - από τον εκδοτικό οίκο
στην Αθήνα, β) στο εσωτερικό της Ελλάδας - από τον
εκδοτικό οίκο της Α.Σ.Ε.Ε. (Εκδοτική Ομάδα της Α.Σ.Ε.Ε.)

καλβος

- ° Τὸ βιβλίο τοῦτο ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορά τὸ 1932. Ἡ παρούσα ἔκδοσις εἶναι πλήρης καὶ χωρὶς συντομεύσεις.
- ° Εἰκόνες: α) στὸ ἐξώφυλλο - ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ φράση τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητῆ. β) στὸ ὀπίσθφυλλο· λεπτομέρεια προσωπογραφίας τοῦ Δ. Σολωμοῦ.

Ἀναξαγόρα 1 Ἀθήνα. Τηλ.: 546 - 241

ΕΛΙΣΑΙΟΥ ΓΙΑΝΙΔΗ

ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΠΑΡΕΡΓΑ

**ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ
ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ**

**ΑΘΗΝΑ
1870**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ

ΑΘΗΝΑ
1977

ΜΕΡΟΣ Α'

Η ΓΛΩΣΣΑ

Με το θάνατο του Ψυχάρη μπορούμε να πούμε πώς έκλεισε η πρώτη για την εποχή-μας περίοδος του γλωσσικού ζητήματος και αρχίζει μια άλλη. Αξίζει λοιπόν να εξετάσουμε πού φτάσαμε ως σήμερα στη γραφτή χρήση της δημοτικής, και ποιά είναι η πιθανότερη διεύθυνση που θ' ακολουθήσει η γλώσσα -μας από τώρα κ' ύστερα.

Δυο θετικά κατορθώματα έχει να σημειώσει ως σήμερα η δημοτική, δυο σημαντικά προχώματα έχει κυριέψει: τη λογοτεχνία και το δημοτικό σχολείο. Τώρα περιμένουν ο λόγος ο επιστημονικός και η γλώσσα του καθημερινού τύπου να ιδούν το φως της ζωής. Όσο για έργα ιστορικά, κοινωνιολογικά και παιδαγωγικά, έχουνε γραφεί κάμποσα, πρωτότυπα και μετάφρασες. Ίσως γιατί σ' αυτό το είδος οι γλωσσικές δυσκολίες είναι λιγότερες. Ξαίρω κ' ένα νομικό, πρωτότυπο, που είναι χρέος να το αναφέρω: «Η Άμνηστεία» του Κ. Περδικάρη. Στις θετικές όμως επιστήμες, που παρουσιάζουνε σοβαρότερα γλωσσικά προβλήματα, ελάχιστα πράγματα έχουμε. Αυτές άλλωστε είναι οχυρωμένες μέσα σε δυο απόρθητα φρούρια, Γυμνάσιο και Πανεπιστήμιο. Στο Γυμνάσιο μπορούμε, αλήθεια, να σημειώσουμε μια μικρή πρόοδο και πρέπει να αρκεστούμε για την ώρα σ' αυτήν: πως οι εκθέσεις είναι δεχτές και στη δημοτική.

Και γνωρίζω καθηγητές κηρυγμένους οπαδούς της καθαρέδουσας που θαμολογούν «άριστα» εκθέσεις μαθητών γραμμένες στη δημοτική, όταν είναι ωραίες. Πράμα που τιμά την καλαισθησία-τους θέβαια, μονάχα πού βρίσκονται σε αντίφαση και δεν το καταλαβαίνουν. Ενώ δέκα -είκοσι χρόνια πριν τέτοιους μαθητές τους διώχναν απ' το γυμνάσιο.

Σήμερα λοιπόν το σύνθημα είναι πως ορισμένα μόνο πράγματα μπορούν να γράφονται στη δημοτική, τα άλλα η Μοίρα τα έχει προορίσει να γράφονται σε άλλη γλώσσα, κι' ας είναι ο ίδιος άνθρωπος, η ίδια ψυχή, η ίδια διάνοια, που γράφει κι' αυτά κ' εκείνα. Η διγλωσσία μετατοπίστηκε μονάχα: Έναν καιρό η αλλαγή της γλώσσας γινόταν απ' τόν κοινό διάλογο στο γραφτό λόγο, σήμερα είναι από ένα σε άλλο είδος του γραφτού λόγου.

**

Ας σημειωθεί ακόμη, μόνο για περιέργεια, ότι κάπου-κάπου απαντούμε κ' ένα αντίθετο ρεύμα. Μερικοί νέοι που καυχούνται πως είναι δημοτικιστές «απ' τὰ μαθητικά έδώλια» κάνουν την ακόλουθη λογική σκέψη: Επειδή άλλοι γράψανε «η мүόρεση» και «τόντις» και «περικυκλωσιά» γι' αυτό κ' εμείς επιστρέφουμε στην καθαρέδουσα. Επειδή όμως σήμερα ο άνεμος φυσά κατά τη δημοτική, για να μη φαινόμαστε καθυστερημένοι, την καθαρέδουσα μας την ονομάζουμε δημοτική. Και για να είναι δικαιολογημένη η μετονομασία, την αλατίζουμε εδώ κ' εκεί με μερικούς τύπους δημοτικών. Γράφουμε λοιπόν «τήν λέξιν», αλλά και «τήν λέξι» και «τή λέξι», κατά τη διάθεση της στιγμής, «αί μέθοδοι» και «ή πνευματικές ανάγκες, έγένοντο» και «μπορούμε νά ποϋμε». Αυτή λέγεται «δημοτική κεκαθαρμένη από τας ύπερβολάς και άπηλλαγμένη τών ψυχαραικών άκροτήτων». Και είναι τόσο ενθουσιασμένοι με την ανακάλυψή-τους, ώστε θεβαιώνουν σοβαρότατα ότι «σήμερον δέν ύφίσταται πλέον ζήτημα γλώσσης».

Υπάρχει μάλιστα κ' ένα άλλο επιχείρημα που χρησιμεύει για να δικαιολογεί αυτήν τη λιποψυχία εμπρός στις δυ

σκολιές που είναι πολύ φυσικό να παρουσιάζει μια ωραία ζωντανή αλλά ακαλλιέργητη ακόμη γλώσσα. Λέει το εξής: Αυτή που γράφετε δεν είναι δημοτική, είναι μεταφρασμένη καθαρέβουσα. Γι' αυτό κ' εμείς, ειλικρινέστεροι, αντί να κρυβόμαστε πίσω από μερικούς τύπους, γράφουμε απλά και φανερά καθαρέβουσα. Π.χ. γράφετε εσείς: «Ένα διανοητικό και ήθικό ξαναβάφτισμα, μιὰ μετάνοια στην πρωταρχική σθηθασία τῆς λέξης, ἀλλαγία δηλαδή νοῦ, διανοητικότητας, ψυχούστασης». Ε λοιπόν, αν αλλάξετε μερικές καταλήψεις, θα ιδείτε πως είναι καθαρέβουσα.

Συμβαίνει δηλαδή σ' εμάς σήμερα το εξής παράξενο πράγμα. Θέλετε να βάλετε τέσσερις-πέντε επιστημονικές εννοιες σε κάποια σειρά, σ' εκείνη τη σειρά που απαιτεί η σημερινή κατασκευή του μυαλού-μας, π.χ. «η ἔλξη μεταξύ δυο σωμάτων είναι ἀνάλογη με τις μάζες και ἀντίστροφα ἀνάλογη με το τετράγωνο της απόστασης». Σημειώστε πως τη φράση αυτή όλες οι γλώσσες σήμερα ἀπάνω-κάτω με τον ίδιο τρόπο ἀπάνω στο ίδιο σχέδιο θα την κατασκευάσουν, και όμως κανείς δε σοφίστηκε να πει πως ο Γάλλος τη μεταφράσει απ' τ' αγγλικά και ο Ιταλός απ' τα γερμανικά. «Επειδή όμως σ' εμάς ἔτυχε και την είπε πρώτη η καθαρέβουσα», γι' αυτό, όταν εσείς τη γράψετε με τους τύπους της δημοτικής θα ἔρθει κάποιος να σας πει πως τη μεταφράσατε απ' την καθαρέβουσα.

Και σας ἔρχεται βέβαια να ρωτήσετε πώς θα ἔπρεπε να διατυπώσετε την ιδέα - σας για να μην είναι καθαρέβουσα. Η ἀπάντηση είναι: Μη γυρέβετε. Τέτια λεπτότερα διανοήματα «δὲν λέγονται στην δημοτική». Ἡ δημοτική εἶναι ἀνεπαρκής.

Ποιό να είναι ἄραγε το διακριτικό γνώρισμα για να καταλαβαίνουμε αν μια φράση είναι γνήσια δημοτική ή εἶναι μεταφρασμένη καθαρέβουσα; Μήπως μονάχα η καθαρέβουσα ἔχει τὸ δικαίωμα να συνδυάζει ἀφηρημένες ἔννοιες με αυτήν τη σειρά: «Ἐν διανοητικὸν καὶ ἠθικὸν ἀναβάπτισμα» κτλ.; Ἡ μήπως υπάρχουν ακόμη σήμερα, ὕστερα ἀπὸ σαράντα χρόνια διανοητικούς αγώνες, ἄνθρωποι λόγιοι που

δεν κατάλαβαν πως μπορεί μια φράση να έχει τις λέξεις «διανοητικό, ηθικό, πρωταρχική, ψυχοσύνθεση», χωρίς να είναι ipso jure καθαρέδουσα; Και γιατί να μην πούμε πως, αντίστροφα, το «κεκαθαρμένη από τās υπερβολάς και απηλλαγμένη τών ψυχαικῶν ακροτήτων» είναι μετάφραση απ' τη δημοτική, γιατί άμα θγάλουμε τους αναδιπλασισμούς και αλλάξουμε μερικές καταλήξεις γίνεται: «καθαρισμένη απ' τις υπερβολές και απαλλαγμένη απ' τις ψυχαικές ακρότητες;» Σιγά σιγά θα μας πουν πως το «πηγαίνω στο σπίτι-μου» είναι μετάφραση του «μεταβαίνω εις τήν οικίαν μου».

**

Μα αυτά είναι φαινόμενα παροδικά μέσα στην πορεία του γλωσσικού ζητήματος, που σημειώνονται μόνο για την ιστορία. Μοιάζουν τις όψιμες κακοκαιρίες που μας κάνει ο χειμώνας τον Απρίλη, πριν μας αποχαιρετήσει οριστικά. Εκείνος που είναι ο μεγάλος ένοχος για τη στασιμότητα είναι ο καθημερινός τύπος, που δεν έννοεί να εγκαταλείψει τα καθιερωμένα καλούπια. Σήμερα μέσα στον κόσμο των δημοσιογράφων πρέπει να ψάξετε πολύ για να βρείτε έναν που νά μην είναι δημοτικιστής. Και όμως όχι δημοτική, παρά ούτε και ανθρωπινή καθαρέδουσα δεν αποφασίζουν να γράψουν. Τα «άμα τῷ κατάπλῳ», «άμα τῇ ἐνάρξει», τα «άπαξ έτι», τὸ «μετέβη εις τήν οικίαν», η «μαῖα», η «λεχώ», τὸ «φρέαρ», το «κῶν λυσσῶν έδηξε», οι «ιχθύς» και οι «άλι-εις», «άπόπειρα καθ' άμαξοστοιχίας», «καθ' άπασαν τήν χώ-ραν», «τά χρήματα άτινα έφερε μεθ' έαυτοῦ», «παρ' αἷς εἶ-ναι διαπεπιστευμένοι» και τα άλλα μαῖμουδίσματα φαίνεται πώς είναι απαραίτητα για την κυκλοφορία. Αυτά στερεοποιήθηκαν, μπαίνουν έτσι, μονοκόματα, σαν να είναι καμωμένα σφραγίδα από καουτσούκ, όπως είναι ή «μά-χαιρα τεραστίων διαστάσεων» (πώς μπορεί μια μάχαιρα να μην είναι τεραστίων διαστάσεων;), το «έξ έγκύρου πηγῆς», το «άμέριστον» ένδιαφέρον του κ. υπουργού για κάποιο ζή-τημα, πού θα πει πως δεν το «έμέρισε» σε πολλά ζητήματα,

το έδωκε ολάκερο εκεί, χωρίς αυτό να τον εμποδίζει να το δώσει και σε κάθε άλλο ζήτημα, και να είναι πάλι «άμεριστον»!

Οί «όλοι» είναι «πάντες», όταν δεν είναι «άπαντες». Δύσκολα θα βρείτε τη λέξη «άκόμη» στις εφημερίδες-μας. Η κυκλοφορία απαιτεί να γίνει «είσέτι». Σιγά - σιγά θα μάθει ο κοσμάκης να το λέει κι' αυτό, όπως έμαθε να λέει «σύν τῷ χρόνῳ» και «τὴν στιγμήν κατὰ τὴν ὁποίαν». Οἱ δημοσιογράφοι θα μπορούσαν να βοηθήσουνε στο ζήτημα του γλωσσικού αισθήματος. Με την τεράστια διάδοση του τύπου, θα είναι ο σπουδαιότερος παράγοντας γι' αυτήν τη δουλιά. Μα δε θέλουν. Δε μπορούν. Είναι κόπος. Κοιτούνε την ευκολία-τους. Π.χ. το «ἅμα τῷ κατάπλῳ» είναι έτοιμο εκεί, μαζί με τ' άλλα, μέσα στο καλαμάρι-τους. Περιμένει. Το παίρνουνε μια στιγμή, το δάξουν. Ενώ, για να το φέρουνε σε υποφερτή καθαρέδουσα «μόλις κατέπλευσε», χρειάζεται μια διανοητική προσπάθεια. Καί φτάνουμε στο συμπέρασμα του Ψυχάρη: το κυριότερο που μας κρατά στην καθαρέδουσα είναι «τεμπελιά». Τα έτοιμα καλούπια. Τί σημαίνει κι' αν είμαι δημοτικιστής; Εγώ κοιτάζω να τελειώσω τη δουλιά-μου με τον ευκολότερο τρόπο. Όσο για το «ἅμα τῷ κατάπλῳ», παραδέχομαι βέβαια πως είναι γελοίο και πως κάποτε θα γραφεί σε φυσικότερη γλώσσα, μα.... ο κόσμος τώρα το συνείθισε. Έπειτα δεν είναι δουλιά δική μου. Ας το κάμουν οι άλλοι.

Αφίσε πια τα δημόσια γραφεία και τις αστυνομικές διαταγές: «έστί», «είσί», «ἐκτίθησι εἰς δημοπρασίαν», «ἀπαγορεύεται τό πύειν, τό καπνίζειν», «αἱ θύραι δέον νά ὡσι κλεισταί», «ὁ μέλας ἄρτος καὶ ὁ λευκός ἄρτος», «τὸ ἀνέρχεσθαι καὶ τὸ κατέρχεσθαι». Η γλωσσική ψευτιά εξακολουθεί το δρόμο - της, σαν να μην είχε γίνει τίποτα ὡς τώρα στον πνευματικό κόσμο τριγύρω-μας. Και όμως «το ζήτημα το γλωσσικό είναι ζήτημα ηθικό». Είναι ἡ μεγάλη αλήθεια που εἶπε ο Ψυχάρης, μια φράση με μεγάλο δάθος, που περιέχει συμπυκνωμένη σε τρία λόγια ολάκερη την ιδεολογία του Δασκάλου, και που πρέπει να χαρακτηί κάτω απ' το

ἀγαλιά-του, όταν θα τό κάμουμε. Ναι, εκείνος, που νομίζει πως πρέπει να γράφει «δέον νά ὦσι» υποκρίνεται. Ἴσως χωρίς να το συναισθάνεται, γιατί του ἔχει γίνει συνήθεια, υποκρίνεται ὁμως. Κάτι εἶναι χαλασμένο μέσα στην ψυχή-του. Καί αυτό το χάλασμα, με την επιμονή της επίσημης γλώσσας και της δημοσιογραφίας, παίρνει ἕνα ψεύτικο και προσωρινό χρώμα φυσικότητας, και με αὐτο το δικαίωμα το φαινομενικό προχωρεῖ και πάει και θολώνει τις ψυχές.

**

Πού θα σταθεῖ ἡ γλώσσα δέδια δεν το ξαίρουμε. Μπορούμε μόνο να σκεφτούμε πώς εἶναι καλό να τη γράφουμε σήμερα.

Σ' ἕνα σημείο πρώτα συμφωνοῦν ὅλοι, θαρρῶ, πως ἡ ἀπόλυτα καθαρὴ δημοτική, ὅπως την ἔγραψε ὁ Ψυχάρης, δε θα επαρκέσει για ὄργανο του γραφτοῦ-μας λόγου, προ πάντων του πεζοῦ, και ἀκόμη πιο ἰδιαίτερα του επιστημονικοῦ. Ποιά εἶναι λοιπόν τα σημεία ὅπου θά χρειαστεῖ να συμβιβαστοῦμε με τὴ γλώσσα που μας ἔμαθε το εκπαιδευτικό-μας σύστημα; Ποιά εἶναι τα στοιχεῖα τῆς καθαρέβουσας που εἶναι ἀνάγκη να μποῦνε στο γραφτό-μας λόγο και που μπορούν να σταθοῦν ἐκεῖ δίχως να χαλάσουνε τον οργανισμό τῆς δημοτικῆς; Πρόκειται δηλαδή μεταξύ τῆς ἀπόλυτης ὀρθοδοξίας και τῆς τρελῆς ἀκαταστασίας να βροῦνε ἕνα λιμάνι για να καταφύγουνε.

Κάποιος θα μας πει ἀμέσως πως το λιμάνι εἶναι ἑτοιμο, εἶναι ὁ μέσος ὁρος, ἡ «μέση οδός». Μα με το να βρούμε μιαν ωραία λέξη δε βγαίνει τίποτε. Γιατί το περιεχόμενο μιας λέξεως διαφέρει ἀπὸ ἕναν σε ἄλλον ἄνθρωπο.

Ὁ φίλος-μου ὁ κ. Γ. Λαμπελέτ π.χ. σε δύο μελέτες - του (*) φτάνει στο συμπέρασμα πως «πρέπει νά γράφουμε τὴ γλώσσα ὅπως τὴν αἰσθανόμαστε καὶ ὅχι ὅπως εἶναι πιθανόν

* «Γλῶσσα καὶ Μουσική», Μουσικά Χρονικά, Ἀπρίλης και Μῆης 1928, «Τὸ μουσικὸ αἶσθημα στὴ γλῶσσα», Μ. Χρ. Ἀπρίλης - Μῆης 1930 καὶ Μάρτης - Ἀπρίλης 1931.

νά την αισθανθοῦν οἱ ἄνθρωποι στὸ μέλλον». Σ' αὐτὸ βέβαια κανεῖς λογικός ἄνθρωπος δεν μπορεῖ νὰ ἔχει ἀντίρρηση. Ο καθένας πρέπει νὰ γράφει τὴ γλώσσα ὅπως τὴν αισθάνεται «αὐτός». Δεν αποκλείεται ὅμως ἡ γλώσσα ἐκεῖνη νὰ μὴν εἶναι ὅπως τὴν αισθάνεται «ο ἄλλος». Πῶς εἶναι φυσικὸ νὰ υπάρχουνε σε κάθε ἐποχὴ ἄνθρωποι που νὰ αισθάνονται μερικὰ γλωσσικά στοιχεῖα διαφορετικὰ ἀπ' τοὺς ἄλλους, γίνεται φανερό ἀπὸ τοῦτο: ὅτι «δίχως αὐτὸ δε θα υπήρχε στις γλώσσες ἐξέλιξη». Ο κ. Λαμπελέτ παραδέχεται τὴν ἐξέλιξη στὴ γλώσσα. Αλλὰ πῶς θα γινόταν αὐτὴ ἡ ἐξέλιξη ἀν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι αισθανόντανε τὴ γλώσσα τῆς ἐποχῆς-τοὺς ἀπαράλλαχτα; Ἡ μεταμόρφωση που γίνεται σε μιὰ γλώσσα μετὰ χρόνια δεν εἶναι βέβαια ἄλλο παρά ἡ μονιμοποίηση μερικῶν διαφορῶν που παρουσιάστηκαν πρῶτα σε ὀρισμένα άτομα.

Ο κ. Λαμπελέτ δε θέλει νὰ γράφουμε «τῆς ἐκπαίδευσης, τῆς τάξης, τῆς ἀντίστιξης, τῆς σύνθεσης...» καὶ θρῖσκει πῶς «οἱ ἥχοι» αὐτῶν τῶν λέξεων εἶναι «φρικιαστικοὶ γιὰ τὸ μουσικὸ τοῦ αὐτί», καὶ «κλείνει τ' αὐτιά του στὸ ἄκουσμά τους». Συντόμως, ο κ. Α. θρῖσκει σ' αὐτές τῆς λέξεις, καὶ σε ἄλλες, ζήτημα «μουσικῆς», καὶ τῆς καταδικάζει ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς «μουσικῆς ἐντύπωσης», δηλαδὴ ἀπ' τὴν ἀποψη «τοῦ ἤχου». Νομίζω πῶς ἡ κ. Μ. Π. Ἀργυροπούλου (*) χαρακτηρίζει πολὺ πιο σωστά τὸ αἶσθημα που γεννῶνε στὴν ἰδία καὶ στὸν κ. Λαμπελέτ καὶ σε πολλοὺς βέβαια ἄλλους ἀνθρώπους μερικοὶ τέτιοι καθαροὶ δημοτικοὶ τύποι ἀσυνειθιστοὶ γιὰ τὴν κοινωνικὴ τάξη τῶν μορφωμένων ἀνθρώπων: θρῖσκει πῶς τοὺς λείπει «ἡ κομψότης». Ἡ ἐκφραση αὐτὴ δείχνει πολὺ καλύτερα ποιὸ εἶναι σ' αὐτές τῆς λέξεις τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο που γεννᾷ τὴν κακὴ ἐντύπωση.

Ὅσο γιὰ ζήτημα μουσικῆς, δε βλέπω τέτιο πράμα στὴν προκειμένη περίπτωσι. Μὰ πρέπει, λέει, νὰ πάρουμε τὴ λέξη «μουσικῆ» μετὰ τὴν πλατύτερη ἐννοία. Ἀς ἰδοῦμε σὰν πό-

* «Σκέψεις περὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς νεοελληνικῆς» καὶ «Λογοτεχνικὲς κρίσεις».

σο πρέπει να την πλατύνουμε για να περιλάβει μέσα-της και τη δυσάρεστη εντύπωση που κάνει σε πολλούς η γενική «της εκπαίδεψης, της λέξης» κ.τ.λ.

Αναγκαία συστατικά της καθαυτό μουσικής, εκτός απ' τον ήχο, που είναι η πρώτη ύλη, είναι βέβαια 1ο το διάστημα, 2ο η ένταση, 3ο το τέμπρο, 4ο η ρυθμική διαίρεση, και τέλος εκείνο το ακαθόριστο στοιχείο που κάνει κάθε ωραίο έργο και που δεν εκφράζεται, γιατί δε φτάνει ο νους του ανθρώπου για να το συλλάβει και να το κλείσει σε λέξεις, διαφορετικά θα μπορούσε ο καθένας, ακολουθώντας ορισμένους κανόνες, να γράφει μουσικά αριστουργήματα. Αυτά για τη μουσική με τη στενή έννοια της λέξης.

Τώρα λίγο αν πλατύνουμε την έννοια, μπαίνουν κι' άλλα πράγματα μέσα. Το κελάδημα του αηδονιού είναι μουσική. Τώρα απ' τα προηγούμενα συστατικά λείπει το διάστημα κυρίως και η ρυθμική διαίρεση, τα άλλα όμως που μένουν, το θαυμάσιο τέμπρο, οι ωραίοι λαρυγγισμοί και οι μαγεφτικές τρίλλιες, είναι πάλι αρκετά για να το πω μουσική.

Παρακάτω στην κλίμακα, δηλαδή πιο έξω απ' τον κύκλο, έρχεται η μουσική που παίζει η αύρα μέσα στα φύλλα του πεύκου, το κελάδημα της πηγής, ο φλοίσθος του νερού στο ακρογιάλι.

Αν έρθουμε τώρα στη γλώσσα, μουσική θα βρω πρώτα στην «προφορά» και στην «απαγγελία» ενός ανθρώπου, χωρίς ν' αποδλέψω ούτε στη μορφή των λέξεων ούτε στην έννοια, γιατί και αράπικα αν μιλεί με απαλούς φθόγγους και μέ αρμονικά λυγίσματα της φωνής, τήν ίδια μουσική θα βρω. Άμα όμως θγάλω τον ατομικό παράγοντα, άμα έρθω δηλαδή στη γραμμένη γλώσσα, που μπορεί ο ένας να την προφέρει γλυκά, ο άλλος σκληρά, τότε μουσική θα βρω στόν ήχο των λέξεων και των φράσεων «εφόσον μπορώ να τον κρίνω ανεξάρτητα απ' την απαγγελία». Θα πω λοιπόν πως μια φράση πειράζει το μουσικό-μου αψτί, αν έχει χασμωδίες, αν έχει δυσκολοπρόφερτα συμπλέγματα συμφώνων, αν έχει πολλούς όμοιους ήχους στη σειρά, ακόμη, αν θέλετε, αν

της λείπει κάποια αρμονία στον τονικό ρυθμό.... Π.χ. αμούσικες εκφράσεις μου φαίνονται τα *selbständig* «έφτασαν στην πόλη, εϋθραυστον, έπισπευθῆ, τεθραυσμένος, ή φάλαγξ μας, τέτταρσι σισύραις, λαοί οἱοι οἱ Ἴσπανοι» (τα δύο τελευταία είναι του μακαρίτη Μιστριώτη «Ρητορικοί Λόγοι»).

Εκείνος όμως που θα μου πει πως τον ενοχλεί «ό ήχος» στη λέξη «εκπαίδεψης» οφείλει να μου εξηγήσει γιατί δεν τον πειράζουν και οι λέξεις «αντίληψις πρόσοψις», που έχουν τον ίδιο ήχο στην άκρη. Επίσης, αν η «φρίκη» που προξενούνε στον κ. Λαμπελέτ οι λέξεις «της τάξης, της αντίστιξης, της σύνθεσης» είχε αιτία τον ήχο, θα έπρεπε την ίδια φρίκη να του προξενούν και οι λέξεις «ή τάξις, ή αντίστιξις, ή σύνθεσις», αφού έξω απ' το άρθρο «ηχητική» διαφορά δεν υπάρχει.

Αποκρούει τη γενική της «λύσης» και την κατατάζει σ' εκείνα που ονομάζει «λεκτικά τέρατα», που είναι «συμφορά για τὸ αὐτί». Φαντάστηκα μια στιγμή πως ο κ. Λαμπελέτ δε θα απέκρουε τον τύπο «ή λύσσα - τῆς λύσσης», και είχα την εύλογη απορία να καταλάβω πώς συμβαίνει η λέξη αυτή με ένα σ να είναι λεκτικό τέρας και με δύο σσ να πάθει να είναι τέρας. Σ' αυτό ο κ. Λ. μου απαντά πως δε γράφει «τῆς λύσσης» αλλά «τῆς λύσσας». Μα εγώ δεν εξετάζω μόνο τί «γράφει» ο κ. Λ. αλλά και τί εντύπωση του κάνει ο τύπος «τῆς λύσσης» όταν τον «διαβάσει» γραμμένον από άλλους, αν τον κρίνει τέρας, ναι ή όχι.

Ύστερα προσθέτει κάτι που με αφίνει σε μεγάλη απορία: υποστηρίζει πως οι λέξεις «τῆς λύσης» και «τῆς λύσσης» δε γεννούν την ίδια «μουσική» εντύπωση! Και επεξηγεί: «ή προσθήκη ἢ ή ἀφαίρεσις ἑνὸς γράμματος, ἢ καὶ «ή ἐνίσχυσις ἑνὸς γράμματος μ' ἓνα ὅμοιο γράμμα» σὲ μερικές λέξεις ἔχει μεγάλη σημασία, καὶ μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ τὴν μουσικὴν ἔκφρασιν μιᾶς λέξεως». Εδώ πάθω να καταλαβαίνω. Θα μου επιτραπεί να φρονώ πως ο διπλασιασμός του σ στο «λύσσης» αλλάζει, εκτός απ' την έννοια, την «οπτική» εντύπωση της λέξης και τίποτ' άλλο. Δεν μπορεί ν' αλλάξει την «ηχητική», άρα ούτε και τη «μουσική» εντύπωση, αφού

τα δύο σσ προφέρονται όμοια με το ένα(*) . Ξαίρω πως υπάρχει ήχος χωρίς μουσική, δεν υπάρχει όμως μουσική χωρίς ήχο, και επομένως όταν ο ήχος είναι ο ίδιος, δεν μπορεί η μουσική να είναι διαφορετική. Ο κ. Λαμπελέτ επηρεασμένος απ' τη μουσική-του ειδικότητα βλέπει παντού μουσική.

Και εξακολουθεί μ' ένα παράδειγμα: «τò «ν» τής αιτιατικής τού ένικου, τò όποιον, όταν λείπη, δίνει έντελώς διαφορετικήν μουσικήν έκφρασιν στήν λέξι.....».—Μα το «ν» προφέρεται!.... όπως είμφορεί νά προσλάβη διαφορετικήν μουσικήν έκφρασιν μία μουσική μελωδική φράσις, άν προστεθή σ' αύτήν μία νότα παραπάνω».—Μα η νότα ακούεται!....

Είναι φανερό πως ο κ. Λαμπελέτ μεταχειρίζεται την έκφραση «μουσικό αίσθημα» και τη λέξη «μουσική» με κάποια ιδιαίτερη έννοια που δεν έχει αναγκαία σχέση με τον ήχο, άρα δεν είναι μουσική, αφού της λείπει το κύριο συστατικό της μουσικής, ό ήχος. Γιατι αλλιώς θα πρέπει μέσα στην έννοια «μουσική» να θάλουμε όλες τις τέχνες, θα πρέπει και μιαν ωραία εικόνα να την πούμε μουσική, κ' ένα ωραίο διήγημα, κ' ένα δυνατό δράμα, και δε θα μείνει καένα ωραίο πράμα στον κόσμο που να μην είναι μουσική.

Την ίδια μουσική θεωρία ασπάζεται και ο κ. Ν. Λαπαθιώτης(*) . Φρονεί ότι στην εξέλιξη των γλωσσών ο κυ-

* Τα διπλά σύμφωνα τα προφέρουμε διπλά μόνο σε πολύ λίγες λέξεις (λόγιες) όπου προκύπτουν από σύνθεση, και μόνο σ' εκείνες όπου η σύνθεση είναι πρόσφατη και επομένως «αισθητή». Π.χ. προφέρουμε δυο σύμφωνα στα «εκ-κεντρικός, παλαιαϊκός, παμ-μέγιστος έν-νομος», αλλά ένα μόνο εκεί όπου ο σύνθετος χαρακτήρας της λέξης δε ζει μέσα στο αίσθημά μας, π.χ. στα «εκκλησία, σύλλογος, συμμαχία, έννοια, συρροή». Όσο για τις ρίζες, καμιά διαφορά δεν κάνουμε ποτέ απ' τα δύο στο ένα: «γεννώ-γένος, άμμος-άμα, φύλλο-φίλος, γλώσσα-πόσα, ορρός-όρος» κτλ.

* «Γλώσσα και Μουσική». Μουσικά Χρονικά, Οχτώβρης - Νοέμβρης 1930 και Μάρτης - Απρίλης 1931.

ριότερος παράγοντας είναι η μουσική αίσθηση. Πως ο λαός μεταμορφώνει με τον καιρό τη γλώσσα-του επειδή ζητεί «ήχητικές μορφές μελωδικές, άρεστές στην ακοή...».

Ας παρατηρήσουμε πρώτα πως η θεωρία αυτή, όσο κι' αν φαίνεται να συμφωνεί με την προηγούμενη, όμως έρχεται σε αντίθεση με τη μουσική αίσθηση του κ. Λαμπελέτ. Γιατι για τον κ. Λαμπελέτ ο τύπος «της λέξεως» είναι μουσικότερος απ' τον τύπο «της λέξης». Επειδή όμως είναι αναμφισβήτητο πως τὸ «λέξης» είναι τύπος νεότερος απ' το «λέξεως», άρα κατά τον κ. Λαπαθιώτη έπρεπε το «λέξης» να είναι μουσικότερο, αφού ο λαός το έφτιασε αποδλέοντας «στην ίκανοποίηση των μελωδικών του άναγκών». 'Ωστε ένα απ' τα δύο: ή το «λέξη» είναι μουσικότερο, και τότε έχει άδικο ο κ. Λαμπελέτ, ή το «λέξεως» είναι μελωδικότερο, και τότε σφάλει η θεωρία του κ. Λαπαθιώτη.

Τὸ μουσικό στοιχείο είναι βέβαια ένας παράγοντας στη μεταμόρφωση των γλωσσών. 'Όταν «ο ιατρός» έγινε «γιατρός» και το «άμέλγω» έγινε «άρμέγω», τον κύριο ρόλο έπαιξε η ευφωνία, δηλαδή το στοιχείο «μουσική». Αλλά πόσοι άλλοι παράγοντες! καθώς μας πληροφοροῦν οι γλωσσολόγοι: Η παρανόηση: απ' το «σκληρώνω» βρώμα και δυσωδία» έγινε η «βρώμα». Η παρετυμολογία: το Ponte Conissi της Κέρκυρας έγινε «Ποντικονήσι», το poltrone έγινε «πολυθρόνα» και το Sauerkraut μεταμορφώθηκε σε choucroute. Το συγκόλλημα λέξεων που βρέθηκαν τυχαίως να γειτονέβουν: το «προσάναμα» θα έγινε χωρίς άλλο από τη φράση «αὐτὸ εἶναι πρὸς ἄναμα», το ζώο l' outre έγινε le loutre,... και τόσα άλλα που δεν έχουνε καμιά σχέση με τη μουσική αίσθηση.

Ο κ. Λαπαθιώτης φρονεί πως ο Ψυχάρης εἶταν «ἀναρμόδιος ἀπὸ πάσης ἀπόψεως» για να δημιουργήσει τη δημοτική κίνηση. Ο Ψυχάρης βέβαια ἔκαμε σφάλματα. Δεν είμαι εγώ που θα τον κρίνω. Αλλά απ' το σημείο αὐτό ὡς το να πούμε πως η δράση-του στάθηκε «ἐμπόδιο»! στον ερχομό της δημοτικής, είναι τρομερή ἀπόσταση. Και όταν μας λέει ο κ. Λαπαθιώτης πως η δημοτική επικράτησε «παρ' ὅλα τὰ ἐμπόδια»!, επειδή η επικράτησή-της εἶταν «ἀναπόδραστη»,

μού φαίνεται σαν να λέμε πως τώρα είναι μέρα όχι επειδή ανάτειλε ο ήλιος, παρά επειδή ήρθε η ώρα για να ξημερώσει.

Βρίσκει ακόμη ο κ. Λαπαθιώτης πως η υπόθεση της δημοτικής θα προχωρούσε πολύ πιο γρήγορα, «αν είχε την τύχη να πέση σ' εμένα μουσικά και θετικώτερα», και πως «ένας άνθρωπος με μουσικό αυτί θα έκανε πολύ περισσότερη δουλιά από εκατό Ψυχάρηδες».

Όσο πλατιά έννοια κι' αν δώσουμε πάλι σ' αυτές τις εκφράσεις «χέρια μουσικά» και «μουσικό αυτί», δεν μπορούμε δέβαια απ' τους ανθρώπους που τα έχουν αυτά ν' αποκλείσουμε τους μουσικούς. Αν όλοι όσοι έχουνε μουσικό αφτί, δεν είναι μουσικοί, όλοι όμως οι μουσικοί έχουνε μουσικό αφτί. Αν λοιπόν είτανε σωστό το παραπάνω τολμηρό απόφθεγμα του κ. Λαπαθιώτη θα έπρεπε να βλέπουμε και τους μουσικούς στο πλευρό των λογοτεχνών αν όχι να δουλέδουνε για τη γλωσσική αναγέννηση, τουλάχιστο ν' ακολουθούν το ρεύμα-της. Απεναντίας πιστοποιούμε πως οι περισσότεροί-τους είδηση δεν πήραν ακόμη απ' τη γλωσσική κίνηση που έγινε τριγύρω-τους, δε γράφουνε μονάχα καθαρέδουσα, γράφουν απελπιστική καθαρέδουσα. Εγώ συχνά, όταν τους διαβάζω, μεταφράζω από μέσα-μου και λέω: «από πάσης απόψεως», δηλαδή «από κάθε άποψη»—«εκτελουμένων διαφόρων έργων», δηλαδή «ενώ εκτελούνται διάφορα έργα»—«εκ τής απλής ακρόασεως», δηλαδή, «απ' την απλή ακρόαση»—«ή μουσική ήμῶν», δηλαδή «η μουσική μας»—«οί εξεγενκόντες γνώμην», δηλαδή «όσοι εξέφεραν γνώμη....». Και τούτο όχι γιατί βρίσκω τα δεύτερα ανώτερα απ' τ' άλλα «από μουσική άποψη»—ούτε ανώτερα είναι ούτε κατώτερα—παρά γιατί προσαρμόζονται στο πηγαίο γλωσσικό-μου αίσθημα, που το είχα χαμένο και το ξαναβρήκα εδώ και τριάντα χρόνια, χάρη στον Ψυχάρη. Δεν έχετε παρά να διατρέξετε τα μουσικά-μας περιοδικά για να κάμετε συλογή από τέτια αρχαία μάρμαρα, που θα σας πείσουνε πως δεν αρκεί να έχει κανείς μουσικό αφτί για να βοηθήσει την υπόθεση της δημοτικής. Άραγε ο Σούτσος και ο Ραγκαβής δεν είχανε μουσικό αφτί! Γιατί το γλωσσικό κίνημα δεν άρχισε πριν

απ' τον Ψυχάρη; Και ο Παπαδιαμάντης, που είτανε και μουσικός, δεν είχε μουσικό αφτί όταν έγραφε «τό τυρίον» και «το νερόν» και «μικρόν ὀσπίτιον» και «χουδάριον» και «ο βορράς ἐσύριζε πλήττων τὰς κεράμους;» Ἡ απλούστατα είτανε θύμα της αρχαιογλωσσικής πλάνης της εποχής-του;

Ἐχει κάποια αναμφισβήτητα δικαιώματα στην ευγνωμοσύνη-μας ὁ Ψυχάρης, που δεν ταιριάζει να τα παραγνωρίζουμε. «Αναπόδραστο» το νομίζω κ' εγώ πως θα επικρατούσε «μια μέρα» η δημοτική, δεν είναι ὅμως διόλου βέβαιο πως θα είχε επικρατήσει «σήμερα» δίχως τον Ψυχάρη.

*
**

Εκείνο λοιπόν που ονομάζει ο κ. Λαμπελέτ «μουσικό» αίσθημα» στη γλώσσα, εκείνο που κάνει μερικούς δημοτικούς τύπους να πειράζουν την ακοή-του, το στοιχείο εκείνο μου φαίνεται πως αρκετά καθαρά αποδείχτηκε απ' τα προηγούμενα πως δεν είναι ο ήχος, επομένως δεν έχει σχέση με τη μουσική. Ποιό είναι λοιπόν αυτό το ζιζάνιο που χαλάει τα κέφια-μας και που μας κάνει να μη γράφουμε ὅλοι την ίδια γλώσσα; Ποιό άλλο παρά εκείνο που ονομάζουμε εμείς «γλωσσικό αίσθημα».

Το γλωσσικό αίσθημα είναι που μας κάνει να προτιμούμε το «κομψόν» ἀλλὰ κακόφωνο «ο αέρας» ἀπὸ το μουσικότατο ἀλλὰ υπερβολικά λαϊκό «ο αγέρας». Το γλωσσικό αίσθημα δε στηρίζεται στην ηχητική εντύπωση, έχει ἄλλους δεσμούς με την ψυχή - μας. Στηρίζεται στη γλωσσική - μας ανατροφή, δηλαδή σε μια σειρά ψυχικές παραστάσεις που πήραμε ἓνα μέρος - τους ἀπ' τη φυσική - μας ανατροφή κ' ἓνα ἄλλο ἀπ' το εκπαιδευτικό - μας σύστημα. Οι δυο εκφράσεις «ἡ σύνθεσις» και «τῆς σύνθεσης» κάνουν βέβαια διαφορετική εντύπωση, και, ἀφού το — «σις» ἀπ' το «σης» δε διαφέρει «ηχητικῶς», ἀρα οὔτε και «μουσικῶς», η διαφορετική εντύπωση ἀπὸ τί προέρχεται; «Ἀπ' τό διαφορετικό ἄρθρο» ἀπαντᾷ ὁ κ. Λαμπελέτ. Σύμφωνοι. Δηλαδή ὁ ἀκροατής, που μέσα στην ψυχή - του κυριαρχεῖ ἀκόμη τό γλωσσικό αίσθημα της καθάρουσας, ἀφού ἀκούσει το ἄρθρο «τῆς», περιμένει την κα-

τάληξη -«σεως» και ακούει - «σης». Αυτό του πειράζει το γλωσσικό αίσθημα, όπως θα τον πειράζε αν άκουε παραμορφωμένη μιαν οποιαδήποτε άλλη γνωστή - του λέξη, π.χ. «τόν άρθρο» αντί «τό άρθρο». Καμιά δουλιά δεν έχει η μουσική σ' αυτήν την υπόθεση. 'Ο «άρθρος» δέν ενοχλεί καθόλου το μουσικό - μου αφτί. Αν αυτό συνέβαινε, θα έπρεπε να το ενοχλεί και «δ έρθρος».

Καταδικάζει επίσης ο κ. Λαμπελέτ τους τύπους «του νοημάτου, του ύπομνημάτου». Οι τύποι αυτοί δε γράφονται σήμερα, και κατά τα φαινόμενα δε θα επικρατήσουνε στη γραφτή δημοτική. Όμως ο λόγος του αποκλεισμού - τους δεν είναι «μουσικός», αφού και ύστερα απ' την καταδίκη - τους θα ξακολουθήσουμε βέβαια να γράφουμε «τό νόημά του, τό ύπόμνημά του», που είναι το ίδιο από μουσική άποψη, αφού είναι ο ίδιος ήχος.

Τώρα γιατί αυτό το γλωσσικό αίσθημα είναι σήμερα τόσο διαφορετικό από έναν σε άλλον άνθρωπο, ώστε εκείνο που στον έναν αρέσει να προξενεί στον άλλον «φρίκη», είναι πράμα ευκολονόητο: επειδή περνούμε περίοδο μεταβατική, κ' έτσι συμβαίνει ώστε το άθροισμα των ψυχικών παραστάσεων που έχουμε μέσα - μας και πού αποτελούν το γλωσσικό αίσθημα να μην είναι το ίδιο σε όλους. Γι' αυτό ο υποκειμενικός παράγοντας στην αίσθηση και στην κρίση της γλώσσας είναι σήμερα σ' εμάς εξαιρετικά σημαντικός.

Ο κ. Λαμπελέτ κάνει μέσα στην ψυχή - του μια σύγκριση μεταξύ των δυο τύπων «της αντίστιξης» και «της αντίστιξεως», και κλίνει προς τον δεύτερο. Αλλά η σύγκριση δε γίνεται υπό δίκαιους όρους. Για να κρίνει σωστά ποιός απ' τους δυο τύπους έχει περισσότερα δικαιώματα στην ψυχή - μας, πρέπει να συλλογιστεί πόσες φορές στη ζωή - του άκουσε, είπε ή διάβασε τον αρχαίο τύπο, και πόσες φορές ως τώρα διάβασε τον δημοτικό. Ίσως η αναλογία θά είναι εκατό προς ένα. Τί θα συμβεί αν διαβάσει λίγον καιρό συνεχιστά το δημοτικό τύπο, όπως συνεχιστά διαβάζει τον άλλον χρό-

για τώρα; Και νά που φτάσαμε στην εξήγηση του φαινομένου, γιατί δηλαδή ο τύπος που προξενεί φρίκη στον κ. Λαμπελέτ στο δικό - μου γλωσσικό αίσθημα απεναντίας πηγαίνει θαυμάσια: γιατί σ' εμένα έτυχε να δοθούν περισσότερες ευκαιρίες για να εξοικωθώ με το δημοτικό τύπο, ή πιο σωστά για να «ξαναζωντανέψει» μέσα στο αίσθημά - μου ό τύπος αυτός, για να τονωθούν οι παλιές, οι προηγούμενες παράστασες που είχα απ' τη φυσική - μου άνατροφή, απ' τους τύπους «της πλύσης, της δρύσης, της κόψης, της άνοιξης, της κούρασής, της κουφόδρασής, το κουτί της ζάχαρης,...» και να αισθανθώ την αναντίρητη ύπεροχή - του απέναντι στον άλλον. Και αυτό που συνέδη σ' εμένα συμπεραίνω πως θα συμβεί, νωρίτερα ή αργότερα, και στους άλλους όσοι διαδάζουνε συχνά δημοτική γλώσσα.

Λοιπόν δε γράφω «γλώσσα του μέλλοντος», όπως νομίζει ο κ. Α. Σ' αυτό συμφωνώ μαζί - του: δεν επιτρέπεται να γράφουμε γλώσσα του μέλλοντος. Γράφω γλώσσα που για μένα και — είμαι βέβαιος — για πολλούς άλλους είναι γλώσσα του παρόντος, σημερινή, και που θά γίνει θαμνηδόν τέτλια για όλους. Το συμπεραίνω, επαναλαμβάνω, απ' τό πείραμα που έγινε στον εαυτό - μου.

*
**

Ο κ. Λαμπελέτ καταδικάζει τον τύπο «οί λέξεις, οί φράσεις». Ο κ. Α. Παπαδήμας (*) κάνει κάτι περισσότερο: χαιρείται, επειδή βρίσκει πως πάψανε πια να τον γράφουν. Πρόωρη είναι η χαρά του κ. Π. Εγώ νομίζω πως ο τύπος αυτός έχει όλη τη ζωή μαζί - του. Πως χτυπά σήμερα άσκημα στο «επίκτητο» γλωσσικό αίσθημα πολλών, φαντάζομαι βέβαια πως είναι ένα γεγονός, και επομένως θα είταν ανόητο να το αρνηθώ. Αλλά υπάρχει επίσης ένα άλλο γεγονός για το όποίο είμαι βέβαιος, πως το επίκτητο γλωσσικό αίσθημα εξελίσσεται αδιάκοπα προς το φυσικό. Όχι βέβαια με την ίδια ταχύτητα σε όλα τα άτομα. Το φυσικό γλωσσικό αίσθημα

* «Η Δημοτική γλώσσα και ή αισθητική της».

στον έναν ξυπνά γρηγορότερα, σε άλλον αργεί λίγο περισσότερο. Είναι και πολλοί που θ' αφήσουν αυτήν την εξέλιξη να τη συμπληρώσουν τα παιδιά - τους. Εν τούτοις πάρτε σήμερα έναν άνθρωπο που λέει «σε δύσκολο θέση, στην απόλυτο ανάγκη», και κατορθώσετε να τον πείσετε, έτσι για δοκιμή, να πει μονάχα δυο φορές «σε δύσκολη θέση, στην απόλυτη ανάγκη». Μια αποκάλυψη θα γίνει μέσα στην ψυχή - του, και θ' αναγνωρίσει πως εκείνο που έλεγε πριν είτανε κάποιο νόθο στοιχείο λησιμονημένο μέσα στο γλωσσικό - του αίσθημα.

Στα πρώτα χρόνια που άνοιξα τα μάτια - μου στη γλωσσική αλήθεια έτυχε και μου χρειάστηκε να γράψω τη φράση «άσέβεια προς τη φύση». «Προς την φύσιν» δεν μπορούσα να γράψω, μα και «προς τη φύση» χτυπούσε άσχημα «στο μουσικό μου αφτί», όπως θα έλεγε ο κ. Λαμπελέτ. Και το περίεργο είναι που η φράση αυτή έφερνε στο αφτί - μου τη λέξη «στοκοφίσι», το όνομα κάποιου παστού φαριού. Η συνήχρη αυτή έφερνε την επανάσταση στην ψυχή - μου. Το στριφογύρισα μέσα στο μυαλό - μου πολλές φορές. Τέλος πάντων τό έγραψα. Δηλαδή, σα να πούμε, έγραφα τότε «τη γλώσσα του μέλλοντος». Ε λοιπόν, σήμερα που εκείνο το μέλλον έγινε παρόν, δεν μπορώ να καταλάβω γιατί η φράση εκείνη μου έκανε τότε κακή εντύπωση.

Θυμύμαι ακόμη τη δυσκολία που δοκίμασα τότε για να γράψω τη γενική «της γλώσσας». Σήμερα τη γράφει και ο κ. Λαμπελέτ.

Λοιπόν ο λόγος είναι για τις «λέξεις» και για τις «φράσεις». Όταν διαδάζω ή ακούω «οί φράσεις» δεν έχω καθαρά την αίσθηση του πληθυντικού, γιατί στην ακοή - μου έρχεται και το ομόηχο «ή φράσις», και όταν βλέπω «τίς φράσεις», ακούω ενδομύχως «τῆς φράσης». Μόνο όταν λέω «οι φράσεις», «τις φράσεις», νιώθω πως είναι πολλές.

Δε μου συμβαίνει το ίδιο με τον τύπο «οι συνειδήσεις - τις συνειδήσεις», δηλαδή με τα υπερδυσύλαβα προπαροξύτονα. Αν και πιστέω πως κ' εδώ θα υπερισχύσει ο δημοτικός τύπος «οί συνειδήσεις», μολαταύτα σήμερα μπορώ να γράψω και να διαβάσω «οι συνειδήσεις - τις συνειδήσεις». Ο λόγος είναι

που οι τύποι αυτοί μ ο υ δ ί ν ο υ ν την αίσθηση του πλη-
θυντικού, επειδή δεν ομοιοχούν με τίποτ' άλλο, και γι' αυτό
δεν ανταμώνονται και δε συγχύζονται μέσα στο γλωσσικό
- μου αίσθημα με κανέναν άλλο τύπο, αφού δεν υπάρχει τύ-
πος «η συνειδήσις, της συνειδήσης».

*
**

Ο κ. Παπαδήμας φρονεί πως η δημοτική λέει μονάχα
«κουνάω» και όχι «κινώ». Και αφήνει να εγνοήσουμε πως θα
χρηαστεί και σ' αυτό το σημείο να απιστήσουμε στη δημο-
τική γλώσσα, «επειδή δεν μπορούμε νά πούμε κούνησα γιά
νά πάω». Βέβαια δεν μπορούμε να το πούμε αυτό. Μα όχι μό-
νο εμείς. Και ο χωριάτης ο πιο ανεπηρέαστος απο καθαρέ-
βουσα λέει «κινήσαμε ή ξεκινήσαμε για το χωριό», δε λέει
ποτέ «(ξε) κουνήσαμε». Στην κούνια όμως το παιδί η μάν-
να το «κουνά», δέν το «κινεί». Το βαπόρι «κουνά» θα πει
ταλαντέδετα, σκαμπανεβάζει, ενώ το βαπόρι «κίνησε ή ξε-
κίνησε» θα πει «αναχώρησε». Πολύ διάζεται στο ξεκαθάρι-
σμα της γραφτής δημοτικής ο κ. Π. Δεν παρατήρησε πού «κι-
νώ» καί «κουνώ» είναι σήμερα δυο διαφορετικά ρήματα, που
θα τα γράφουμε και τα δυο, γιατί «κινώ» είναι η γενική έν-
νοια, ενώ τό «κουνώ» έχει την ειδικότερη έννοια «σαλέδω»
(«στόν ίδιο τόπο» = bouger).

Ο κ. Παπαδήμας παραπονιέται που τα έργα των δημοτι-
κιστών κυκλοφορούν σε περιορισμένο κύκλο αναγνωστών,
γιατι οι πολλοί, άμα ιδούν «ό βασιλιάς, ό αυτοκράτορας», τα
πετούν, και μια τέτια κυκλοφορία «δέν είναι ικανοποιητική».
Πρέπει άραγε να γράψουμε «ό βασιλεύς» για να έχουμε κυ-
κλοφορία ικανοποιητική; Δε μας λέει καθαρά το συμπέρασμα.
Εμείς την ικανοποίηση αλλού τη ζητούμε.

Μιλεί σα μετανοημένος δημοτικιστής ο κ. Π. Μια τονί-
ζει τις αρετές και την εκφραστική δύναμη της δημοτικής,
και μια διακηρύττει «τή φτώχεια καί τήν ανεπάρκειά της
για έπιστημονικά έργα». Ύστερα όμως θυμάται πως αυτήν
την ανεπάρκεια μπορούμε να τη διορθώσουμε με εκφράσεις
της καθαρέβουσας. Μα και πάλι παρακάτω διαβάζουμε πως,

αφού δεν έχει αυτάρκεια η δημοτική, «είναι αδύνατο σ' αυτήν ν' αποδοθούν αφηρημένες έννοιες». Ο αναγνώστης δεν ξαίρει τί να συμπεράνει; Θα γράψουμε τέλος πάντων επιστημονικά έργα στη δημοτική συμπληρωμένη με υλικό της καθαρέουσας; Ναι ή όχι; Εν γένει δύσκολα παρακολουθεί κανείς τον ειρμό των ιδεών στη μελέτη του κ. Παπαδήμα.

Ζητεί το «αισθητικό ξεδιάλεγμα» της δημοτικής. Ωραία. Ποιός δεν το θέλει; Αυτό όμως το ξεδιάλεγμα, την «αισθητική επιλογή», την «καλλιτεχνική κάθαρση», την περιμένει μονάχα «από μιά τάξη ν έ ω ν πού παρουσιάζει πνευματικές συγγένειες», από «τή φάλαγγα τών ισορροπημένων ν έ ω ν λογοτεχνών». «Σήμερα ένας ν έ ο ς από τήν τάξη τή δική μας δέν εκδηλώνεται σέ κανένα είδος λόγου, αν δέν έχη νά πη κάτι ουσιαστικό!» Ενώ οι παλιοί... Πολύ σκληρός είναι απέναντι των παλιών ο κ. Π.

Ύστερα διαβάζουμε κάτι τρομαχτικά και ακατανόητα πράγματα. Μιλεί για «μηχανικά άνθρωπάκια!», για «διανοητική στειρότητα», για «στείρα μυαλά», που «έπιχειρήσανε νά μᾶς επιβάλουνε τίς θαυματοποιητικές μεθόδους τους». «Τίς μεθόδους!» Έτσι άραγε θα γίνει η αισθητική επιλογή της δημοτικής; «Με αυτές τις μεθόδους;»

Σε ποιούς άραγε αναφέρονται αυτοί οι θαριοί χαρακτηρισμοί; Πάντως όχι στους ν έ ο υ ς θέβαια, αφού αυτοί «δέν εκδηλώνονται αν δέν κ.τ.λ.». Όπως κι αν είναι, οι παλιοί φαλαγγίτες, στους οποίους δυστυχώς έχω τήν τιμή νά άνήκω, πρέπει ν' απελπιστούνε πως θ' αξιωθούν να προσθέσουν κι αυτοί κανένα λιθαράκι στο οικοδόμημα της πνευματικής - μας αναγέννησης.

Ο κ. Λαμπελέτ γράφει «τών κυβερνήσ...» με αποσιωπητικά, και ρωτά πώς θα το πούμε. Απαντώ: «των κυβερνήσεων». Ο τύπος δεν είναι θέβαια δημοτικός, είναι όμως αποκείνα τα στοιχεία της καθαρέουσας που αναγκαστικά θά τ' απορροφήσει η δημοτική. Γιατι μια γλώσσα που θα έχει την αξίωση να εκφράσει κάθε σχέση εγγονιών, σε όλους τους βα-

θιμούς της ποικιλίας που μπορεί ν' απαιτήσει η διανοητική - μας λειτουργία, χρειάζεται και την ανάλογη ελαστικότητα, και δεν μπορεί να την έχει αυτήν την ελαστικότητα όταν είναι υποχρεωμένη ν' αποφεύγει τη γενική του πληθυντικού.

Μου προξενεί μεγάλη απορία ένα φαινόμενο που παρουσιάζει η γλώσσα - μας: πώς συμβαίνει δηλαδή, μια γλώσσα που λέει «των αντρών, των γυναικών, των παιδιών», ν' αποφεύγει τη γενική του πληθυντικού μερικών άλλων θηλυκών: «των καμαρών, των σκαλών, των γατών...». Αν έλειπαν όλες οι γενικές του πληθυντικού, θα το καταλάβαινα. Τότε θά τίς έκανε όλες με μια πρόθεση, όπως συμβαίνει σε άλλες γλώσσες. Και ίσως να άρχισε η εξέλιξη προς αυτήν την κατεύθυνση (ακούμε κάποτε το «σπίτι απ' τον πατέρα - μου αντί του πατέρα - μου), μα είναι τόσο μακριά το συμπλήρωμά - της, ώστε δεν μπορεί ούτε λόγος να γίνει για να πάρουμε το αποτέλεσμα - της και να το κάνουμε κανόνα.

Λοιπόν σήμερα η γλώσσα - μας έχει αυτήν την ιδιοτροπία που, ενώ λέει «το φαγί των παιδιών, των πουλιών», αποφεύγει νά πει «τό φαγί των κοτιών, τα πόμολα των πορτών, τα νερά των θρυσών». Γιατι αυτή η εξαίρεση γίνεται προ πάντων σε μερικά θηλυκά, είναι δουλιά των γλωσσολόγων να μας το εξηγήσουν. Όσο για μένα, βλέποντας το πράμα απ' την πραχτική - του όψη οδηγημένος από κάποια πείρα, φρονώ πως η γραφή δημοτική θα την «εκδιάσει» τη γενική του πληθυντικού καί θά γράψει «των δουλίων, των μυγών, των βαρχών...». Γιατι, αν προσέξουμε καλά, θα βεβαιωθούμε πως η πτώση αυτή, αν και αποφεύγεται στην κοινή χρήση, δε λείπει όμως απόλυτα. Εδώ κ' εκεί ακούγεται. Π.χ. δε λέμε συνήθως «(οι δούλες) - των δουλών», και όμως έχω ακούσει: «κάνει κόρτε των δουλών της γειτονιάς». Μια που υπάρχει λοιπόν «δυναμικά», να πω έτσι, η γραφή γλώσσα έχει δικαίωμα να συστηματοποιήσει τη χρήση - της. Αρκετά περίεργο είναι που σ' αυτήν τη δουλιά θα τη βοηθήσει λιγάκι η... καθαρέδουσα. Γιατι διαβάζουμε στις επιγραφές των μαγαζιών: «τών καλτσών, των γκραβατών», τύποι που μπήκαν εκεί δέβαια απο επίδραση της επίσημης γραμματικής απάνω σ' αυτές τις δημοτικές λέξεις.

*
**

Πως υπάρχει κάποτε υπέρμετρος ζήλος στην αποφυγή της γενικής, είναι βέβαιο. Σε κάποια επιστημονική μελέτη διαβάξω: «Τό σχήμα τῶν δύο αὐτῶν λογίων «τοὺς κόκκους» ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ἄτομο...». Αὐτό βέβαια οὔτε στην κοινὴ ομιλία δε θα το πει ἔτσι ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ. Ξαίρουμε τί θα κάμει ὁ λαός: θα κομματιάσει τὴ φράση, θα τὴν ξαπλώσει: «Ἐχουμε, που λες, δυο λογίων κόκκους. Τό λοιπόν αὐτοί οἱ κόκκοι τί σχήμα ἔχουνε;» Μα εμεῖς στον επιστημονικό λόγο δέν μπορούμε νὰ κάνουμε κουδεντολόγι, ὅπως ἔκανε καί σά επιστημονικά - τοῦ ἔργα ὁ Δάσκαλος, με ὅλο το σέβας στή μνήμη - τοῦ. Εμεῖς χρειάζομαστε μιὰ συνεχτική καί συνθετική φράση, καί, ἐπειδὴ δέν μπορούμε νὰ πούμε «των δυο λογίων τοὺς κόκκους», που δέν εἶναι οὔτε δημοτική οὔτε καμιὰ γλώσσα, θα γράψουμε «των δυο λογίων ἢ των δυο ειδῶν των κόκκων».

*
**

Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο, που δέν εἶναι καθαυτὸ δημοτικό μα που το νομίζω ἀναγκαῖο στον επιστημονικό λόγο, εἶναι ἡ ἀντωνυμία «ο οποίος».

Μερικοὶ τὴ θεωροῦν περιττή. Νομίζω πως δέν το ἐξέτασαν καλά τὸ πράμα ἀπ' ὅλες - τοῦ τις μεριές. Στὴ λογοτεχνία, που ἐπιδιώκει τὴν κομψότητα καί τὴν ἀρμονία περισσότερο ἀπ' τὴν ἀκριβολογία, βέβαια δέν ταιριάζει. Καί ὁ κοινὸς διάλογος δέν τὴ χρειάζεται. Ὁ κοινὸς διάλογος μιλεῖ γιὰ πράματα που ἔχουνε σχέσεις ἀπλές καί γνωστές μεταξὺ - τοὺς. Ὅταν λέω «ἡ πέννα που ἔγραφα χτες», ὁ καθένας καταλαβαίνει τὴ σχέση τῆς πέννας με τὸ γράψιμο. Δέν ἔγραφα βέβαια «τὴν πέννα», ἀλλὰ ἔγραφα «με τὴν πέννα». Ἄλλως τε, καθὼς εἶπαμε, ὁ κοινὸς διάλογος ξαίρει κι ἄλλο δρόμο, κομματιάσει τὴ φράση: «Ἐχτές ἔγραφα με μιαν ἄλλη πέννα. Ἐκεῖνη πού εἶναι;»

Στο ὕψος τῆς ἀκριβολογίας πάλι δε χρειάζεται ἡ ἀντωνυμία «ο οποίος», ὅταν ἡ σύνδεσή - τῆς με τὸ ὄνομα ὅπου ἀναφέρεται εἶναι «ἴσια». Τὴν ονομάζω ἴσια, ὅταν καί αὐτὴ

και το όνομα είναι στην ίδια πτώση, ή τουλάχιστο στην ονομαστική και στην αιτιατική, δίχως να μεσολαβεί καμιά πρόθεση. Αλλάζει όμως όταν η σύνδεση είναι «πλάγια», δηλαδή όταν μπαίνει στη μέση μια πρόθεση: «εκείνος με τον οποίο μιλούσα — εκείνος απ' τον οποίο δανείστηκα το βιβλίο». Η ανάλυση της αντωνυμίας με το «που» και «αυτός», που μερικοί φαίνεται να νομίζουν πως μπορεί νά γίνεται πάντοτε είναι πολλές φορές τεχνητή: «εκείνος που μ' αυτόν μιλούσα» δε λέγεται. Δεν είναι δημοτική, δεν είναι τίποτε. Μα ο λαός θα έχει βέβαια κάποιον τρόπο για να το πει αυτό. Και βέβαια έχει. Νά πώς το λέει: «μ' εκείνον που μιλούσα χτες, εκείνος μου γράφει — από κείνον που δανείστηκα το βιβλίο, εκείνος ήρθε σήμερα». Αυτή είναι η καθαυτό λαϊκή σύνταξη. Μα είναι φανερό πως η μορφή αυτή έχει μιαν άκαμψία που την κάνει ακατάλληλη για το επιστημονικό ύφος.

Μπορούμε άλλως τε να παρατηρήσουμε πως και άλλες γλώσσες δημοτικές έχουνε μερικά τέτια στοιχεία που δεν είναι καθαρά λαϊκά. Ο άνθρωπος του λαού στη Γαλλία δέ μεταχειρίζεται στην ομιλία του τα *dont*, *duquel*, *auquel*, γυρίζει τη φράση - του κάπως αλλιώς.

Περιττό βέβαια να επαναλάβω εδώ την κοινοτοπία πως άλλο είναι γλώσσα δημοτική και άλλο ύφος χωριάτικο. Λοιπόν νομίζω πως, αν επιμένουμε να αποκλείσουμε τη χρήση αυτής της αντωνυμίας απο τη γλώσσα της επιστήμης, χώρα απ' τήν ασάφεια που θα έχει πολλές φορές η φράση - μας — «η μορφή που παρουσιάζεται σήμερα η ανθρώπινη ύπαρξη» (;) — θα πέφτουμε συχνά και στο χωριάτικο ύφος.

Δεν μπορούμε να αρνηθούμε κατά γενική αρχή πως έγιναν και γίνονται υπερβολές στη λαϊκοποίηση της γλώσσας - μας. Είναι όμως βέβαιο πως «φαίνονται» περισσότερες απ' όσες πράγματι είναι, γιατί το γλωσσικό αίσθημα που χρησιμέει για κριτής - τους είναι συνήθως ένα γλωσσικό αίσθημα που έχει να περάσει ακόμη μερικά στάδια της εξέλιξης, καθώς εξήγησα παραπάνω. Κ' έτσι συμβαίνει, με τη δικαιολογία πως δεν πρέπει να εφαρμόζουμε σχολαστικά γλωσσολογικούς κανόνες, να φτάνουμε κάποτε στην άλλη υπερβολή, να

γράφουμε δηλαδή μια γλώσσα που θαρρείς και το έχει καμάρι - της που είναι χειραφετημένη απο κάθε κανόνα. Μια φορά το σύνθημα είτανε «όλα στον κανόνα». Αναγνωρίσαμε πως είτανε λάθος. Τώρα όμως είναι καιρός να προφυλαχτούμε κι απ' την αντίθετη υπερβολή, που έχει σύνθημα «μην αγγίζετε τίποτε».

Βέβαια. Θα γράψουμε π.χ. «ρίχτηκα, πιάστηκα» με «τ», γιατί κανείς βέβαια «υπο τον ήλιον» δεν προφέρει «ρίχθηκα, πιάσθηκα». Εκείνος όμως πού θά τολμήσει να γράψει και «αναπτύχτηκα, εξελίχτηκε», θα σημαίνει πως είναι ένας σχολαστικός που επιδιώκει τη «μηχανοποίηση» της γλώσσας! Αυτά θα είναι χωρίς άλλο τα «μηχανικά ανθρώπια» του κ. Παπαδήμα. Αν είναι άνθρωπος με καλαισθησία, αν παραδέχεται την «αίσθητική» στη γλώσσα, αν έχει «μουσικό αυτί», οφείλει να καταλάβει πως τα ρήματα που ανήκουνε στον κύκλο του φυσικού βίου έχουν το δικαίωμα να γράφονται με «τ», όχι όμως κ' εκείνα που υπάγονται στη σφαίρα της ανώτερης διανόησης. Έτσι θα επιτρέπεται να γράφουμε και «ράψω, ανάψω, σκοντάψω», όχι όμως και «πάψω, απολάψω». Αυτά θά πληγώνουν το μουσικό - μας αίσθημα. Θα είναι ωραία τα «κλέψω, δουλέψω, μαζέψω», γιατί αγράμματοι και γραμματισμένοι έτσι τα λένε, ενώ θα είναι σκληρά τὰ «πιστέψω, κινδυνέψω, θριαμβέψω», αφού μάλιστα το «κλέβω» γράφεται με «β», ενώ το «πιστεύω» έχει «υ». Μήπως δε με δεβαίωσε κάποτε σοβαρότατα φιλόλογος καθηγητής ότι στα «πιστεύω» — «πιστεύσω» δεν προφέρει «β» και «φ», παρά προφέρει «ύψιλον»!

**

Η κυρία Μ. Π. Αργυροπούλου, στα δυο έργα που ανέφερα στα προηγούμενα, προτείνει για τον κανονισμό της γλώσσας μια ιδέα που στην πρώτη όψη φαίνεται πολύ ελκυστική, γιατί με την εφαρμογή της μοιάζει σάμπως το γλωσσικό ζήτημα θα δρισκόταν ξφαιφνα τελειωτικά λυμένο. Και την υποστηρίζει αυτήν την ιδέα με σοβαρά επιχειρήματα αντλημένα

απ' τη βαθιά γνώση που έχει των ξένων γλωσσών και φιλολογιών με την ιστορία - τους.

Αναχωρεί απ' το αναμφισβήτητο γεγονός ότι σήμερα η τάξη των μορφωμένων, στον κοινό διάλογο, μιλεί μια γλώσσα, δημοτική βέβαια στην ουσία, αλλά επηρεασμένη δυνατά απ' την καθαρέδουσα, απ' την οποία πήρε πολλούς γραμματικούς τύπους, και ότι τους τύπους αυτούς οι γραμματισμένοι τους μεταχειρίζονται χωρίς προσπάθεια και χωρίς προσποίηση. Επομένως, λέει, η γλώσσα αυτή δεν είναι τόσο τεχνητή όσο συνήθως λέγεται.

Παρατηρεί ύστερα ότι, σε όλα τά έθνη όπου υπήρξε γλωσσικό ζήτημα, γλώσσα επίσημη και φιλολογική έγινε η γλώσσα που μιλούσε η ανώτερη κοινωνία. Και συμπεραίνει πως πρέπει η λογοτεχνία - μας να στηριχτεί στην καθημερινή ομιλία των μορφωμένων ανθρώπων, αφού αφαιρεθούν απ' αυτήν — εδώ είναι ο κόμπος — μερικά στοιχεία νεκρά που έχουν κολλήσει απάνω - της, προ πάντων από φρασεολογίες των ειδικών επαγγελματικών κύκλων, δικηγόρων, δασκάλων, πολιτικών... Πως η γλώσσα αυτή δεν είναι δημιούργημα του σχολείου, πως το σχολείο δεν έχει τη δύναμη να αναστήσει νεκρούς τύπους, άρα μας έρχεται από προφορική παράδοση. Και ότι με αυτήν θα έχουμε την αναγέννηση της λογοτεχνίας - μας, γιατί οι λογοτέχνες, που ανήκουν όλοι στη μορφωμένη κοινωνική τάξη, αυτήν τη γλώσσα αισθάνονται και όχι την καθαυτό λαϊκή, και επομένως μόνο με αυτήν μπορούν να παραγάγουν αληθινά καλλιτεχνήματα.

Τη γλώσσα αυτή η κ. Αργυροπούλου την εφαρμόζει στο δεύτερο απ' τα δύο έργα που αναφέραμε, και πρέπει να ομολογήσουμε πως η εφαρμογή γίνεται με σύστημα και με συνέπεια. Είναι δηλαδή η γλώσσα - της κάτι εντελώς διαφορετικό από κείνο το γλωσσικό ανακάτωμα που λέγεται «δημοτική κεκαθαρισμένη από τας υπερβολάς και άπηλλαγμένη των ψυχαικών άκροτήτων». Με άλλα λόγια απ' το έργο εκείνο μπορεί να δγεί μια γραμματική.

Και η γραμματική αυτή λίγο αργότερα δγήχε πράγματι, με τον τίτλο «Τύποι και κανόνες της κοινώς δμιλουμένης

νεοελληνικής». Έχει βέβαια κάμποσα κενά και πολλές ανωμαλίες, μα όσο για ανωμαλίες θα έχει πολλές και η δική - μας δημοτική και κάθε γλώσσα. Το ζήτημα δεν είναι αυτό. Η δημοτική της κ. Α. ξεχωρίζει από κείνη που γράφουμε σήμερα οι δημοτικιστές επειδή παραδέχεται μερικούς αρχαίους τύπους που τους συνειθίζουμε πράγματι στην ομιλία, και που οι κυριότεροί - τους είναι τα «λέξεις - λέξεως, οί ποιηταί - τους ποιητάς, ή πατρίς - τής πατρίδος, ή ενότης - τής ενότητος, ό συγγραφεύς - του συγγραφέως, έρχόμεθα...».

Το ζήτημα λοιπόν είναι: θα μείνουν αυτοί οι τύποι; Εδώ ο κ. Λαμπελέρ θα με συλλάβει επ' αυτοφώρω και θα μου πει: «νά λοιπόν, ρωτάς αν θα μείνουν, δηλαδή μιλείς για τη γλώσσα του μέλλοντος». — Όχι, ρωτώ αν αυτοί οι τύποι έχουν τη δύναμη νά μείνουν «σήμερα» στη γραπτή δημοτική, αν είναι δηλαδή καιρός για να τους θεωρήσουμε οριστικά πολιτογραφημένους στη νέα ελληνική, αδιάφορο αν τούς λέμε στην ομιλία. Και το δικαίωμα για να κάμω αυτήν την ερώτησή μου τό δίνει η ίδια η κ. Α., γιατί καταργεί πολλούς άλλους αρχαίους τύπους που τους λέμε κι' αυτούς στην ομιλία. Δηλαδή η «Γραμματική» έχει η ίδια μέσα - της το επιχείρημα που την καταδικάζει. Η «Γραμματική» αυτοκτονεί!

Πράγματι γράφει «κατανάλωσα, διατίμησα, διαφθάρηκε, ανατράπηκε». Κανείς μορφωμένος δεν τα λέει αυτά. Λέμε «κατηνάλωσα, διετίμησα, διεφθάρη, άνετράπη τό ύπουργείον». Γράφει ακόμη «αφαίρεσα, διαίρεσα, εξάσκησα, παρακολούθησα...», ενώ λέμε «άφήρεσα, διήρεσα, εξήσκησε τό έπάγγελμα, παρηκολούθησε τά μαθήματα». Καθιερώνει τους τύπους «ευχαριστιέμαι, στενοχωριέμαι, παραπονιέμαι», ενώ όλοι οι μορφωμένοι λένε «εϋχαριστούμαι, στενοχωροϋμαι, παραπονοϋμαι». Γράφει π.χ. η κ. Αργυροπούλου πολύ ζωντανά «τίς περισσότερες από τίς λέξεις για τίς όποιες έκαμα λόγον», οι μορφωμένοι όμως λένε «τάς περισσότεράς από τάς λέξεις για τάς όποιας» (ή «περί τών όποιων) έκαμα λόγον». Γράφει «τής γλώσσας» ενώ λέμε τής γλώσσης. Γράφει «πειστήχαν», που δέν το λέει κανείς, κτλ. κτλ.

Αυτά λοιπόν είναι που μου επιτρέπουν να ρωτήσω κ' εγώ

μήπως άραγε κοντά στο «αφήρεσα» θα καταργηθεί και το «οί ποιηται - τούς ποιητάς», και μήπως μαζί με «τάς λέξεις» θα φύγει και «ό συγγραφεύς», και ούτω καθεξής.

Στην ομιλία λέμε «αί πληροφορίες τās όποίας έχω — υπό ταιαύτας συνθήκας — έν ή περιπτώσει — καθ' ήν σιγμήν — επί τή θάσει — ύφ' όλας τās επόψεις...», ενώ τα «άφ', έφ', ύφ', καθ', μεθ', έν, έκ, σύν», και η δοτική που είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της καθαρεύουσας, δεν υπάρχουνε στη γλώσσα της κ. Α. Στην ομιλία όχι μόνο εμείς, και ο λαός ακόμη λέει «σύν τῷ χρόνῳ». Ο λαός λέει «στάς έξι, στάς επτά». Θα κρατήσουμε το τάς; Το άρθρο της κ. Α. είναι το δημοτικό: «οί λέξεις, τίς λέξεις». Βλέπετε λοιπόν ότι κατά γενική αρχή δεχόμαστε τον καθαρισμό της δημοτικής των μορφωμένων απο πολλά, απο πάρα πολλά αρχαία στοιχεία. Και γιατί τον δεχόμαστε, αφού τα λέμε αυτά τα αρχαία στοιχεία; Γιατι αναγνωρίζουμε πως η γλώσσα που μιλούμε σχηματίστηκε κάτω από κάποια πίεση, την πίεση «της αρχειογλωσσικής πλάνης».

Αυτό είναι, νομίζω, το σημείο όπου σφάλλει η θεωρία της κ. Α. Δεν μπορώ να την παρακολουθήσω στην ιστορική - της μελέτη, αλλά φαντάζομαι ότι στο σχηματισμό της «κομφής» γαλλικής, που ογήκε απο στενούς αριστοκρατικούς και αστικούς κύκλους, όπως περιγράφει το φαινόμενο, δεν ενέργησε καμιά αρχαιογλωσσική πλάνη, ενέργησαν μόνο ελατήρια καλαισθητικά. Ενώ εμείς, το αντίστροφο, βρίσκουμε πως η γλώσσα των μορφωμένων παραέγινε κομφή και αριστοκρατική, αφού δεχόμαστε πως είναι ανάγκη να κατέβει κάμποσο απ' τα αριστοκρατικά - της ύψη και να πλησιάσει προς τη λαϊκή. Εμείς σήμερα θρискόμαστε σε θέση ανάλογη μ' ένα Ρωμιό που εργάζεται στην Κωνσταντινούπολη σ' ένα κατάστημα γαλλικό, οπομένως μέσα σ' ένα λεβαντίνικο περιβάλλον, και που εκφράζεται π.χ. με την ακόλουθη παρδαλή γλώσσα: «ελάδαμε avis απ' το siège ότι η quintessence των τιμών είναι à débattre». Μερικά πράματα μόνο γαλλικά ξαίρει να τα λέει. Αν αυτός ο άνθρωπος έρθει στην Αθήνα, θα συμπληρώσει τη γλώσσα - του και θα την κάμει ελληνική.

Αν οι μορφωμένοι μιλούσανε πραγματικώς μιαν ορισμένη γλώσσα, π.χ. αυτήν που γράφει η κ. Αργυροπούλου, δεν υπάρχει αμφιβολία πως αυτή θά μπορούσε και θα έπρεπε να γίνει φιλολογική γλώσσα. Αλλά η γλώσσα των μορφωμένων έχει, καθώς είδαμε, πλήθος τύπους που τους καταργεί η κ. Α. Μου ανοίγει λοιπόν το δρόμο προς τη φυσική γλώσσα. Ύστερα όμως απ' αυτήν την ωραία πράξη μου ορίζει σε ποιό σημείο αυτού του δρόμου πρέπει να σταθώ. Καί μου λέει: Επειδή ο λαός έχει δυο τύπους, «μαθητές» καί «μαθητάδες», και επειδή δεν είναι φανερό σήμερα ποιός απ' τους δυο θα επικρατήσει, γι' αυτό εμείς πρέπει νά γράψουμε «μαθηταί». Είναι η λογική της καθαρέουσας: επειδή μερικοί λένε «ξύδι» καί άλλοι «γλυκάδι», γι' αυτό εμείς πρέπει να γράψουμε «ἔξος». — Μά ίσια - ίσια η γραφτή χρήση είναι που θά δειξεί (καί το ἔδειξε σχεδόν) ποιός απ' τους δυο τύπους «μαθητές» και «μαθητάδες» θα επικρατήσει. Αν περιμένουμε αυτό να γίνει στη λαϊκή χρήση, μπορεί να μη γίνει ποτέ, γιατί οι λαϊκές γλώσσες έχουνε πάντα πολυτυπία.

Με την ίδια λογική μου λέει ακόμη: Επειδή ο «βασιλεύς» έγινε «βασιλιάς», αλλά ο «εἰσαγγελεύς» έγινε «εἰσαγγελέας», άρα για μια λέξη σαν το «συγγραφεύς», που δεν υπάρχει στο λαϊκό λεξιλόγιο, δεν μπορούμε να ξαίρουμε ποιόν απ' τούς δυο τύπους θα ακολουθήσει, αν θα γίνει «συγγραφέας» ή «συγγραφιᾶς», επομένως (!) πρέπει να γράψουμε «συγγραφεύς». Όσο μεγάλη κι αν παραδεχτώ τη δύναμη της επιβολής που έχει η γλώσσα της ανώτερης κοινωνίας στη διαμόρφωση της εθνικής γλώσσας, δε φαντάζομαι πως ένας τύπος σαν το «συγγραφεύς» θα μπορέσει να ζήσει. Η κ. Αργυροπούλου συχνά μιλεί για κακοφωνίες. Ο τύπος «συγγραφεύς» την ἔχει και μοναχός - του την κακοφωνία. Τί θα γίνει όμως, αλίμονο!, όταν θα ἔρθει η ώρα να γράψουμε «ο συγγραφεύς μας!» Είναι να τραβά κανείς τα μαλλιά - του. Και ότι ο πληθυντικός του «συγγραφέας» είναι αμφισβητούμενος, και ότι δεν ξαίρουμε αν θα επικρατήσει το «συγγραφιάδες» ή το «συγγραφέοι» ή το «συγγραφείς», αυτό δεν εί-

ναι λόγος, νομίζω, για να μας εμποδίσει να γράψουμε στον ενικό ο «συγγραφέας».

Διαλογή λοιπόν θα κάμουμε. Επειδή όμως το γλωσσικό αίσθημα της εποχής - μας, που θα πρυτανέψει σ' αυτήν τη δουλιά, είναι ένα πράμα ρεφστό, δεν είναι καιρός ακόμα σήμερα να βγάζουμε γλωσσικά διατάγματα.

Παραδείγματος χάρη, η κ. Α. συμπαθεί τους τύπους «θά ξμδω, θά ξδγω», που απαντιούνται «στους καλύτερους κύκλους της Κωνσταντινουπόλεως». Αργότερα, στη Γραμματική, δεν τους αναφέρει. Βέβαια, ο Αθηναίος θα τους έβρει προσποιημένους, όπως βρίσκει άνοστη την τουρκομερίτικη σύνταξη «θα σε γράψω ένα γράμμα», ενώ αντίστροφα ο τουρκομερίτης δεν υποφέρει το «θα σου γράψω».

Η κ. Α. γράφει «φιλολογικό όργανον, καλλιτεχνικό έργον, μορφωμένο κοινόν». Δε βλέπω γιατί μερικά ουδέτερα, επειδή μας ήρθαν απ' το σχολείο, είναι ανάγκη να διατηρηθούν το «ν», ενώ άλλα θα το αποβάλλουν. Φαίνεται να θέτει, με διχτατορικό κάπως δικαίωμα, τον κανόνα πως τα επίθετα δε θέλουνε «ν», ενώ τα ουσιαστικά το κρατούν (όχι βέβαια και το «νερόν» και το «καπέλον...»).

Η «Γραμματική» λέει «αγαπιόμεθα». Νομίζω πως τέτιο πράμα δεν υπάρχει. Εκείνος που φροντίζει να μιλεί γλώσσα «διωρθωμένη» λέει «άγαπώμεθα», ο άλλος, που μιλεί φυσικά, θα πει «άγαπιόμαστε». Τον τελευταίο αυτόν τύπο τον έχει η «Γραμματική» μόνο στον παρατατικό. Μα εκείνος που λέει στον παρατατικό «αγαπιόμαστε» λέει το ίδιο και στον ενεστώτα. Σε κάθε περίπτωση αγαπιόμεθα δεν υπάρχει. Έτσι και τα «λύνοντο, λυποῦντο», μου φαίνονται αυθαίρετα κατασκευάσματα: ή «ἐλύοντο» ή «λυνόντανε» και «λυνόντουσαν». Όμοια, «μιλείται» δεν υπάρχει: ή «ὁμιλείται» ή «μιλιέται».

Θέλει τον τύπο «παύσω» αντί «πάψω» «πρὸς ἀποφυγήν τῆς κακοφωνίας». Η κ. Α. λησμονεί κάποτε τον πολύ πετυχημένο χαρακτηρισμό που έδωκε στους πολύ λαϊκούς τύπους: πως τους λείπει «ή κομφότης», και καταντά να πλησιάζει λιγάκι προς τη μουσική θεωρία του κ. Λαμπελέτ. Αν μου έλεγε πως βρίσκει το «παύσω» «κομφότερο», δε θα είχα αντίρρηση.

Γιατί ο χαρακτήρας του κομφού σ' ένα γλωσσικό τύπο πηγάζει αποκλειστικά απ' το είδος των ανθρώπων που τον μεταχειρίζονται, δηλαδή απ' τη γενική εντύπωση της ομιλίας - τους, επομένως, με μια λέξη, απ' την ανατροφή - τους. Όταν ένας Κωνσταντινουπολίτης, που λέει «φαίνονται», έρθει στην Αθήνα και ακούσει «φαινόντανε» και «φαινόντουσαν», στην αρχή θα βρεί τον τύπο πρόστυχο. Όταν όμως υστερα τον ακούσει από έναν ευγενέστατο κύριο ή από μια πολύ καθώς πρέπει κυρία, συνοδεδόμενο και απο μια ωραία μουσική προφορά, ο τύπος σιγά - σιγά θά μεταμορφωθεί και θα αποχτήσει μέσα στο αίσθημά - του το χαρακτήρα της κομψότητας. Έτσι λοιπόν, επειδή οι μορφωμένοι λένε συνήθως «παύσω» και ο λαός λέει «πάψω», γι' αυτόν το λόγο, και μόνο γι' αυτόν, ο πρώτος τύπος φαίνεται και σ' εμένα κομψότερος. Άλλο ζήτημα αν διακρίνω στον δεύτερο την τάση να εκτοπίσει τον πρώτο (οπότε με τον καιρό θα γίνει κι αυτός κομψός). Αυτά για την κομψότητα.

Αλλάζει όμως το ζήτημα όταν η κ. Α. μου μιλεί για κακοφωνία. Κακοφωνία θα πει «κακή φωνή, δυσάρεστος ήχος», κάτι που πειράζει την ακοή - μας, το μουσικό - μας αίσθημα, και που είναι άσχετο με την κοινωνική τάξη των ανθρώπων που μεταχειρίζονται εκείνον τον τύπο. Και αυτό το κάτι εδώ θα προέρχεται βέβαια — τί άλλο; — απ' τη γειτονιά του «π» με το «ψ». Αλλά τότε πρέπει να είμαι κακόφωνα και τα «πέφισ, άποφισ, άπόφε, άποφίλωσις» που είμαι βέβαιος πως δεν τα θεωρεί κακόφωνα η κ. Α. Φρονώ πως η εντύπωση της κακοφωνίας σ' αυτήν την περίπτωση είναι αποτέλεσμα αυθυποβολής.

Υστερα φέρνει την «εις άτοπον άπαγωγήν» με τα ρήματα «πλέω, διαψεύδω», παρατηρώντας ότι, αν γράψουμε «πάψω», πρέπει να γράψουμε και «πλέψω» και «διαφέψω», και καταντούμε στο άτοπο. Πρώτο, δε μου φαίνεται αυτό άναγκαία λογική συνέπεια. Επειδή ο Γάλλος δεν μπορεί να πει *cours - je*; αυτό δεν τον εμποδίζει να λέει *suis - je*; Οι άπαγωγές στο άτοπο στα γλωσσικά ζητήματα δε δγάζουνε χρήσιμο συμπέρασμα. Αλλά το σπουδαιότερο είναι που μπορεί

κανείς να την αντιστρέψει αυτήν την απαγωγή και να πει: αν γράφουνε «πλεύσω», πρέπει να γράφουνε και «δουλεύσω, παλεύσω, κοντεύσω...», που δε λέγονται, και που η ίδια η κ. Α. τα εξαιρεί στη «Γραμματική» και τα θέλει μέ «φ»: «δουλέφω» κτλ. Ύστερα ειδικότερα για το «πλέω» έχουμε να σημειώσουμε πως σε μερικά μέρη ο λαός λέει «πλέχω - πλέζω», και σε άλλα φαίνεται πως λέει «πλέθω - πλέφω» (Μυριβήλης). Ας μη θυμώσει ο φίλος - μου δ κ. Λαμπελέτ. Ομοιογλώσσες καθαρά πως αυτά είναι προϋπολογισμοί για την πιθανή γλώσσα του μέλλοντος. Ο Θεός να με φυλάξει να τα γράψω εγώ σήμερα. Αν και, κατα τον κ. Λαπαθιώτη, αυτά θα είναι μουσικότερα απ' το «πλέφω», αφού ο λαός τα κατασκεύασε αργότερα.

Όσο για το «διαψεύδω», αυτό δεν υπάρχει στο λαϊκό λεξιλόγιο, επομένως η περίπτωση διαφέρει ολότελα από του «πάψω», που είναι ολοζώντανο στο στόμα του λαού και πολλών γραμματισμένων.

Όμοια παρατήρηση χωρεί για έναν άλλο τύπο. Το «σκεφτώ», η κ. Α. το βρίσκει «σκληρό» και το «σκοτιστώ», «χωμικό». Παραδέχομαι πάλι πως το «σκεφτώ» είναι κομψότερο, αν όμως μου πείτε το «σκεφτώ» κακόφωνο, θα υποστηρίξω πως και τα «αυτό, κοφτό, σκάφτω», είναι κακόφωνα. Στο «σκοτιστώ» υποθέτω πως την κακοφωνία τη βρίσκει στη γειτόνεψή των δύο «τ» με το «κ» και με το «σ». Εν τούτοις και ο μορφωμένος άνθρωπος σε μια στιγμή στενοχώριας αναφωνεί: ωχ, άδερφέ, σκοτίστηκα! Ύστερα έχουμε την ίδια «κακοφωνία» στις λέξεις «ποτιστικά, έκστατικός...». Ή μήπως είναι πιο καλόφωνα τα «άσπαστον», αναπόσπαστον...;. Όλα αυθυποβολή.

Και αφού ο λόγος είναι για κακοφωνία, επιτρέπεται ν' απορήσει κανείς πώς η κ. Α. καθιερώνει τους τύπους «λάρυγξ, σύριγξ, φάλαγξ, μύωψ, πρεσβύωψ...». Αυτές είναι οι πραγματικές κακοφωνίες, αυτά είναι για το σημερινό άνθρωπο τα αληθινά «γλωσσικά τέρατα» που με όλο - του το δίκαιο ο κ. Λαμπελέτ θα «κλείνη τ' αυτιά του στο άκουσμά τους». Ο «λάρυγξ σας, ή φάλαγξ μας...». Τί μουσική! Και αν

τουλάχιστο είτανε δύσκολος ο μεταπλασμός - τους! — που σε μερικά έχει γίνει κιόλας: «ο λάρυγγας, η συρίγγα, η φάλαγγα» και «ο φάλαγγας, ο μυωπικός, ο πρεσβυωτικός...». Σ' αυτά φανερώνεται η αληθινά μουσική δουλειά που έκαμε ο λαός στη γλώσσα, και δικαιώνεται η θεωρία του κ. Λαπαθιώτη. Πώς μπορούσε ο άνθρωπος του λαού να προφέρει «η φάλαγγξ μας, ο δεκανεύς μου...»;

Η κ. Αργυροπούλου γράφει «έκτιθενται». Το λέμε κι αυτό. Οι μορφωμένοι μόνο έτσι τὸ λένε. Νά ένας τύπος που είναι φως φανερό πως δεν τὸν έφερε κανένα καλαισθητικό ελατήριο, μας ήρθε κατευθείαν απ' το σχολείο, δηλαδή απ' την αρχαιογλωσσική πλάνη. «'Όχι. Παράδοσις» λέει η κ. Α. — Ναι, παράδοση, μα παράδοση βέβαια σχολική, δηλαδή που τη γέννησε και τη διατήρησε πάντα στη ζωή τίποτ' άλλο απ' την αρχαιογλωσσική πλάνη, όπως είναι π.χ. «ἡ κάθετος» και ἡ «παράλληλος». Ποιός θα έλεγε ποτέ «ἡ κάθετος» και «ἡ παράλληλος», αν οεν το μάθαινε στο σχολείο απ' το μάθημα της Γεωμετρίας; Θα έλεγε η «κάθετη» και «ἡ παράλληλη», όπως λέει «ἡ νόστιμη» και «ἡ παράξενη». Τέτια είναι και η «παράδοση» του «έκτιθενται». Κανένας άνθρωπος, πριν πάει στο σχολείο, δεν πρόφερε ποτέ λέξη του τύπου «έκτιθενται». Το σχολείο προσπάθησε να μας μάθει να λέμε και «έκτιθέασι» καί «νά έκτιθώνται», όπως αγωνίζεται ακόμη σήμερα να σώσει τη δοτική καί το μέσο αόριστο («έν ὅπασι τοῖς μαθήμασι», «διαγωγὴν δ' έπεδείξατο κοσμιωτάτην»), αλλά δεν το κατόρθωσε, και μείναμε με κέρδος ένα σολοικισμό: ΝΑ «έκτιθενται».

Αλλά άσχετα με το από πού ήρθε το «έκτιθενται», εγώ βρίσκω πολύ ωραιότερο τὸ «εκθέτονται». Αυτό όμως θα με οδηγήσει ύστερα να γράψω «εκτέθηκα» αντί «έξετέτην», ύστερα και «είμαι εκθεμένος, ένα έργο συνθεμένο, τα χρήματα είναι καταθεμένα». Το ένα φέρνει το άλλο. Και, το σπουδαιότερο, που άμα τα γράψω αυτά και τα διαβάσω ύστερα, καθρεφτίζομαι μέσα σ' αυτά και αναγνωρίζω τον εαυτό - μου.

Ο αναγνώστης δεν μπορεί να καταλάβει απ' τα έργα

της κ. Αργυροπούλου ποιόν απ' τους δυο τύπους καθιερώνει: «πειστώ» ή «πεισθώ». Οι γραμματισμένοι λένε βέβαια «πεισθώ». Οι ίδιοι όμως λένε και «πιάστηκε». Οι λαϊκές λέξεις ακολουθούν το νέο τυπικό, οι λόγιες το αρχαίο. Άραγε αυτό πρέπει να κάμουμε κ' εμείς, για να μη μας κατηγορήσουνε πως εφαρμόζουμε σχολαστικά γλωσσολογικούς κανόνες; Η κ. Α. γράφει κάποτε «πεισθώ» και άλλοτε «πείστηκε». Νομίζω πως μπορεί κανείς να κάμει την ακόλουθη προγραμματική, ας την πούμε έτσι, δήλωση: Ούτε «φανατισμός» λέγεται, ούτε «μηχανοποίηση» της γλώσσας, ούτε «στενός ὀρθολογισμός», αν δάλω στον εαυτό - μου έναν κανόνα: ή «πεισθώ» και «πείσθηκα» θά γράφω, ή «πειστώ» και «πείστηκα».

Η γλώσσα της κ. Αργυροπούλου, συγχρινόμενη με τη γλώσσα των εφημερίδων και με τη μιχτή γλώσσα της ομιλίας των μορφωμένων, είναι ένα ευσυνείδητο και γενναίο θήμα προς τη ζωή και προς την αλήθεια. Στην ουσία - της, δηλαδή στο πνεύμα, στή σύνταξη, που είναι βέβαια το κυριότερο, είναι καθαρή δημοτική. Έχει όμως κάμποση αυθαιρεσία στην εκλογή των τύπων, και απ' αυτήν την άποψη μπορούμε να πούμε πως, αν την πάρουμε πολύ στα σοβαρά αυτήν τη γραμματική, είναι μια προσπάθεια για να σταματήσει την εξέλιξη που ακολουθεί σήμερα η γλώσσα προς τη δημοτική μορφή.

Κ' έτσι όπως είναι αυτή η γλώσσα, θα είταν ανυπολόγιστο ευτύχημα αν αποφάσιζε η δημοσιογραφία να την ακολουθήσει. Τότε είναι βέβαιο πως δε θα διαδάζουμε σολοικισμούς σαν τους ακόλουθους, που είναι όλοι απο εφημερίδες (*).

—«Οί χοροί τῶν μαύρων χορεύονται πρὸ τινων ἐτῶν εἰς δόλας τας πόλεις».

* Θεώρησα περιττό να σημειώσω τις σχετικές παραπομπές γι' αυτά τα κομμάτια. Υποθέτω πως ο αναγνώστης θα με πιστέψει πως είναι όλα πραγματικά, αφού με λίγη προσοχή θα βρει και ο ίδιος τα ὁμοιά-τους στὰ καθημερινὰ φύλλα.

- «Είναι γνωστός ό «άπό» μηνών γενόμενος θόρυβος».
- «Σχών «της τιμής» νά ήγηθώ του άγώνος τούτου....».
- «Τά έγκλήματα «διά τών όποιών» κατηγορείται....».
- «Οί Κουμπαίοι είχον λάβει «ύπό» του άνωτέρω φυλάρχου πλήρεις διαβεβαιώσεις....».
- «Μέγας αριθμός γυναικών ένδεδυμένων «μετά» κομψοτάτων άμφίσεων...».
- «....τήν κυβέρνησιν Βενιζέλου, τήν όποίαν «μετά» τόσης περιέβαλε έμπιστοσύνης».
- «Τόν ύπεδέχθησαν «δι'» έξαιρετικών τιμών».
- «Μετέβησαν έν σώματι «παρά» τῷ ιδιαιτέρῳ γραφείῳ του κ. Προέδρου».
- «Παραλαβών μεθ' έαυτοῦ τόν ύπενομωτάρχην κ. Μ. έπελήφθη «εις» τήν έξακρίθωσιν του έγκλήματος».
- «'Η έκλογή του σεβ. κ. Α. άνταποκρίνεται «όμόθυμος» πρὸς τήν πανελλήνιον έγκρισιν».
- «....τήν έκτέλεσιν της έντολης «μεθ'» ης τόν έχει έπιφορτίσει ή Δημοσιονομική 'Επιτροπή».
- «'Η ύπαρξις Ούνιτικού σεμιναρίου έν μέσαις 'Αθήναις, πρωτεύουσας του ελληνικοῦ κράτους».
- «Τό διαβατήριον «μεθ'» οὔ ήτο έφωδισμένος».
- «Τό πρόσωπόν του διεχέετο άπό εύχαρίστησιν».
- «Παρακαλεῖ όπως αί φράσεις αύται καταχωρηθούν εις τά πρακτικά, τά «όποια» μεθ' ό επικυρουνται», κτλ.

Έγνοείται πως όταν, με μια γλώσσα όπως δήποτε πολύ ζωντανότερη, όπως είναι της κ. Αργυροπούλου, θα ξυπνήσει το γλωσσικό αίσθημα μερικών ανθρώπων απ' το βαθύ ύπνο όπου βρίσκεται, τότε θα νιώσει και ο τελευταίος ρεπόρτερ ότι δεν μπορεί «τὸ πρόσωπο νά διαχύνεται άπό εύχαρίστηση», παρὴ η εύχαρίστηση διαχύνεται στο πρόσωπο, και ότι το νά είναι «ἡ έκλογή όμόθυμος πρὸς τήν έγκρισιν» δε θα πει τίποτε, παρά η έγκρισή της εκλογής είναι όμόθυμη, κτλ. Ας το ελπίσουμε.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Αυτά ως εδώ αντιπροσωπεύουν τις ατομικές - μου αντιλήψεις όσο αφορά τη σημερινή μορφή της γραφτής δημοτικής, που μπορεί και να σφάλουν. Τώρα όμως θα καταλογίσω μερικές ειδικότερες παρατηρήσεις απάνω σε γλωσσικά στοιχεία όπου έχω μάλλον την πεποίθηση πως γίνονται πραγματικά λάθη. Και εννοώ βέβαια λάθη όχι τις συνειδητές παραβάσεις απ' την καθαρή δημοτική, που τις κάνει ένας από ανάγκη, επειδή έχει την ιδέα πως πρέπει να γίνουν, εννοώ εκείνα τα λάθη που τα κάνουμε από απροσεξία, χωρίς ανάγκη, και που θα είμαστε πρόθυμοι να τ' αποφύγουμε όταν μας τα υποδείξουν. Εννοείται πως τα δικά μου δε θα τα αναφέρω, γιατί αν τα ήξαιρα δε θα τα έκανα.

Αυτού του είδους τα λάθη έρχονται όλα από επίδραση της καθαρόδουσας. Το να παίρνουμε απ' την καθαρόδουσα όχι μόνο λέξεις παρά και τύπους, ακόμη και μια σύνταξη κάποτε, είναι φυσικό. Πάθει όμως να είναι φυσικό όταν καμιά ανάγκη δεν το επιβάλλει, και προ πάντων «όταν φέρνει σύγχυση στην έννοια».

**

ΑΥΤΟΣ. Γράφουμε π.χ. τη δεικτική και επαναληπτική αντωνυμία «αυτός» με την έννοια «ο ίδιος» που έχει στην καθαρόδουσα. Μα στη δημοτική είναι αδύνατο να σταθεί με αυτήν την έννοια. Όταν, μιλώντας φυσικά, πείτε ενός ανθρώπου: «αυτός ο υπουργός το διέταξε», ο άνθρωπος θα κατα-

λάβει πως «τούτος» ο υπουργός το διέταξε, όχι ο «άλλος» υπουργός.

Παραδείγματα απο κείμενα:

«Ξεχνᾷ κ' αὐτὸν τὸ νόμο τῆς ἐξέλιξης» (= Ξεχνᾷ και τούτον το νόμο, που θα πει Εξέχασε και κάποιον άλλο νόμο της εξέλιξης).

«Καταποντίζεται καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα τῆς τέχνης».

«Ἡ δημοτικὴ εἶναι αὐτὴ ἡ ἀρχαία κοινή».

«Καὶ αὐτὴ ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία».

«Ὅχι μόνο τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς».

Ἡ δημοτικὴ — το ξαίρουν ὅλοι μα δεν το προσέχουν — τα λέει αὐτὰ πολὺ ωραία με το «ἀκόμη» ἢ με το «οἰδιος»: «Ξεχνᾷ ἀκόμη και το νόμο της εξέλιξης. — Ἡ δημοτικὴ εἶναι ἡ ἰδία ἡ ἀρχαία κοινὴ — Ὅχι μόνο τα ψυχικὰ φαινόμενα, παρὰ και το ἴδιο το πρόβλημα της ψυχῆς, παρὰ ἀκόμη και το πρόβλημα της ψυχῆς».

ΤΟΝ, ΤΗΝ, ΤΟ. — Παραλείπουμε κάποτε την επαναληπτική αντωνυμία «τον, την, το» εκεί που η δημοτική την απαιτεί. Π.χ.

«Τὴν ἀφετηρία τους οἱ ἐκθέσεις πρέπει νὰ (τὴν) πάρουν ἀπ' τὸ βιολογικὸ αὐτὸ φαινόμενο, καὶ τὴν ὕλη τους πρέπει νὰ (τὴν) ἀντλοῦν ἀπ' τὸν ἀπέραντο πλοῦτο...».

«Τὸ βιολογικὸ αὐτὸ φαινόμενο δὲ θὰ (τὸ) ἀφήσῃ ἀνεκμετάλλευτο ἢ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων».

«Αὐτὲς εἶναι οἱ καθαυτὸ ἐκθέσεις, γιατί αὐτὲς (τίς) γράφει ὁ μαθητὴς μόνος του».

«Τὸ χωρισμὸ αὐτὸν (τὸν) φέρνει τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας».

«Τὸ διάταγμα αὐτὸ ὁ κ. Σ. (τὸ) χαρακτηρίζει γιὰ σπουδαιότατο σταθμό...».

Δε χρειάζεται κανένα σχόλιο, νομίζω. Τα παραδείγματα μιλοῦν. Ὁ αναγνώστης δεν ἔχει παρὰ νὰ τα διαβάσει με την

παρένθεση και χωρίς την παρένθεση, για να απορρήσει πώς δρέθηκαν άνθρωποι με μητρική γλώσσα τη δημοτική να γράφουν αυτά τα πράγματα. Είναι κρίμα, είναι έγκλημα, είναι βανδαλισμός απάνω στη δημοτική. Είναι ανάγκη επιδλητική να το προσέξουμε αυτό το σημείο, ίσως περισσότερο απ' όλα τα άλλα.

Είναι βέβαια καθαρέβουσα. Έτσι τα λέει η καθαρέβουσα: «Τὸν ὑπουργὸν ὑπεδέχθησαν οἱ κ.κ. ... — Τὴν ἔκθεσιν ἀνέγνωσεν ὁ γραμματεὺς — Τὴν ἀφετηρίαν αὐτῶν αἱ ἐκθέσεις δέον νὰ λάδωσιν...». Ἀς προσθέσουμε ακόμη πως η σύνταξη αυτή συμφωνεί και με την καραμανλήδικη έκφραση. Ο τουρκόφωνος ρωμιός, αντί που θα λέγαμε εμείς «το διβλίο το έδωσα», λέει «το διβλίο έδωσα». Επίδραση απ' τα τούρκικα. Εκείνοι λοιπόν που διαρηγνούν τα ιμάτιά - τους επειδή δεχόμαστε και τούρκικες λέξεις στη δημοτική, ας το σημειώσουν αυτό, πως η καθαρέβουσα έχει τούρκικη σύνταξη. Και η σύνταξη είναι κάτι πολύ σπουδαιότερο απ' το λεξιλογικό υλικό, είναι η ψυχή της γλώσσας.

Πότε η γλώσσα - μας θέλει την επαναληπτική αντωνυμία και πότε δεν τη χρειάζεται; Όταν λέμε «είδα τον Κώστα» ή «τον Κώστα είδα», η έμφαση, ο τονισμός της φράσης είναι στο όνομα, σ' αυτό συγκεντρώνεται η προσοχή του ομιλητή και του ακροατή: «τον Κώστα είδα, όχι άλλον». Όταν όμως λέμε «τον είδα τον Κώστα» ή «τον Κώστα τον είδα», τότε απεναντίας ο τονισμός της φράσης είναι στο ρήμα. Σαν να είμαστε συνεννοημένοι πως ο λόγος είναι για τον Κώστα και «θέλω» νά πληροφορήσω το συνομιλητή - μου μονάχα πως «τον είδα». Λοιπόν: Όταν ο τονισμός της φράσης είναι στο όνομα, η επαναληπτική αντωνυμία δεν μπαίνει. Απαραίτητη είναι όταν η έμφαση είναι στο ρήμα ή σε όποιαν άλλη λέξη: «τον Κώστα τον είδα στον περίπατο (όχι άλλου)».

Εννοείται πως ο κανόνας αυτός δε διατυπώθηκε εδώ με τον πραχτικό σκοπο να οδηγήσει τον άνθρωπο πως να γράφει σωστά, έχει μονάχα θεωρητική αξία. Εκείνο που θα μας οδηγήσει είναι ένα και μόνο, η συγκέντρωση του γλωσσικού αισθήματος. Αυτό όμως φαίνεται αρκετά δύσκολο με τη σύγχυση που έχει φέρει στην ψυχή - μας η διγλωσσία.

ΜΑ, ΠΑΡΑ. — Στην απόδοση του «αλλά» η δημοτική κάνει μια λεπτή διάκριση που όχι μόνο η καθαρέβουσα δεν την έχει παρά και σε καμμιάν άλλη γλώσσα, όσο ξαίρω, δεν υπάρχει εκτός απ' τη γερμανική (sondern, aber), και που είναι κρίμα να τη θυσιάζουμε από απροσεξία. Μεταφράζοντας απρόσεχτα το «αλλά» της καθαρέβουσας γράφουν πολλοί το σύνδεσμο «μα» εκεί που η δημοτική θέλει το ωραίο «παρά».

Ποτέ στη ζωντανή ομιλία δε θα πούμε «δεν κάθεται μα δουλέβει, δεν είναι άρρωστος μα είναι καλά». Είναι απάνω - κάτω σα να λέγαμε «δεν είναι άρρωστος, είναι ό μ ω ς κ α λ ά». Εν τούτοις αυτά τα γράφουμε, γιατί η πέννα - μας δε θέλει ακόμη να λησμονήσει την καθαρέβουσα.

Η λογική ανάλυση του φαινομένου είναι, νομίζω, η ακόλουθη. Όταν λέω «δεν είναι κόκκινο, παρά είναι πράσινο», έχω στο νού - μου μονάχα δυο περιπτώσεις, «κόκκινο» και «πράσινο». Εκείνη τη στιγμή το κόκκινο και το πράσινο είναι για μένα δυο έννοιες «αντιφατικές», όπως λένε στη λογική. Φαντάζομαι δηλαδή πως άμα δεν είναι κόκκινο, κατ' ανάγκη θα είναι πράσινο. Όταν όμως λέω «δεν είναι κόκκινο, μα είναι (όμως) πράσινο», τότε έχω στο νού - μου και τρίτη περίπτωση: το να μην έχει κανένα χρώμα, και θέλω να την αποκλείσω κι αυτήν. Είναι σα να λέω «δεν είναι κόκκινο, μα δε θα πει πως δεν έχει και κανένα χρώμα: είναι πράσινο». Τώρα το κόκκινο με το πράσινο δεν είναι έννοιες αντιφατικές, είναι μονάχα «ενάντιες». Δηλαδή πάλι η μια αποκλείει την άλλη, με τη διαφορά όμως που ή άρνηση της μιας δε φέρνει τη θέση της άλλης: το να μην είναι κόκκινο δεν έχει αναγκαία συνέπεια πως θα είναι πράσινο. «Δεν κάθεται παρά δουλέβει», δυο περιπτώσεις. «Δεν κάθεται, μα δεν καταφέρνει και τίποτε», τρεις περιπτώσεις: το να κάθεται, το να δουλέβει αποτελεσματικά και το να δουλέβει χωρίς αποτέλεσμα.

Συμπέρασμα: Ο «παρά» χωρίζει έννοιες «αντιφατικές, ο «μα» έννοιες ενάντιες. Δηλαδή αρμύζει ο παρά όταν η δεύτερη έννοια βγαίνει σαν αναγκαία συνέπεια απ' την άρνησή

της πρώτης: αφού «δεν κάθεται», ο καθένας καταλαβαίνει πώς «δουλεύει». Ενώ το ότι «δεν καταφέρνει τίποτε με τη δουλιά» δε θα το καταλάβει ο ακροτής - μας αν δεν του το πούμε. Τότε χρειάζεται ο «μα». «Δεν είναι άρρωστος, παρά είναι πολύ καλά». Ο καθένας καταλαβαίνει πως «είναι καλά» αφού «δεν είναι άρρωστος». «Δεν είναι άρρωστος μα (όμως) φοβούμαι πως θ' αρρωστήσει». Τώρα το «φοβούμαι πως θ' αρρωστήσει» δεν είναι αναγκαίο συμπέρασμά του ότι «δεν είναι άρρωστος».

Κ' ένας πραχτικός κανόνας: Όταν η αντιθετική φράση θέλει «μα» τότε δέχεται και «όμως».

Παραδείγματα απο κείμενα όπου ο «μα» στέκεται πολύ άσκημα:

«Όχι με λόγια μὰ με ἔργα».

«Δὲν εἶταν ἀρχαῖο μὰ σύγχρονο».

«Όχι με κούφια λόγια μὰ μ' ἐπιστήμη».

«Δὲ φταῖνε τὰ ἄτομα μὰ ἡ βάση».

«Δὲν προηγείται μὰ ἀκολουθεῖ».

«Δὲ γράφτηκε γιὰ νὰ παιχτῇ μὰ γιὰ νὰ διαβαστῇ».

«Εἶναι ὄχι μόνο ἀνέφικτος μὰ καὶ βλαβερός».

«Όχι μόνο στὴν ποίηση μὰ καὶ στο πεζό».

Ὅσοι ξαίρουν γερμανικά θα καταλάβουν ευκολότερα την ελλεινή εντύπωση που κάνει σ' αυτές τις φράσεις ο «μα», όταν τις μεταφράσουμε με το aber.

Ὅλα αυτά η δημοτική τα λέει με το «παρά»: «όχι μόνο στην ποίηση παρά και στο πεζό — όχι με λόγια παρά με ἔργα», κάποτε χωρίς σύνδεσμο και με επανάληψη του ρήματος: «δεν ήταν αρχαίο, εἶταν σύγχρονο». Την επανάληψη του ρήματος την αγαπά ακόμη και με το «παρά»: είναι όχι μόνο ανέφικτος παρά είναι και βλαβερός».

Αξιοσημείωτο είναι που η Επιτροπή του 1921 «πρὸς ἐξέτασιν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας...», εκείνη δα που γνωμοδότησε «νὰ καοῦν» τα αναγνωστικά της δημοτικής, αναφέρει στην έκθεσή - της (σελ. 88) αυτό το λάθος, που το δρῆ-

κε σε κάποιο αναγνωστικό: «ὄχι γιατί πεινοῦσε, μὰ γιατί διψοῦσε», και τα ονομάζει αὐτά «ἀηδεστάτας εἰς τὸ σημερινὸν ἑλληνικὸν οὖς φράσεις». Εἶναι ἰσως τὸ μόνο σωστὸ πρᾶγμα που ὑπάρχει μέσα σ' ἐκείνη την ἐκθεση. Ἡ φράση αὐτὴ χτύπησε ἄσκημα στο «δημοτικὸ» γλωσσικὸ αἶσθημα των κ.κ. Ἐπιτρόπων, γιατί βέβαια δε θα ἔλεγαν τίποτε ἀν εἴτανε γραμμένη με τὸ «παρά». Καὶ αὐτὸ φέρνει τὴν ἀκόλουθη θλιθερὴ σκέψη: Ἐπειδὴ ἡ γραφτὴ γλῶσσα ἐπιδρά στην ομιλουμένη, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος, ἀν ἐξακολουθήσει αὐτὸ τὸ λάθος νὰ γράφεται, εμεῖς που διαβάζουμε δημοτικὴ νὰ τὸ περάσουμε και στην ομιλία, και τότε οἱ οπαδοὶ τῆς καθαρέουσας, που δε διαβάζουνε δημοτικὴ, θα τὴ μιλοῦνε πιο σωστά ἀπ' τοὺς δημοτικιστῆς.

**

ΧΡΟΝΟΣ Ἡ ΚΑΙΡΟΣ; — Πολλοὶ ἐξακολουθοῦν νὰ γράφουνε στη δημοτικὴ τὴ λέξη «χρόνος» με τὴν ἔννοια που ἔχει στην καθαρέουσα: «διάρκεια». Θα ξαίρουνε βέβαια πως «χρόνος» στη δημοτικὴ σημαίνει δώδεκα μῆνες και τίποτ' ἄλλο. Για νὰ τὸ γράφουνε λοιπόν, ἢ ἀπροσεξία εἶναι, ἢ φρονοῦν ἰσως πως ἡ λέξη πρέπει νὰ μείνει και στη δημοτικὴ με αὐτὴν τὴν ἔννοια.

Τὴν ἔννοια «διάρκεια, χρονικὸ διάστημα», ἡ δημοτικὴ τὴν ἐκφράζει μονάχα με τὴ λέξη «καιρός». Ἀς στηρίξουμε πρῶτα αὐτὸ τὸ σημεῖο, ὥστε νὰ μὴ χωρεῖ καμιά ἀμφιβολία. Για νὰ θεδαιωθεί ὁ ἀναγνώστης πως ἐτσι εἶναι, δὲν ἔχει παρὰ νὰ δοκιμάσει στις ἀκόλουθες φράσεις νὰ ἀντικαταστήσει τὸ «καιρός» με τὸ «χρόνος».

— «Ἐχω καιρό νὰ σε ἰδῶ. (Ἐχω χρόνο νὰ σε ἰδῶ σημαίνει ἔχω δώδεκα μῆνες).

— Εἶναι καιρός τώρα που τὸ ζητῶ.

— Στον καιρὸ-μου.

— Ἐχουμε καιροὺς και χρόνια ν' ἀνταμωθοῦμε.

— Ἀπὸ καιρὸ εἶμαι ἐδῶ.

— Με τον καιρό.

— Ἀπὸ καιρὸ σε καιρό.

Και στην καθαρέδουσα: «ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν». Ἡ καθαρέδουσα σ' αὐτὸ το ζήτημα — ὅπως και σε τόσα ἄλλα — ἔχει τρομερὴ σύγχυση. Πῆρε τις ἐκφράσεις τῆς δημοτικῆς και σε ὅσες μπόρεσε ἔκαμε τὴν ἀντικατάσταση, τις ἄλλες τις κράτησε με το «καιρός». Ἐτσι π.χ. τὸ «με τον καιρό» το ἔκαμε «σὺν τῷ χρόνῳ», το ἀπὸ «καιρό σε καιρό» ὁμως το ἄφισε «ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν», δὲν κατόρθωσε να το κάμει «ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνον». Οὐτε το «κατὰ καιροῦς» ἐγένε «κατὰ χρόνους».

—Οἱ ἄνθρωποι του καιροῦ ἐκεῖνου.

—Ἐχεις ἓνα χρόνο καιρό για να τελειώσεις αὐτὴν τὴ δουλιὰ.

—Πέρασε καιρός ἀπὸ τότε.

—Δε χάνει καιρό, τον αρπάζει.

—Μια φορὰ κ' ἓναν καιρό (once upon a time).

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ποτὲ ἡ δημοτικὴ δὲ λέει «χρόνος» με τὴν ἔννοια τῆς διάρκειας. Ἰδιαιτέρως παρουσιάζεται ἐντονη ἡ διάκριση που κάνει μεταξύ των δυο λέξεων ὅταν τις ἔχει και τις δυο μαζί σε μια φράση. Π.χ. «ἔχεις ἓνα χρόνο καιρό...», δηλαδή «ἔχεις χρονικὸν διάστημα ἑνὸς ἔτους», ὅπως θα λέγαμε στην καθαρέδουσα.

Μερικοὶ ὁμως φαίνεται να φρονοῦν πως συμφέρει στην ἐπιστήμη, στη φιλοσοφία, να κρατήσουμε το «χρόνος» με τὴν ἔννοια τῆς διάρκειας. Διγλωσσία δηλαδή: «Καιρός» στην ομιλία, «χρόνος» στη φιλοσοφία. «Νερό» στον κοινὸ διάλογο, «ὔδωρ» στην ἐπιστήμη. Μα θα θυμάται ἴσως ὁ ἀναγνώστης -μου ἀπ' τὴ «Γλώσσα καὶ Ζωὴ» τὴ σκάλα που κατεβαίνει τὸ «ὔδωρ» ἀπ' τὴ φιλοσοφία στον κοινὸ διάλογο και γίνεται κωμικὸ, και ὕστερα τὴν ἄλλη σκάλα που ἀνεβαίνει τὸ «νερό» ἀπ' τὴν κοινὴ ομιλία ὡς τὴν ἐπιστήμη και περνά θριαμβευτικὰ ὅλα τα σκαλοπάτια. Κάτι παρόμοιο θα γίνε κ' ἐδῶ.

Και τί θα κάμουμε, ὅταν θα εἶναι ἀνάγκη να ξεχωρίσουμε τις δυο ἔννοιες που ἔχει ἡ λέξη «καιρός;» Τί ἄλλο βέβαια παρὰ ὅτι κάνει κάθε γλώσσα που ἀποδίνει με μια μόνο

λέξη δυο έννοιες για τις οποίες μια άλλη γλώσσα έχει δυο διαφορετικές λέξεις. Ό,τι κάνουμε π.χ. με τη μοναδική - μας λέξη «γλώσσα», που έχει τις δυο έννοιες Sprache και Zunge. Ό,τι κάνει η γαλλική, πού έχει μόνο τη λέξη temps για να εκφράσει την ατμοσφαιρική κατάσταση και τη χρονική διάρκεια.

Κάμετε την ακόλουθη παρατήρηση. Ο Εγγλέζος για να ρωτήσει την ώρα, λέει what time is it? επειδή το time έχει μόνο μια έννοια. Δε λέει όμως και ο Γάλλος quel temps est - il? αλλά quelle heure est - il? Απέφυγε το temps πού έχει δυο έννοιες. Το παραδειγματάκι είναι διδαχτικό. Δείχνει το δρόμο. Νά ένας όρος της Αστρονομίας: l' equation du temps. Στα γαλλικά έχει καθιερωθεί και δε γεννά αμφιβολία. Να πούμε κ' εμείς «η εξίσωση του καιρού;» Για σήμερα είναι σκοτεινό. Και γιατί όχι «η εξίσωση της ώρας», που τυχαίνει να είναι και πιο σύμφωνο με την έννοια;

Λοιπόν την έννοια Zeit, time θα την αποδώσουμε κατά την περίσταση με τα «καιρός, ώρα, διάρκεια, χρονικό διάστημα, εποχή, στιγμή, πέρασμα του καιρού, περίοδος, προθεσμία.....». Αλλιώς επισημοποιούμε τη διγλωσσία και φέρνουμε σύγχυση.

Περιττό βέβαια να προσθέσουμε πως το να περιορίσουμε το «χρόνος» στην έννοια της «χρονιάς» δε θα μας εμποδίσει να γράφουμε «χρονόμετρο» και «σύγχρονος» και «αναχρονισμός» κτλ., όπως το να έχουμε τη λέξη «καλός» με τη σημερινή έννοια δεν την εμποδίζει να έχει την αρχαία έννοια στα σύνθετα «φιλοκαλία», «απειρόκαλος» κτλ.

**

ΦΕΡΝΩ.—Συχνά διαβάζουμε: «Ένα διήγημα πού φέρνει τόν τίτλο....». Απροσεξία. Είναι αδύνατο να σταθεί το «φέρνω» στη δημοτική με αυτήν την έννοια. Η καθαρέδουσα βέβαια μας έμαθε να γράφουμε «το διβλίον φέρει τίτλον...» «τά χρήματα ἅτινα ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ», όπου το «φέρω» είναι μετάφραση του γαλλικού porter. Αλλά το porter στη δημοτική είναι μονάχα «θαστώ, σηκώνω, κουβαλώ, με-

τακομίζω, φορώ, πηγαίνω (ένα πράμα)», δεν αντιστοιχεί με το «φέρνω». «Φέρνω» σημαίνει μονάχα *apporter*, δηλαδή «μετακομίζω π ρ ο ς τ α ε δ ώ». «Έφερε χρήματα» δε θα πει μονάχα «τα είχε απάνω - του» αλλά «τα έφερε εδώ». *Porter cette lettre à la poste* λέει ο Γάλλος, εμείς όμως δε λέμε «φέρε αυτό τό γράμμα στο ταχυδρομείο», αλλά «πήγαίνε - το». «Ο άνθρωπος φέρνει ένα καπέλο» δε θα πει «φορεί ένα καπέλο», ούτε «το βαστά και πηγαίνει οπουδήποτε», αλλά «το βαστά και το φέρνει ε δ ώ. Λοιπόν το διήγημα μπορεί να έχει έναν τίτλο, αλλά τον κρατά για δικό- του, δεν τον «φέρνει (σ' εμάς)».

Λίγη καλή θέληση, για να ξαναβρούμε το παραστρατημένο γλωσσικό-μας αίσθημα.

*
**

TROP... POUR. — Λέμε βέβαια «είναι πολύ αργά τώρα για να πάμε» αλλά το φραστικό αυτό σχήμα η γλώσσα-μας δεν το έχει καλλιεργήσει ακόμη αρκετά δεν το έχει διαμορφώσει οριστικά, γι' αυτό δεν έχει την ελαστικότητα εκείνη που έχει σε άλλες γλώσσες, ώστε να μπορεί να παίρνει όλες τις μορφές και να προσαρμόζεται σ' όλους τους συνδυασμούς. Έτσι π.χ., στην ακόλουθη φράση: «*Η ευκαιρία ήτο πάρα πολύ ωραία διὰ νὰ τὴν ἀφήσῃ νὰ τοῦ φύγῃ*» αρ-χιζεί ήδη η έννοια να μην ξεπηδά τόσο καθαρή. Το γιατί είναι φανερό: γιατί η φράση είναι δουλικά μεταφρασμένη απ' τα γαλλικά: *l' occasion était trop belle pour qu' il la laissât échapper*.

Αλλά ο μεταφραστικός κατήφορος φέρνει απροσδόκη-τα αποτελέσματα, καθώς θα ιδείτε στα ακόλουθα κομματά-κια (που είναι όλα πραγματικά), όπου διακρίνει κανείς την αγωνία των μεταφραστών όταν προσπαθούν ν' αποδώσουν το γαλλικό συνταχτικό σχήμα. Και έχουμε κατά την έμπνευ-ση της στιγμής: «πολύ.... διὰ νά, λίαν.... ὥστε νά, πάρα πολύ.... ὅπως».

— «*Η Βασίλισσα Μαρία έχει περισσότεραν ἀπ' ὅ,τι φαντά-*

Ζεται κανείς πείραν διὰ νὰ ΜΗΝ κλαίῃ τὸσον γοερῶς». Σκότος βαθύ.

—«Τὸ φάντασμα τοῦ σκοτωμένου βασιλιᾶ, ποῦ ἦτο πολὺ ἔξυπνος γιὰ νὰ μὴν ἔπρεπε νὰ σκοτωθῇ». Τί ἄραγε θέλει νὰ πει;

Καὶ ὕστερα ἀπὸ τόσα βάσανα κατορθώνει πολλὰς φορές ὁ μεταφραστὴς - μας κάτι σπουδαιότερο: νὰ πει τὸ ἀντίθετο ἀπο κείνο που ἔχει στο γού - του.

«Ἦτο λίαν ἐπιεικὴς (ὁ Λουδοβίκος) ὥστε νὰ ΜΗ δύναται νὰ τὴν καταστείλῃ (τὴν ἐπανάσταση)».

Ἦθελε βέβαια νὰ πει «ὥστε νὰ δύναται»: il était trop indulgent pour punir...

—«Ἐάν ἦσο πάρα πολὺ ὑπερήφανος ὥστε νὰ κλέπτης, πάρα πολὺ φιλεὺσπλαγχος ὥστε νὰ φονεὺς....».

Δηλαδή «αν εἰσουν ἀρκετὰ περήφανος ὥστε νὰ μὴν μπορεῖς νὰ κλέβεις κτλ.». Αὐτὸ ἤθελε νὰ πει βέβαια, ὁ ἀναγνώστης ὅμως κινδυνεύει νὰ καταλάβει τὸ ἀντίθετο — ἢ νὰ μὴν καταλάβει τίποτε.

—«Ἦμουν παραπολὺ ἐνθουσιασμένη ἀπὸ τὰ πρῶτα μου βήματα στὸ Γιλδιζ διὰ νὰ ΜΗ ἀντιληφθῶ τὸ περιβάλλον τῆς φυλακῆς».

Ἦθελε νὰ πει «διὰ νὰ ἀντιληφθῶ».

Τί πρέπει νὰ γίνῃ; Συνταγὴ βέβαια δε θα δώσω. Ὁ καιρὸς καὶ τὸ δούλεμα τῆς γλώσσας θα δείξουνε. Μία ταπεινὸτατὴ συμβουλὴ μονάχα: Ὅταν γράφουμε ρωμέϊκα, καλὸ εἶναι νὰ λησιμονοῦμε τις ξένες γλώσσες. ΓΙΑ τὴν ὥρα ὁ σίγουρος δρόμος, τὸ στερεὸ ἔδαφος, ὅπου μπορεῖ κανεὶς νὰ βαδίζει ἡσυχος, εἶναι: «Ἦμουν τόσο ἐνθουσιασμένη ἀπὸ τὰ πρῶτα-μου βήματα ὥστε δεν μπορούσα νὰ ἀντιληφθῶ κτλ».

ΜΕΡΟΣ Β'

Η ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

Είναι αρκετος καιρος τώρα που γίνεται κάποια κινήση για την απλοποίηση της ορθογραφίας μας, που είναι φορτωμένη με τρόμερους παραλογισμούς. Στην εποχή μας ο Μ. Τριανταφυλλίδης μελέτησε το ζήτημα σε όλο του το πλάτος, εκείνοι όμως που προχώρησαν και στην εφαρμογή και δοκίμασαν διάφορα συστήματα είναι ο Α. Πάλλης ο Φ. Φωτιάδης, ο Π. Βλαστός.

Η ιδέα ωρίμασε. Υπάρχουν ακόμη και οπαδοί της καθάρουσας που αναγνωρίζουν την ανάγκη. Το δύσκολο είναι να συμφωνήσουμε στο είδος και στο ποσό της απλοποίησης, ποιά είναι δηλαδή το αναγκαιότερο να γίνει, και ως πού πρέπει να προχωρήσει η μεταρύθμιση.

Λόγος γίνεται για τη φωνητική γραφή, με το δικό μας ή με το λατινικό αλφάβητο. Εννοείται πως, αν είναι να εφαρμοστεί καμια φορά η φωνητική γραφή, το λογικότερο θα είναι με το λατινικό. Γιατί με το δικό μας η λέξη θα παρουσιάζεται μεταμορφωμένη, επειδή όμως σύγχρονα θα θυμίζει και την παλιά της μορφή, γιατί θα έχει κάτι κι απ' αυτήν, η εντύπωση θα είναι πως η λέξη μασκαρέφτηκε. Ενω, όταν ντυθεί με τα άλλα στοιχεία, δε θα θυμίζει πια καθόλου την πρώτη μορφή της και δε θα φέρνει σε σύγχρυσή

δυο συναισθήματα. 'Αλλωστε, μια που θα κάμουμε ένα τόσο μεγάλο πηδύμα, έχουμε και το άλλο κέρδος, που μπαίνει η γλώσσα μας, ως προς τη γραφή, στη χορεία των άλλων ευρωπαϊκών γλωσσών. 'Ως εδώ όλα ωραία.

Μα τώρα πρέπει να εξετάσουμε και κάτι άλλο. Δε σώνει να φτιάχνουμε ωραία όνειρα στο κρεβάτι μας. Πρέπει ύστερα να ξυπνήσουμε και να κοιτάξουμε τον πραγματικό κόσμο τριγύρω μας, να τον σφυγμομετρήσουμε, να τον ψυχολογήσουμε, για να ιδούμε αν αυτό που ονειρεφτήκαμε υπάρχει πιθανότητα να πραγματοποιηθεί κάποτε, σε όχι πολύ μακρυνή εποχή, και, στην ενάντια περίπτωση, μήπως υπάρχει κάτι άλλο λιγότερο τέλει, που μπορεί όμως εύκολα να γίνει. Γιατι, αν το φέρει ο διάβολος και δεν αληθέψει ποτε το όνειρό μας, τί κωμικο πράμα θα είναι να καθόμαστε εμείς καρφωμένοι στο παράλογο σύστημά μας, περιμένοντας ένα σύστημα τελειότερο ίσως, μα που δε θα το ιδούμε ποτε, ή που θα το ιδουν οι απόγονοί μας ύστερα απο εκατο χρόνια.

Αν η γλώσσα μας δεν είχε γραφεί ως τώρα και είτανε σήμερα για πρώτη φορά να γνωρίσει το χαρτι, δεν υπάρχει καμια αμφιβολία πως θα βάζαμε εμπρος τη φωνητική γραφή και βέβαια με το λατινικο. Τολμω μονάχα να υποβάλω την ιδέα πως θα αναγνωρίζαμε και τότε την ανάγκη να δάλουμε λιγάκι νερο στο κρασι της φωνητικής γραφής, που τους μεθα μερικους, θέλω να πω δηλαδη πως θα ζητούσαμε, όχι βέβαια να δημιουργήσουμε πέντε - έξι γραφες σαν που έχουμε σήμερα, για το φθόγγο ι, θα εξετάζαμε όμως μήπως και μπορεί να βρεθει κανένας τρόπος για να ξεχωρίζουνε λέξεις σαν τις ακόλουθες, που θα είτανε σωστο ευεργέτημα:

πολυ—πολλη—πολλοι, λείπει—λύπη—λίπη, μέλι—μέλη—μέλει—μέλλει, καλη—καλοι—καλει, πάλι—πάλη—πάλλει, όμως—ώμος, ζώνη—ζώνει, πουλι—πουλει, αυτη—αυτοί—αφτι, χωρει—χοροι, χωρις—χωρεις, βαρυς—βαρεις, φιλι—φιλει—φυλη, φύλλο—φύλο—φίλο, κουτι—κουτη—κουτοι, μήλα—μίλα, μήλο—μύλο, μίλει—μύλοι, μιλια—μηλια,

σκοινι—σκηνη, κλίση—κλήση—κλείσει, κόψη—κόψει, νοί-
κι—νίκη, πάψη—πάψει, λίγη—λίγοι—λήγει, λυτος—λιτος,
δίνει—δίνη, μισο—μισω, μιση—μισει, πήρα—πείρα, σήκω
—σύκο, αυλη—αυλοι, τύχη—τοίχοι—τύχει,...

Μπορούμε, θαρρώ, να παρατηρήσουμε πως σε καμια
γλώσσα δεν απαντιέται σε τέτιο βαθμο το φαινόμενο αυτο
της όμοιχίας λέξεων με διαφορετικη έννοια. Το γεγονός αυ-
το, που φαίνεται να μην το έχουνε προσέξει οι οπαδοι της
φωνητικης γραφης θα είναι ανάγκη να το λογαριάσει κά-
πως η μεταρύθμιση. Το απαντούμε και σ' άλλες γλώσσες σε
μικρότερο βαθμο: conte — compte — comte, μα ίσια - ίσια
πού δε βλέπουμε εκει να γίνεται λόγος για να γράφουν αυ-
τες οι λέξεις όμοια.

Εδω ο κύριος Αντιρησίας έχει έτοιμο το επιχείρημα:
«Και πώς διακρίνονται αυτες οι λέξεις στην ομιλία;». Η
ομιλία συνοδέεται απο τόνο φωνης, απο έκφραση προσώ-
που, απο χειρονομία, απο ζωντανο άνθρωπο με μια λέξη, που
μπορούμε το κάτω - κάτω και να τον ρωτήσουμε τί εννοει.
Δεν είναι λόγος να τη συγκρίνουμε με το δουδο χαρτι, που
μας επιτρέπει μόνο να ξαναδιαβάσουμε.

Όπως κι' αν είναι, στο ζήτημα της φωνητικης γραφης
ένα πράμα μου προξενει μεγάλη απορία: Γιατί εκείνοι που
την υποστηρίζουν για το μέλλον εξακολουθούνε σήμερα να
βάζουνε ψιλες και δασείες και περισπωμένες και τόνους στα
μονοσύλλαβα; τί τους εμποδίζει, ενω δουλεύουμε για την ο-
ριστικη απλοποίηση της γραφης, να καταργήσουν εν τω
μεταξύ αυτα τα περιττα σημάδια; Τότε μόνο θα είτανε δι-
καιολογημένη η επιφύλαξη, αν μπορούσε η απλοποίηση του
τονισμού και η κατάργηση των πνευμάτων να θεωρηθει ε-
μπόδιο σε μια γενναιότερη αργότερα μεταρύθμιση, ενω α-
πεναντίας είναι «μέρος» της ριζικης μεταρύθμισης αν ποτε
πλευρα θα κατορθωθεί, αφού είναι φανερο, υποθέτω, πως στη
φωνητικη γραφη, είτε με το δικόμας είτε με το λατινικο αλ-
φάβητο, δε θα βάλουμε βέβαια ψιλες και δασείες και τόνους
στα μονοσύλλαβα, εκτος αν παραφρονήσουμε.

Μα όχι. Άλλος είναι ο λόγος. Είναι που οι αξιότιμοι

αυτοί λόγιοι βρίσκουν πως η ριζική μεταρρύθμιση θα γίνει τόσο σύντομα, ώστε δεν αξίζει τον κόπο να χάνουμε τον καιρό μας κάνοντας μιση δουλία. Τότε όμως τί περιμένουν; Γιατί δεν τυπώνουνε μια τουλάχιστο σελίδα με φωνητική γραφή, για να την ιδούμε; Γιατί η «Πρωτοπορία» και οι «Πρωτοπόροι» και ο «Νέος Άνθρωπος» να μην τυπώνονται απ' την αρχή ως το τέλος με λατινικά στοιχεία; Ούτε η Αστυνομία εμποδίζει ούτε Εισαγγελέας υπάρχει στην άκρη. Στην Τουρκία, χρόνια πριν εφαρμοστεί το λατινικό αλφάβητο με την κρατική επιβολή, υπήρξαν τούρκοι δημοσιογράφοι που τύπωσαν για δοκιμή άρθρα ολόκληρα με λατινικά στοιχεία. Ιδου η Ρόδος, ιδου και το πηδύμα. Τί να σας πω; Διακρίνω σ' αυτό το φαινόμενο την τάση που είναι μέσα στο αίμα της φυλής μας να αγαπούμε τη συζήτηση αλλά να μην προβαίνουμε εύκολα σε έργα.

Διαβάζω ένα άρθρο της «Φοιτητικής Συντροφιάς» με τον τίτλο «Ορθογραφικά». Το συμπέρασματά του είναι «.....και ως αρχίσουμε την εφαρμογή της φωνητικής ορθογραφίας. Τα μεγάλα γεγονότα δε συντελούνται με διατάγματα, αλλά.....». Δηλαδή: Αρχίστε σεις οι άλλοι. Ο ίδιος όμως δεν αρχίζει.

Στο ορθογραφικό ζήτημα συμβαίνει ότι και στο γλωσσικό. Πλήθος είναι οι άνθρωποι που πιστεύουν στην επικράτηση της δημοτικής, οι περισσότεροι όμως δεν εννοούν να κουνήσουν ούτε το μικρο δαχτυλάκι τους για να βοηθήσουνε την πρόοδό της. Την περιμένουν να έρθει μοναχή της.

Μερικοί μάλιστα φρονουν πως μόνο ένας Δάντης θα τα κανονίσει αυτά τα ζητήματα. Ός που να έρθει ο Δάντης, για να μας μάθει πώς να μιλούμε και πώς να γράφουμε, είναι περιττό να κοπιάζουμε για να ταχτοποιήσουμε τη γλώσσα μας. Και αν συμβεί να μην έρθει ποτε αυτός ο κύριος, τότε—δυστυχιά μας—θα μείνουμε χωρίς γλώσσα.

Άλλοι πάλι υποστηρίζουν πως το ορθογραφικό, καθώς και το γλωσσικό ζήτημα, μόνο η ριζική κοινωνική μεταρρύθμιση θα το λύσει. Απ' την αστική τάξη μην περιμένετε τίποτε. Αυτή έχει συμφέρον να κρατεί το λαό στην α-

μάθεια, γι' αυτό θα υποστηρίζει πάντα την καθαρέβουσα και την κλασική ορθογραφία.

Θα ήθελα να ρωτήσω: Το μεγάλο κατόρθωμα του Μουσταφα Κεμαλ, η επίδολη του λατινικού αλφάβητου, που θα ξυπνήσει τον τούρκικο λαό, απ' τον ίδιο το λαό προήρθε άραγε, ή το παρασκεύασε ο Κεμαλ με τους συνεργάτες του, και ενάντια στο φρόνημα της λαϊκής πλειονότητας; Και το δικόμας το μικρότερο κατόρθωμα, η ανακαίνιση του δημοτικού σχολείου με τη δημοτική γλώσσα, που λύτρωσε τα παιδάκια απ' το μαρτύριο των «ώων» και των «ϊών», και που είναι αναμφισβήτητο έργο της αστικής τάξης, έγινε άραγε κι' αυτό «για να κρατεί το λαό στην αμάθεια»; Και όμως το έργο αυτό, κατά πολυ περίεργο τρόπο, επιμένουν να το αγνοούν.

Πρέπει όμως να ομολογήσω ότι μερικοί αποφάσισαν να χάμουν ένα δήτημα στην απλοποίηση του τονισμού. Και είπαν: Ποιός άραγε είναι ο πιο περιττός απ' όλους τους τόνους; Μήπως ο τόνος στα «θά, νά και...»; Μπα, όχι. Αυτός χρειάζεται.—Μα δεν προφέρεται, δεν προσθέτει τίποτε. —Δε σημαίνει. «Κάθε λέξη πρέπει νά' έχη έναν τόνο». Αξίωμα! Α, θρήκαμε έναν τόνο που είναι περιττός και πρέπει να καταργηθεί, επειδή.... προφέρεται. Είναι ο τόνος του εγκλιτικού. Θα γράφουμε λοιπόν «άκουσε με, ή συνείδηση του» δίχως δεύτερο τόνο. Γιατι «κάθε λέξη όχι μόνο πρέπει νά' έχη έναν τόνο, αλλά και πρέπει νά' έχη «μόνο» έναν τόνο». Δεύτερο αξίωμα! Και αρκετοί το ακολουθούν. Γιατι οι παράλογες μύδες πιάνουνε με εξαιρετική ευκολία σ' αυτόν τον κόσμο.

Είναι πράμα αξιοσημείωτο, αλήθεια, με πόσο διαφορετικά γυαλιά βλέπουν οι διάφοροι άνθρωποι το ίδιο πράμα, και με πόσο διαφορετικές πήχες μετρούν την αναγκαιότητα της μιας ή της άλλης επιχείρησης. Σε κάποιο άλλο φύλλο πάλι, απο κείνα όπου η σφριγηλή νεότητα τραβά εμπρός και δείχνει το δρόμο στους καθυστερημένους, έχουν καταργηθεί όλα τα διπλά σύμφωνα, κ' έτσι διαβάζουμε «άλος, άλά, θαρῶ, γράμα.....», κοντα όμως σ' αυτό διατηρούν ακέ-

ρια την κυριαρχία τους οι ψίλες, οι δασείες, η περισπωμένη και οι τόνοι στα μονοσύλλαβα. Αυτό λέγεται «αρχίζω μια μεταρύθμιση απ' την ανάποδη». Και το κορύφωμα αυτού του μεταρρυθμιστικού συστήματος μέσα στο ίδιο φύλλο είναι το τέρας που έχω την τιμή εδώ να σας παρουσιάσω «ε ν τ α φ θ α»! Ένα πολύτιμο κειμήλιο σαν την περισπωμένη δεν είναι σωστο να χαθεί. Και, αφού έφυγε το «υ», όπου είχε την κατοικία της, είναι ανάγκη κάπου να την οικονομήσουμε. Ας καθήσει λοιπον απάνω στο «α». Φαντάζομαι πως ο εφευρέτης αυτού του ορθολογικού συστήματος, όταν θα γράφει τη λέξη «πνέμα» ή «πνέμα», θα χρειαστεί να βάλει μια περισπωμένη απάνω στο «ε», αφού το «πνεῦμα» έχει περισπωμένη.

Και η «'Αναγέννηση» κάποτε είχε προτείνει ένα είδος τονικη απλοποίηση, και είπε: Τα «αι, οι» στο τέλος της λέξης να τα θεωρούμε μακρα, και επομένως, ενώ θα εξακολουθούμε να γράφουμε «ὁ ταῦρος» με περισπωμένη, θα γράφουμε «οἱ ταῦροι» με οξεία. Ένα τέτιο σύστημα εἶν' αλήθεια πως μπερδέδει περισσότερο την κατάσταση, έχει όμως το μεγάλο προτέρημα που σώζει ακέραιο τον αρχαίο κανόνα «μακρόν πρό βραχέως...». Όσο για τις θαρείες στα «θά, νά, αν, ἄς, σέ, μέ, γιά, τόν, τήν, τό.....» που είναι το πιο περιττο και το πιο παράλογο απ' όλα τα πράματα της γραφής μας, κι απ' την ψιλή, κι απ' τη δασεία κι απ' την περισπωμένη, κι απ' την υπογεγραμμένη, ακόμη κι απ' τα «ι, η, υ, οι, ει, υι», αυτές εξακολούθησε και η «'Αναγέννηση» ως το τέλος, όπως εξακολουθούν και σήμερα όλα τα άλλα πρωτοποριακά φύλλα να τις τοποθετούνε μετα θαυτάτης ευλαθείας σα λαμπάδες εμπρος στην εικόνα της αγίας Προγονοδουλείας. Δεν αντέχω στον πειρασμο να πω κάτι: Όταν ένας άνθρωπος δεν τολμα να πετάξει μια ψιλή και μια δασεία, και μια περιττη θαρεία απ' το «νά», και εμφανίζεται απ' το άλλο μέρος ως κήρυκας της ριζικής κοινωνικής μεταρρύθμισης, του ανθρώπου αυτού η ιδεολογία δεν μπορεί να βγαίνει απο μελέτη των τοπικῶν συνηθικῶν και απο εσωτερικη ανάγκη. Είναι δανεικη. Γι' αυτο δεν τον ενδιαφέρει η ψιλή και η

δασεία, επειδή στις άλλες χώρες δε βρήκε όμοιο ζήτημα, για να το αντιγράψει.

*
**

Λοιπον ριζική μεταρύθμιση της ορθογραφίας ή «εξελιχτική απλοποίηση», όπως την είπε κάποιος; Με αυτήν τη δεύτερη βρίσκουμε μερικοί πως θα έχουμε να υπερνικήσουμε «δυσκολίες κουραστικές και αλλεπάλληλες. Με την πρώτη μεταρρύθμιση θα κάμουμε κάποια προσπάθεια για να τη συνειθίσουμε. Μόλις τὸ κατορθώσουμε αυτό, μιὰ δεύτερη θὰ ἀπαιτήσῃ μιὰ καινούρια προσπάθεια... καὶ οὕτω καθεξῆς». Σημειώστε όμως πως εκείνος που τα λέει αυτά γράφει «οἱ λέξεις» με οἱ, «θὰ ἔρθει» με ει, «ρωτῶ» δίχως δασεία, «θάρρος» δίχως ψιλή δασεία, «τὸ σῶμα του» δίχως τόνο στο «μα», «ἄσμα, ὠδεῖο» δίχως υπογεγραμμένη. Αὐτὰ τί ἄλλο εἶναι ἀνδεν εἶναι εξελιχτική απλοποίηση; Φαίνεται όμως πως αὐτο το πρώτο δῆμα μας κούρασε τόσο, ὥστε δεν τολμοῦμε να καταργήσουμε ψιλες και δασείες, και φοβόμαστε να γράψουμε το «νὰ» χωρὶς τόνο, γιατί αὐτὰ θα εἶναι αλλεπάλληλες κουραστικές προσπάθειες που θα μας καταπονέσουν. Ἀς σταθοῦμε λοιπον ὕστερα ἀπ' αὐτο το κατόρθωμα να ξεκουραστούμε, περιμένοντας τὴν ευλογημένη μέρα ὅπου θα γίνῃ το μεγάλο σάλτο. Αὐτὴ εἶναι ἡ λογικὴ που κυριαρχεῖ σήμερα: «ὄχι μιὰς δουλιές», που ισοδυναμεῖ με το «καθῆστε καὶ περιμένετε ἀπροσδιόριστο καιρό». Εντωμεταξὺ διασκεδάζουμε συζητώντας.

*
**

Ἀς ἔρθουμε τώρα στὴν οὐσία. Τί θα πει φωνητικὴ γραφή; Κάθε σημάδι να ἔχει πάντα τὴν ἴδια προφορά, και κάθε ἦχος να παραστήνεται πάντα με το ἴδιο σημάδι. Εἶναι βέβαια ωραῖο πράγμα. Εἶναι το ἰδανικο. Ἀς ἰδοῦμε όμως και τὴν εφαρμογή. Και, παράλληλα, ας κοιτάξουμε τί γίνεται και στις άλλες γλώσσες. Ἡ σύγκριση δε μας επιβάλλει βέβαια καμιαν οριστικὴν υποχρέωση, εἶναι όμως πάντα διδαχτικὴ.

Λοιπον το παραπάνω ιδανικο σήμερα καμια γλώσσα, θαρρω, δεν το φτάνει: Δεν ξαίρω αν το καταφέρανε στην τούρκικη ή στην αρβανίτικη, σ' αυτες δηλαδή τις γλώσσες που δεν είχαν ιστορικη γραφτη παράδοση και γι' αυτο η γραφή τους κατασκευάστηκε απο καινούρια όλως διόλου υλικά. Απ' τις άλλες η ιταλικη, όσο ξαίρω, το πλησιάζει κάπως. Για τις επίλοιπες και για τη δικήμας ούτε λόγος να γίνεται.

Μα είναι άραγε πράμα μπορετο μια απόλυτα φωνητικη γραφη; Υποθέστε πως θα την εφαρμόσουμε αύριο. Θα γράψουμε λοιπον «ας φέρι». Ύστερα θα γράψουμε «αζ δά-λι»; Το μόριο «ας» θα έχει δυο μορφες; Στη λέξη «πιάνω» ύστερα απ' το «π» ακούεται ένα «χ» μαλακο. Θα επινοήσουμε βέβαια κάποιο σύμβολο, που δε μ' ενδιαφέρει αυτην την στιγμη ποιό θα είναι, και υποθέτω πως τη γράψαμε έτσι: «πχιάνο». Τώρα ρωτω: Πώς θα γράψουμε «τον πιάνο»; Τώρα το «π» έγινε b, το «χ» έγινε «γ» και το «ν» έγινε «μ». Θα γράψουμε άραγε «τομ bγιάνο»; Δηλαδή οι λέξεις θα μεταμορφώνονται σύμφωνα με τη νέα γειτονια όπου θα βρίσκονται κάθε φορα; Δε θα έχει λοιπον κάθε λέξη μια παντοτινη μορφη;

Θα μου πείτε πως αυτο συμβαίνει και σήμερα στη γλώσσαμας με τα «δὲ-δέν, μὴ-μήν». Έχουμε και τ' αρχαία «ἐκ-ἐξ, οὐ (κ), ἄχρι (ς), μέχρι (ς), οὕτω (ς)». Και οι Τούρκοι σήμερα γράφουνε benimbir αλλά budur, δηλαδή το ρήμα dir (=είναι) παίρνει διάφορες μορφες σύμφωνα με τη φωνητικη της λέξης που το συνοδέβει. Μα σ' όλες αυτες τις περιπτώσεις έχουμε έναν «ορισμένο» αριθμο λέξης. Στη δικήμας περίπτωση ο αριθμος είναι απερίοριστος: «ι τιμι-τιν διμι, ι τσέπι-τιν τζέπι, θα πάο-αμ βάο,...» Κάθε λέξη που αρχίζει απο «π, κ, τ, ξ, ψ, τσ», για να μπορούμε να τη βρίσκουμε στο λεξικο πρέπει να γραφει δυο φορες: «πόνος» και βόνος, καλος - γαλος, πχιάνο - bγιάνο, κάνο - γάνο, τραβο - δραβο, ξέρο - gζέρο, ξένος - gζένος, ψίνο - bζίνο, ψι-χι - bζιχι, τσακόνο - dζακόνο...

Θα παραδεχτει βέβαια ο καθένας πως η περίπτωσήμας διαφέρει ουσιαστικά απο εκείνες που σημείωσα παραπάνω.

Ανάγκη λοιπόν να συμπεράνουμε πως τουλάχιστο στη δική μας γλώσσα—πιθανότατα και σε πολλές άλλες—η απόλυτα φωνητική γραφή είναι πράγμα αδύνατο. Ίσια μ' ένα βαθμό θα είναι πάντα σχετική, δηλαδή θ' αφίνει ένα περιθώριο στην επίδραση της γειτονίας. Ήγουν η λέξη θα διατηρεί πάντα τη μορφή της, αλλά μερικά γράμματα θ' αλλάζουνε προφορά ανάλογα με τη γειτονία.

**

Κάποιο άλλο ιδανικό που μπορούμε να επιδιώξουμε σε μια λογική γραφή, κατώτερο απ' το ιδανικό της φωνητικής γραφής, είναι το ακόλουθο: Κάθε γράμμα, κι αν δεν έχει πάντα την ίδια προφορά, να έχει όμως την ίδια προφορά «κάθε φορά που βρίσκεται στον ίδιο συνδυασμό, στην ίδια γειτονία». Αυτό το έχει στην εντέλεια η ιταλική, μπορούμε να πούμε πως το έχει σχεδόν και η γερμανική, αν εξαιρέσουμε μερικές σπάνιες περιπτώσεις, π.χ. beurtheilen, όπου είναι ανάγκη να ξαίρει ο αναγνώστης πως είναι σύνθετο be - urtheilen για να προφέρει σωστά το eu. Τέτιες γλώσσες μπορεί και ο ξένος να τις διαβάξει πριν μάθει να τις καταλαβαίνει. Πολυ λιγότερο το έχει η γαλλική, όπου π.χ. για να διαβάσουμε το pressent πρέπει να ξαίρουμε απ' την έννοια αν είναι το presser ή το pressentir. Και τελευταία απ' όλες έρχεται η αγγλική με την ακατάστατη γραφή της: give, dive γειτονία ίδια, προφορά του i διαφορετική. Ακόμη χειρότερα, στην ίδια λέξη, live, read, lead,... δυο προφορές κατα την έννοια.

Απ' την άποψη αυτής της δεύτερης απαίτησης η δική μας γραφή θα είτανε μια απ' τις καλύτερες, αν δεν είχε τα «μπ, ντ, γκ», που έχουνε διάφορες προφορές: «μπαίνω (b), αμπέλι (mb), κομπόστα (mp)», κτλ. Γιατι τα άλλα, παρ' όλη την απελπιστική ποικιλία των «ι», έχουν όμως το καθένα μιαν ορισμένη προφορά: τα «η, οι, ει, υ», πάντα «ι» χωρίς εξαίρεση, ακόμη και τα «αυ, ευ», υπακούουνε σ' έναν ορισμένο και απαράβατο κανόνα: πριν απο φωνήεντα και απο κάποια ορισμένα σύμφωνα «αβ, εβ», πριν απ' τ' άλ-

λα σύμφωνα «αφ, εφ», κι' αυτά χωρίς εξαίρεση. Τα «κ, γ, χ» σκληρά πριν από σύμφωνα και από «α, ο, ου», μαλακά πριν από «ε, ι». Με άλλα λόγια ο ξένος, και πριν μάθει τη γλώσσας μας, μπορεί να τη διαβάσει σωστά—με μόνη την επιφύλαξη που έκαμα παραπάνω για τα «μπ, ντ, γκ», που ενδέχεται δηλαδή να διαβάσει «αμρέλι, κομβόστα».

*
**

Ένα τρίτο που θα ζητήσει κάθε λογικός άνθρωπος απ' τη γραφή μιας γλώσσας είναι, έξω απ' τα σημάδια που έχουνε μιαν ορισμένη σημασία στην προφορά, να μην έχει άλλα περιττα, δηλαδή σημάδια που η παρουσιά τους ή η απουσιά τους δεν κάνει καμία διαφορά στην ανάγνωση. Αυτή είναι βέβαια μια απαίτηση που δε χρειάζεται «γιατί», δεν έχει ανάγκη να δικαιολογηθεί. Η δικαιολογιά της είναι που δεν υπάρχει λόγος για να γίνει το ενάντιο. Είναι που το απαιτεί ο κοινός νους.

Τα περιττα σημάδια είναι καλό να τα ξεχωρίσουμε σε δυο είδη: μπορούν να είναι γράμματα ή να είναι εξαρτήματα των γραμμάτων. Όσο για περιττα γράμματα η αγγλική έχει πλήθος, η γαλλική επίσης μα όχι τόσο πολλά όσο θα νόμιζε κανείς στην πρώτη όψη, γιατί δε θα πούμε βέβαια περιττα τα ε στο τέλος των λέξεων, αφού στο στίχο κάνουνε συλλαβή, και μάλιστα ο μεσημβρινός Γάλλος τα προφέρει αρκετά καθαρά, ούτε τα τελικά σύμφωνα, που προφέρονται όταν παρακάτω έρχεται φωνήεντο. Η γερμανική έχει μόνο μερικά e, h, και τα διπλά σύμφωνα. Η ιταλική δεν έχει κανένα γράμμα περιττό, γιατί και τα διπλά σύμφωνα εκείνη τα προφέρει διπλά.

Το περίεργο είναι που και απ' αυτήν την ειδική άποψη η δική μας γραφή πάλι δε στέκεται πολύ άσχημα: Έξω απ' τα διπλά σύμφωνα δεν έχει κανένα γράμμα περιττό.

Τώρα για τα εξαρτήματα των γραμμάτων. Απ' αυτήν την άποψη η γερμανική και η ιταλική δεν έχουν απολύτως τίποτε περιττό, η γαλλική ελάχιστα, μερικούς σπάνιους τόνους, γιατί πάλι δε θα πούμε περιττούς τους τόνους στα μέ-

re, tête, donné που αλλάζουν την προφορά. Μερικοί άλλοι τόνοι πάλι δεν έχουν επίδραση στην προφορά, χρησιμεύουν όμως για να ξεχωρίζουνε λέξεις κατα τα άλλα όμοιες: a - á, la - lá, ou - où, des - dès. Αν ρωτήσετε και για τ' αγγλικά, η γραφή τους πάσχει αρνητικά, δηλαδή θα είχε ανάγκη απο μερικούς τόνους, που δεν έχει καθόλου, και καταντα να μην ξαίρει ο αναγνώστης να τονίσει αν δε γνωρίζει απο πριν τη γλώσσα.

Υπάρχει όμως και μια γλώσσα στον κόσμο που ξεχωρίζει σ' αυτο το είδος, που δεν έχει το ταίρι της στα περιττα σημάδια της γραφής. Την ξαίρετε βέβαια. Η γλώσσα αυτή γράφει:

ά, ά, ά, ά, ă, ă, ă, ă, ă, ă, ă, ă, ă, ă, ă, ă, ă, ă,

Η ίδια γράφει ακόμη:

θά, νά, καί, ăν, ăς, μέ, σέ, πού, πώς, τόν, τήν, τò, τούς, τίς, τά, τών, δά, μά, δέν, μή, μάς, σάς, ăν... όλα με τόνους, μέλο που η προφορά τους δε θα άλλαζε καθόλου αν μένανε χωρίς τόνο.

Αν ρωτήσετε γιατί τα γράφει αυτα έτσι, θα σας απαντήσουν: «η παράδοση». «Κάθε λέξη πρέπει να έχει έναν τόνο». Όλες; Όχι δα. Εκτος, εννοείται, απο κείνες που δεν είχανε τόνο στην αρχαία γλώσσα: «ò, ή, οί, ώς». Μόνο την αρχαία δεν μπορείτε να πειράξετε. Έξω όμως απ' αυτες, όλες οι άλλες, αρχαίες και νέες, χρειάζονται τόνο.

Ας ιδούμε λοιπον αυτην την «παράδοση» που μας υποχρεώνει να βάζουμε παντου τόνους. Θα ιδείτε αμέσως μ' ένα-δυο παραδείγματα πως δεν είναι η παράδοση, παρα είναι μια ανόητη μόδα που επικράτησε. Καλα, το «καί» π.χ. το βρήκαμε ανέκαθεν γραμμένο με τόνο. Το «νά» όμως το έφτιασε η νέα γλώσσα απ' το «ίνα». Έφυγε το «ί», πήρε μαζίτου και τον τόνο. Λοιπον η «παράδοση» απαιτει να γράφει το «να» χωρις τόνο. Αν γράφαμε «'να», θα μπορούσαμε να πούμε «κρατω την παράδοση». Δηλαδή «το γράφω με τρόπο

που να θυμίζει την καταγωγή του». Αλλά το «νά» θυμίζει κά-
ποιο «ίνα», που δεν υπήρξε ποτε.

Το «μέ» έγινε απ' το «μετά». Κόπηκε το «-τά», έφυγε
κι' ο τόνος. Αν αληθινα ακολουθούσαμε την παράδοση, θα
το γράφαμε χωρίς τόνο. Το «θά» έγινε απ' το «θέλω να».
Αφου το «να» δεν είχε τόνο, δεν έπρεπε να έχει και το «θα».
Το αναφορικο «που» έγινε απ' το «όπου». Πού τον βρήκε τον
τόνο;

Μα εκει όπου ξεπηδα πιο φανερος ο παραλογισμος της
τονομανίας μας είναι η πρόθεση «σε». Έγινε απ' την «εις
(είσε - σε)». Εδω πια δεν έφυγε κανένας τόνος, γιати δεν υ-
πήρχε και κανένας για να φύγει. Το «να» τουλάχιστο με την
ακέρια μορφή του, «ίνα», είχε έναν τόνο, ας είναι και σε άλ-
λη συλαβή, το «σε» όμως ούτε με την αρχαία μορφή δεν εί-
χε τόνο. Έπρεπε όμως κι' αυτη η λεξούλα να φορέσει ένα
καπελάκι, σύμφωνα με τον ανόητο κανόνα πως πρέπει κά-
θε λέξη να έχει έναν τόνο, εκτος, είπαμε, απο κείνες που
δεν είχανε στην αρχαία: «δ, ή, οί, αί, εις, έν, έν, ως».

Την είδατε την «παράδοση»; Όχι βέβαια. Πιστέδω
μάλλον πως είδατε την παραβίαση της παράδοσης. Η κα-
τάργηση του τόνου σ' αυτα τα λεξίδια δεν μπορεί καν να
ονομασται καινοτομία' είναι διόρθωση ενος λάθους. Είναι σε-
βασμος της παράδοσης.

Νά τώρα και η αντίστροφη περίπτωση: Μια λέξη που
έπρεπε, ή τουλάχιστο μπορούσε να έχει τόνο, και όμως γρά-
φεται άτονη. Η γλώσσας μας σήμερα έχει δύο «ως». Το ένα
είναι το αρχαίο «ώς (=καθως, όπως)», το άλλο είναι το
«έως (ώς εδω)». Αν εφαρμοζότανε με συνέπεια ο κανόνας
«κάθε λέξη έναν τόνο», αυτη δα η λέξη η τελευταία θα έ-
πρεπε να έχει τόνο. Θα κερδίζαμε τουλάχιστο που θα ξεχώ-
ριζε απ' την άλλη. Τί συνέβη όμως; Εδω φανερώνεται κα-
θαρα η ψυχολογία του τονισμού μας: Το «νά» το τονίσαμε
επειδη δεν το βλέπαμε στα αρχαία κείμενα. Αν το βρίσκαμε
εκει άτονο, δεν υπάρχει αμφιβολία πως θα το γράφαμε ά-
τονο, όπως κάμαμε για τα «δ, ή, οί». Το «ώς» όμως (ώς
εδω) το αφήκαμε άτονο, επειδη στην αρχαία βρήκαμε τ ο

ά λ λ ο «ώς» άτονο. Ός εκει φτάνει η προσήλωσήμας στον αρχαίο τονισμό, ώστε μια λέξη να την αφίνουμε άτονη μόνο και μόνο επειδη μ ο ι ά ζ ε ι με μιαν ά λ λ η άρ-χαία που είταν άτονη.

Δεν είναι λοιπον η παράδοση. Είναι η αγία Συνήθεια. Μην πειράζετε τη συνήθεια. Αδιάφορο αν είναι παράλογη. Έτσι εύκολα θυσιάζεται μια συνήθεια που τραδύσαμε τόσα δάσανα για να την αποκτήσουμε; Παρα να τη θυσιάσουμε εμεις, ας κοπιάσουνε λιγάκι παραπάνω τα παιδιάμας για να την αποκτήσουν κι' αυτα. Δε θα προκόψουμε βέβαια «μέ τις τονικές μεταρρυθμίσεις του κ. Γιανίδη—άστοχες κι' άδικαιολόγητες», γράφει ο κ. Παπαδήμας, «αυτά είναι ζητήματα ματιού κυρίως...». Είναι όμως και ζητήματα μυαλου. Ιδιαίτερα μου άρεσε εκείνος ο πληθυντικός «οι τονικές μεταρρυθμίσεις». Ξαίρουμε σε παρόμοια περίσταση τί χρώμα δίνει στην έννοια ο πληθυντικός. Σημαίνει κάτι άνοστο κ' ενοχλητικό. Όταν λέμε «εδω χύθηκε νερο», είναι η κανονική έκφραση, η αχρωμάτιστη. Απεναντίας «εδω χύθηκαν νερα» σημαίνει νερα που προξενουν αηδία ή ενόχληση οπως-δήποτε. Είναι μια χρήση που μόνο η γλώσσαμας, θαρρω, την έχει, κατι που αξίζει να σημειωθεί στο συνταχτικό της δημοτικής. Θα ονομάζω αυτον τον πληθυντικο «ο περιφρονητικός πληθυντικός», αν εγκρίνει τον όρο ο κ. Παπαδήμας.

Μα ας επιστρέψουμε στο θέμαμας. Αυτη λοιπον η λαμπρη συνήθεια των ματιων πώς νομίζετε ότι αποκτήθηκε; Καλύτερα απ' όλους το ξαίρουν οι δημοδιδάσκαλοι που υποφέρουν ανεκδιτήγητα δάσανα για να την κάμουν να γεννηθει και να ριζώσει στην ψυχη των παιδιων, που έτσι κι' αυτα, άμα μεγαλώσουν, να λένε «Είναι ζήτημα ματιου κυρίως. Εμεις τώρα συνειθίσαμε». Η γραμματική λέει π.χ.: Όταν μια λέξη αρχίζει απο φωνήεν, απάνω σ' αυτο το φωνήεν, οφείλεις να δάζεις ένα σκουληκάκι. Πρόσεχε όμως. Σε μερικες λέξεις αυτο το σκουληκάκι πρέπει να έχει την ουράτου γυρισμένη αριστερα και τότε θα το λέμε «φιλη», σε άλλες δεξια και τότε θα λέγεται «δασεία». Πότε η ουρα θα γυρνα απο δω και πότε απο κει, αυτο θέλει χρόνια και υπο-

μονη για να το μάθεις. Και καθηγητης στο Πανεπιστήμιο αν γίνεις καμια μέρα, πάλι μπορεί κάποτε να λαθέσεις. Γιατί τα βάζουνε αυτά τα σχοληκάκια μη ρωτας, παιδίμου, γιατί κ' εμεις καλα-καλα δεν το ξαίρουμε. Επειδη όμως εμεις τα συνειθίσαμε και είναι «ζήτημα ματιού κυρίως», θα είταν «άστοχο και άδικαιολόγητο» να τα καταργήσουμε, γι' αυτο χρωστας και συ να τα μάθεις.

Ύστερα έρχονται τα μακρα και τα βραχεία και το τρομερότερο απ' όλα, τα δίχρονα «α, ι, υ», που κάποτε είναι μακρα και κάποτε βραχεία. Μα και τα βραχεία είναι κάποτε «θέσει μακρά». Απ' αυτά θα κανονιστει η περισπωμένη και μερικα άλλα πράματα. Πρέπει λοιπον το παιδι να μάθει ότι «μακρόν πρό βραχέος περισπᾶται», εξαιρούνται όμως τα «οὔτε, μήτε, εἴτε, ὥστε» και άλλα. 'Οτι «δταν ἡ λήγουσα είναι μακρά, ἡ προπαραλήγουσα δὲν τονίζεται», εξαιρούνται όμως τα «πόλεως, λέξεων, ἀπόκρεως, ρινόκερως» και άλλα. 'Οτι στην προπαραλήγουσα μόνο οξεία μπαίνει, εξαιρείται όμως το «ἄραγε,.....» 'Οτι οι δίφθογγοι «αι, οι» στο τέλος των λέξεων είναι κοντόχοντροι, γι' αυτο τα «είναι, ὡραῖοι...» θέλουν περισπωμένη, και τα «ἔρχεται, φαίνονται...» επιτρέπεται να έχουν τόνο στην προπαραλήγουσα. 'Οτι το τελικο «α» των θηλυκων, όταν έχει απο πίσωτου σύμφωνο εκτος «ρ», είναι βραχυ: «μοῦσα». 'Οταν έχει φωνήεν ἡ «ρ» είναι συνήθως μακρο: «χώρα». 'Εξαιρούνται όμως 1) τα «ἀλήθεια, μάχαιρα» και άλλα, 2) τα «γραῖα, μαῖα, μυῖα», 3) τα εις «-ρα» δισύλλαβα ὅσα πριν απ' το -ρα έχουν «υ» ἡ δίφθογγο: μοῖρα σφῦρα,.....», 4) μα απ' αυτά πάλι κόντρα εξαιρούνται ὅσα έχουν τὸ δίφθογγο «αυ»: αυτά ἔχουν τα «α» μακρο: «αῦρα, λαῦρα, σαῦρα», 5) «ἡ τελεία» ἔχει το «α» μακρο και θέλει οξεία, επειδη είναι απ' τὸ δευτερόκλιτο «τέλειος», ενω «ἡ ὀξεία, ἡ βαρεῖα» ἔχουν το «α» βραχυ και θέλουν περισπωμένη, επειδη το αρσενικότους είναι τριτόκλιτο: «ὀξὺς, βαρὺς», 6) «ἡ ωραία, ἡ τελευταία...» θέλουν οξεία, «τὰ ὡραῖα τὰ τελευταῖα...» θέλουν περισπωμένη, 7) «ἡ σφαῖρα, ἡ μοῖρα» θέλουν περισπωμένη, άλλα «τῆς σφαίρας, τῆς μοίρας» θέλουν οξεία. Περιτ-

το πια να σας πούμε την αιτία. Καταλαβαίνετε μόνοι σας ότι, αφού «το σφαίρα» έχει περισπωμένη, το «α» είναι βραχυ, και, αφού το «σφαίρας» έχει οξεία, σίγουρα το «α» θα είναι μακρο. Έναν καιρό, επειδή το «α» είτανε βραχυ γι' αυτό η λέξη είχε περισπωμένη, σήμερα ανάποδα, επειδή η λέξη έχει περισπωμένη γι' αυτό το «α» είναι βραχυ. Απ' το αποτέλεσμα βρίσκουμε την αιτία, την ανύπαρκτη σήμερα αιτία. Και την αιτία αυτή τη νεκρή την ξεθάφτουμε σήμερα, την τοποθετούμε στο θρόνο της και περιμένουμε τις διαταγές της, για να κανονίσουμε τη γραφή μας.

Αυτά για το «α». Τώρα το «ι». Τα «εις-ις-ιδος» έχουν το «ι» βραχυ: «πατρίδος, μερίδος...». Εξαιρούνται τα «σφραγίδος, κηλίδος, νησίδος» και άλλα. Ύστερα πρέπει να κανονίσουμε την κατάληξη των συγκριτικών: Θα γράφεται «-ώτερος» όταν η προηγούμενη συλλαβή είναι «βραχεία»: «ιερώτερος», και «-ότερος» όταν είναι «μακρά»: «πονηρότερος». Αλλά ο μεγάλος μπελας είναι τα δίχρονα. Λοιπόν μάθετε, πανέλληνες, ότι στα «ἐπικινδυνότερος, εὐθυμότερος, ισχυρότερος, τρανότερος, ἐντιμότερος», και σε πολλά άλλα που δεν έχουμε καιρό να σας τα πούμε όλα, τα «α, ι, υ» είναι μακρά, δηλαδή είτανε μακρά, και έχετε το νού σας να τα γράφετε με «ο» για να μη θεωρηθείτε αγράμματοι. Σέ πολλά άλλα όμως: «ἡσυχώτερος, ὠριμώτερος, πρωιμώτερος...», που θα τα μάθετε ασφαλώς ως που να γεράσετε, τα δίχρονα είναι βραχεία, και επομένως πρέπει να τα γράφετε με «ω». Αλλά και τα βραχεία «ε, ο,» είναι κάποτε «θέσει μακρά», και τότε πάλι πρέπει να γράφετε «-ότερος: ὀρθότερος, ἐνδοξότερος...». Πως σήμερα στη γλώσσα μας δεν υπάρχουνε μακρά και βραχεία, αυτό είναι ζήτημα άσχετο με την υπόθεση. «Αν δεν είταν αυτά, τί αξία θα είχε η φιλολογία!» είπε κάποτε ένας μικρός μαθητής. Ύστερα είναι και «ζητήματα ματιού κυρίως».

Είναι ανάγκη λοιπόν τα παιδάκια να διδαχτούν τα μακρά και τα βραχεία. «Τὸν παλιὸ καιρὸ οἱ πρόγονοί μας» λέει η γραμματική του δημοτικού σχολείου «ἐπρόφερναν τα φωνήεντα ἄλλα μὲ μακριὰ φωνή καὶ ἄλλα μὲ σύντομη». Πώς

να τη φαντάζεται άραγε το παιδι αυτην τη «μακριά φωνή», όταν δεν έχει καμια ανάλογη παράσταση μέσα στην ψυχή-του, αφού δεν ξαίρει π.χ. που όταν ο Γερμανός προσφέρει leben το πρώτο ε είναι μακρύτερο απ' το δεύτερο, και πως το ε του tete είναι μακρύτερο απ' το ε του donné. Πώς να τα νιώσει αυτά, όταν στη μητρική του γλώσσα δεν έχει μα-κρα και βραχεία; Ίσως θα νομίσει πως «μακριά φωνή» ση-μαίνει πως οι πρόγονοί μας σ' αυτην τη συλαβή φωνάζανε πιο πολυ για να πηγαίνει η φωνη «πιο μακρια».

Επίσης είναι ανάγκη να πληροφορηθουν τα παιδάκια πως οι ίδιοι πάλι πρόγονοί μας το αρχικο φωνήεντο μερικων λέξεων το πρόφερναν «μέ ελαφριά πνοή» και άλλων «με πα-χύτερη πνοή», και γι' αυτον δα το λόγο θάζουμε εκείνο το σκουληκάκι, που με το γύρισμα της ουράστου απο δω κι' απο κει να μας θυμίζει τότε οι πρόγονοί μας πρόφερναν με ελαφρια πνοη και τότε με παχια, για να μην κάνουμε λά-θος.

Ίσως θα πει κανεις πως δεν είναι ανάγκη να μάθουν τα παιδια τί έκαναν οι πρόγονοί μας, μπορούμε απλως να τους πούμε: νά, αυτες οι λέξεις παίρνουνε φιλη, οι άλλες δα-σειά. Τότε δα παρουσιάζεται πιο μεγάλος ο παραλογισμος, τότε γιγαντώνεται το «γιατί» μέσα στο νου ενος λογικου ανθρώπου, ακόμη και μέσα στο κεφαλάκι ενος παιδιου, ό-ταν συμβει να έχει νου ερευνητικο. Γιατι με τον πρώτο τρό-πο υπάρχει τουλάχιστο μια αιτία, ένας λόγος ιστορικος, αν και ακατανόητος για το παιδι, τώρα δεν υπάρχει κανένας: «Μα τί είναι τέλος πάντων αυτο το πραγματάκι; Γιατί το θάζουμε, και γιατί μια έτσι και μια αλλιως; Γιατί δε θά-ζουμε κ' ένα στρογγυλο, κ' ένα τετράγωνο σημαδάκι, για να στολίζουμε τις λέξεις; Γιατί όχι κι' απάνω στα σύμφωνα; Γιατί όχι και «μέσα» στις λέξεις;».

Θα έλεγα τα ίδια και για τους τόνους στα «θά, νά, καί...», αλλα ομολογω πως αυτοι, αν και απο την άποψη της στοι-χειώδικης λογικης είναι πιο αδικαιολόγητοι απ' όλα τ' άλ-λα, όμως στην πράξη δε φαντάζουμε να φέρνουν τόση δυ-σκολία στη δημοτικη εκπαίδεψη όση φέρνουν τα άλλα κρε-

μαστάρια των λέξεων: «Κάθε λέξη, παιδίμου, χρειάζεται έναν τόνο—τελείωσε—εκτος απ' τα «ό, ή, οί, ώς». Λοιπον και στα «θα, να, και,...» θα δάξεις ένα μπαστούνάκι απο πάνω για να μη μένουν κι' αυτα παραπονεμένα, τα καημένα».— «Αν δε το δάλω το μπαστούνάκι, τί θα πάθει η λέξη;»—«Δεν έχει «αν». Θα το δάξεις γιατι είναι ζήτημα ματιου κυρίως».

Έτσι, βλέπετε, ταχτοποιείται εύκολα το ζήτημα αυτο, ενώ δε συμβαίνει το ίδιο με τη δασεία. Κάποια γραμματικη της δημοτικης ορίζει πως δασεία παίρνουν 1) όσες λέξεις αρχίζουν απο «υ», 2) τα «ό, ή, οί», 3) τα «ένα, έξι, ένατό» και 4) οι λέξεις «άμα, άγιος, άλάτι, αίμα, άλμυρός, Έλλάδα, έβδομάδα, έσπερινός, ιδρώτας, ήλιος, ήμέρα, έλος, έποιος, έσος, ώρα». Στην παραπάνω τάξη ο κατάλογος μεγαλώνει: δασεία παίρνουν και τα «Άδης, άμαξα, άμαρτία, άρμα, άρπάζω, Έλένη, έλος, Έρμης.....» και ούτω καθεξής. Τό παιδι λοιπον θα έχει την τερπνη ασχολία να μαθαίνει κάθε χρόνο καμια δεκαρια καινούριες λέξεις όπου το σκουληκάκι έχει την παράξενη ιδιοτροπία να γυρίζει την ουράτου δεξια κι όχι αριστερα! Έστερα απο μερικες δεκάδες χρόνια θα απορουν εξάπαντος οι απόγονοίμας πώς μπορούσαμε σήμερα να είμαστε τόσο παράλογοι.

Θα πει κάποιος: Αν είναι αυτα περιττα και αδικοχαμένος καιρος, άραγε δεν αληθέδει το ίδιο και για τα «η, υ, ει, οι;»—Μα, αν νομίζετε πως αυτα μπορούν να απλοποιηθουν σήμερα, γιατί δεν το κάνετε; Γιατί δεν παρουσιάζετε ένα σύστημα φωνητικης γραφης ταχτοποιημένο με την ελπίδα να γίνει παραδεχτο; Δεν αρκει να λέει κανεις αυτες τις δυο ωραίες λέξεις «φωνητικη γραφη». Προχωρήστε στην πράξη. Μη στέκεστε απο μακρια και λέτε γενικότητες. Πιάστε τη δουλια με τα χέριασας. Η εφαρμογη σε κάθε δουλια παρουσιάζει πάντα μερικα απροσδόκητα πράματα. Κανονίστετα. Και, όταν το κατορθώσετε αυτο και προκύψει ένα λογικο σύστημα που να μη σκαλώνει πουθενα, τότε θα σας ακούσουμε.

Αν όμως βρίσκετε πως αυτό δεν μπορεί να γίνει, είτε γιατί υπάρχουν εμπόδια ουσιαστικά, είτε γιατί η κοινή γνώμη δεν είναι παρασκευασμένη, τότε γιατί αποκρούετε τη μερική απλοποίηση; Ίσως νομίζετε πως το κέρδος θα είναι ασήμαντο; Πως δεν αξίζει τον κόπο, μια που κάνουμε μιση δουλία, να χαλάσουμε τις οπτικές εικόνες των λέξεων; Εγώ υποστηρίζω απεναντίας πως η κατάργηση των πνευμάτων και η απλοποίηση του τονισμού δεν είναι μόνο το ευκολότερο μέρος της ορθογραφικής μεταρρύθμισης παρα είναι και το σπουδαιότερο και το πιο αναγκαίο. Το υπόλοιπο, δηλαδή η απλοποίηση των «αι, ου, ει,...» και πολύ δυσκολότερο είναι, αλλά και λιγότερο επιβλητική είναι η ανάγκη του, γιατί η οπτική εικόνα των συλλαβών ασυγκρίτως ευκολότερα εντυπώνεται στη μνήμη παρα η εικόνα της ψήλης και της δασείας. Η συλλαβική μορφή των λέξεων, ιδιαίτερα στις καταλήξεις, παρουσιάζει και κάποια λογική συνοχή. Το «ε» με το «αι (βρίσκουμε - βρίσκουμε)», το «οι» με το «ει» και με το «η (καλή - καλοί - καλεί)» έχουν σχέση με το πρόσωπο, με τον αριθμό, με το γένος, και η σχέση αυτή βοηθεί τη μνήμη, ενώ οι περιπτώσεις της ψήλης και της δασείας δεν έχουν κανένα λογικό σύνδεσμο μεταξύ τους, η οξεία στην «πατρίδα» και η περισπωμένη στη «βαθμίδα» δεν έχουν τίποτε βοηθητικό για τη μνήμη.

Παίρνω την αγγλική γλώσσα, που έχει την πιο ακατάστατη γραφή στη σύνθεση των συλλαβών, και παρατηρώ το εξής: Όταν ιδω γραμμένη μίαν αγγλική λέξη με ελληνικά γράμματα: «άϊζ», χρειάζεται να μεσολαδήσει μέσα στο μυαλό μου κάμποση σκέψη για να καταλάβω τί λέει, ενώ όταν είναι γραμμένη eyes σχηματίζεται αμέσως μέσα στο νού μου η αντιστοιχία έννοια. Το παράδειγμα δείχνει πόσο ζωνηρή είναι σχετικώς η ανάγκη της συλλαβικής απλοποίησης. Κάποια μέρα το παιδί θα μάθει πως έναν καιρό το σπίτι το λέγανε «οϊκος». Αυτό αρκεί για να μη λησμονήσει ποτε πως τα «κατοικία, συνοικία, νοίκι, νοικάρης...», και όλο το επίλοιπο συγγενολόγι της λέξης «οϊκος» γράφονται με «οι».

Μάλιστα μπορεί κανείς να υποστηρίξει ακόμη πως και

πολλες απ' τις ανορθογραφίες που βλέπουμε μαρτυρούν έμμέσως για τις ζωνηρες οπτικές εικόνες που έχουν αφίσει στην φυγή του ανθρώπου κάποιες «άλλες» λέξεις. Εκείνος που γράφει «μπύρα» με «υ» έχει την ανάμνηση απ' τις λέξεις «πυρκαϊά, πυρετός, πυροσθέστης, πυροβολικό...», και το «ένικοιιάζατε» δείχνει πως η εικόνα του «ένικοιιάζεται» αλήθεια δεν έλαβε τον καιρο να εντυπωθει σωστα, είχε όμως ο άνθρωπος ζωηρη την ανάμνηση του «οι» και του «αι». Βλέπω σε μια επιγραφή μαγαζιου τη γαλλική λέξη «πλυσέδες» με «υ». Ο επιγραφοποιος θυμήθηκε την «πλύση».

Αυτα βέβαια δε λέω πως αρκουν για να δικαιολογήσουν τα πολλά «ι», είναι όμως ένα ελαφρυντικο που δεν υπάρχει για τη δασεία και για την περισπωμένη.

Ός εδω φτάνουμε στο συμπέρασμα πως είναι της πρώτης ανάγκης νά καταργηθουν τα πνεύματα και η περισπωμένη. Το επιβαλλει πρώτα ο σεβασμος στον εαυτόμας, δηλαδή ο σεβασμος στη στοιχειώδη λογική, ύστερα το απαιτεί το συμφέρον της δημοτικής εκπαίδεψης. Γιατι ξοδεύεται άπειρος καιρος γι' αυτα τα πράματα, που είναι φρέσκος αέρας. Γραμματική της δημοτικής γλώσσας με το σημερινο σύστημα, δηλαδή με ψιλή, με δασεία, με περισπωμένη, επομένως και με μακρα, με βραχεία, με δίχρονα και με αμέτρητους κανόνες για τον τονισμο, είναι ειρωνία γραμματικής.

Τώρα μένει να ιδούμε πώς θα κανονίσουμε το λογαριασμόμας με την περίφημη «συνήθεια των ματιων», με τις «οπτικές εικόνες». Τα μάτιαμας έχουν εντυπωμένη μιαν εικόνα της κάθε λέξης και επαναστατουν όταν τη βλέπουμε μεταμορφωμένη.

Ας ιδούμε πόση αξία έχει αυτο το επιχείρημα. Μα θα πείτε, αυτο δεν είναι επιχείρημα, είναι ζήτημα αισθητικο, και επομένως συζήτηση σ' αυτο δε χωράει. Εγω όμως ξαίρω έναν τρόπο για να το υποβάλουμε στη συζήτηση: Αντι το τί θα γίνει, που δεν το ξαίρουμε, θα εξετάσουμε, «τί έχει γίνει» ως τώρα στη γραφήμας, και απο κει θα καταλάβουμε πως το

φόβητρο των «οπτικων εικόνων» δεν είναι τόσο σπουδαίο όσο νομίζουμε, αφού κάμποσα πράγματα έχουν ήδη αλλάξει στη γραφή μας, χωρίς να πάρουμε είδηση.

Πράγματι οι περισσότεροι άνθρωποι έχουνε λησμονήσει κιόλας που το «ρ» μια φορά στην αρχή της λέξης είχε μια δασεία, τα δύο «ρρ» είχανε φιλη δασεία, ότι τα «κᾶν, κᾶνεις, κᾶποιος, κᾶποτε, τοῦλάχιστον» και άλλα είχανε κορωνίδα, ότι τα «ζῶον, ὠδεῖον, ἄσμα, μελωδία, ληστής» είχαν υπογεγραμμένη, ότι τα «σῶμά του, αἷμά μου» γραφόντανε με τον τόνο του εγχλιτικού.

Αυτά όλα είναι αλλαγές οπτικων εικόνων που έχουν γίνει και στην καθαρέβουσα. Στη δημοτική περισσότερες. Πρώτα και στην ανακατεμένη γλώσσα των εφημερίδων διαδίδουμε συχνότατα «οἱ γυναῖκες, οἱ συναυλίες». Στη δημοτική αυτό γενικέφτηκε, αφού μπήκε και στη Διδαχτική Γραμματική του Δημοτικού Σχολείου. Είναι αξιοσημείωτο αλήθεια, πόσο γρήγορα επικράτησε και επισημοποιήθηκε κιόλας αυτή η καινοτομία. Ποιά αλλαγή στην οπτική εικόνα μπορεί να συγκριθεί μ' αυτήν, που «κάνει τίς γυναῖκες νᾶ μοιάζουν ἄντρες», καθώς είπε κάποιος: Τα αναφορικά «πού, πῶς» γράφονται τώρα «πού, πώς». Η υποταχτική με τον τύπο της οριστικής προχώρησε πολύ. Μα κ' εκείνοι που δεν αποφάσισαν ακόμη να εφαρμόσουν αυτήν το μορφολογική αφομοίωση, διαβάζουν όμως συχνά «θᾶ φέρει, νᾶ γράφει», και συνείθισαν βέβαια να μην ταραζούνται. Και μήπως είναι μικρο πράγματα τα «καλλίτερος» που έγινε «καλύτερος», και το παλιο «μεγαλειτερος» ή «μεγαλήτερος» που έγινε «μεγαλύτερος;» Δεν είναι αλλαγές οπτικων εικόνων όλ' αυτά;

Και οι παρατηρήσεις αυτές μπορούν να χρησιμεύουν για ν' απαντήσουμε απο τώρα σε κάποια ένσταση: «Τί θα γίνει η γραφή της αρχαίας γλώσσας, όταν απλοποιήσουμε τη σημερινή;» Απάντηση: «Ό,τι έγινε ως σήμερα». Το παράδειγμα είναι εμπρόσθιας. Τα κείμενα της αρχαίας εξακολουθοῦν να έχουν το «ρ», τα «ρρ», την υπογεγραμμένη, την κορωνίδα, τον τόνο του εγχλιτικού... Έτσι θα γίνει και τότε. Όπως σήμερα που γράφουμε «οἱ γυναῖκες», η αρχαία εξακολουθεῖ

νά γράφει «ρήμα». Έτσι πάλι θα το γράφει και όταν εμείς θα το κάμουμε «ρήμα». Όταν ο μαθητής θα φτάσει στην αρχαία γράφει «Ὶῥημα». Έτσι πάλι θα το γράφει και όταν εμείς θα το κάμουμε «ρήμα». Όταν ο μαθητής θα φτάσει στην αρχαία γλώσσα, θα μάθει πως είχε μερικά παραπάνω σημάδια, που είχαν τότε τη σημασία τους και που δε χρειάζονται σήμερα. Δεν είναι όμως ανάγκη να το μάθει απο πριν, ούτε υπάρχει λόγος να τα εφαρμόζει στη σημερινή γλώσσα, αφού έχασαν τη σημασία τους.

Μας έμεινε λοιπον ένας μονάχος τόνος με οποιαδήποτε μορφή, π.χ. η οξεία. Τώρα θα εξετάσουμε αν αυτή η οξεία χρειάζεται πάντοτε.

Έρχομαι πάλι στα μονοσύλλαβα. Είδαμε που ο τόνος στα «θα, να, με, σε» δεν έχει καμία σχέση με την παράδοση. Αν τώρα σταθούμε απ' την άποψη των σημερινών αναγκών της γλωσσας μας, θα ιδούμε πως μερικά απ' αυτά είναι και «ανάγκη» να γραφούνε χωρίς τόνο.

Το «νά» π.χ., χώρα που ο τόνος του δε δικαιολογείται με κανέναν τρόπο, είναι και ανάγκη να γραφεί άτονο, για να ξεχωρίζει απ' το δεικτικό επίρρημα «νά (=«ιδου»). Η ίδια ανάγκη θέλει το σύνδεσμο «μα» άτονο (αλήθεια, αυτός πού τον βρήκε τον τόνο;), για να διακρίνεται απ' το ομωτικό μόριο «μά», την πρόθεση «για» άτονη για να διαφέρει απ' το επιφώνημα «για» («για να ιδούμε»), τα αναφορικά «που» και «πως» άτονα για να μη συγχύζονται με τα ερωτηματικά «πού, πώς», το αιτιολογικό «γιατι» άτονο, για να διαφέρει απ' το ερωτηματικό «γιατί». Η ορθογραφία μας είναι τυφλή και αλόγιστη προσήλωση στην αρχαία ορθογραφία, δίχως την αίσθηση της σημερινής πραγματικότητας. Καμία φροντίδα για προσαρμογή στις σημερινές ανάγκες. Σήμερα είναι ανάγκη απαραίτητη να ξεχωρίσει το «γιατι» το αιτιολογικό (=«διότι») απ' το «γιατί» το ερωτηματικό (=«διατί;»). Αδιάφορο. Ας διαβάζουμε π.χ. «δέ μου είπε γιατί εΐτανε διασπικός» και ας μην καταλαβαίνουμε τί εννοούσε εκείνος που το έγραψε:

«δε μου είπε επειδη είτανε διαστικός» ή «δε μου είπε για ποιό λόγο είτανε διαστικός»; Αυτα δε φρόντισε η αρχαία γλώσσα να μας τα παραδώσει ταχτοποιημένα, γιατί δεν τα είχε, και επομένως θα εξακολουθήσουμε να τσαλαδουτούμε, ενόσω είμαστε προσκολλημένοι στην αρχαία ορθογραφία και δεν αποφασίζουμε μια φορά να ταχτοποιήσουμε το νοικοκυριό μας, για να μπορούμε να συνεγνοούμαστε μεταξύ μας.

Να μην αμφιβάλλετε καθόλου πως, αν η αρχαία έγραφε π.χ. την πρόθεση «δια» ή «για» χωρίς τόνο, έτσι θα τη γράφαμε κ' εμείς, όπως γράφουμε τα «δ, ή, οί» χωρίς τόνο. Μα η αρχαία δεν είχε δυο λέξεις «διά», που να χρειαστεί να τις ξεχωρίσει. Αν είχε ίσως θα φρόντιζε. Δεν ξαίρω τί θα έκανε. Ξαίρω που εμείς σήμερα έχουμε δύο «για», δύο «ως», δύο «να», δύο «μα», δύο «γιατι», δύο «που», δύο «πως». Και ο κοινος νους υπαγορεύει να τα γράφουμε διαφορετικά, αφού είναι τόσο εύκολο, αφού η θυσία είναι τόσο μικρή. Και, αφού αποφασίσαμε να καταργήσουμε την περισπωμένη, άρα για να ξεχωρίσουν αυτα δεν υπάρχει άλλος τρόπος παρα το ένα απο κάθε ζευγάρι να γραφει χωρίς τόνο και να διατηρηθει ο τόνος σ' εκείνο απ' τα δύο που συνήθως προφέρεται με περισσότερη ένταση.

Βρήκαμε λοιπον μερικα μονοσύλλαβα και το «γιατι», που είναι α ν ά γ κ η να γραφούνε χωρίς τόνο. Δηλαδή σ' αυτα το να δάλουμε ή όχι τόνο δεν είναι ζήτημα γούστου ή οπτικων εικόνων. Το ζήτημα είναι αν πρέπει, ναι ή όχι, ο γραφτος λόγος να εξασφαλίζει την καθαρη συνεννόηση μεταξύ μας, αν πρέπει να καταλαβαίνουμε όταν διαβάζουμε «για να ιδω — να πηγαίνω λοιπόν — έμαθα πού πήγες — δεν ήξαιρα πώς ήρθες — δεν ξαίρω γιατί έχει τόσον καιρό να φανεϊ», που έχουν όλα διπλη έννοια.

«Μά την οικογενειακή σου έστία, μά τὸ ἥσυχό της ἄδουτο τὸ τριγυρισμένο ἀπὸ ὅλες τίς καλές ἐπιρροές πού σοῦ θυμίζει...» («Το Τριζόνι» του Dickens, μετάφρ.). Μένει ο αναγνώστης μετέωρος όσο αφορά τη σημασία αυτου του «μά». Είναι το «ἀλλά;» Είναι το ομωτικό «μά;»

«Ελπίζουμε «πώς» θά συντελέσουμε. Πρέπει νά σᾶς πού-

με «πώς» είμαστε πρόθυμοι... Μά «πώς» θα πηγαίναμε; τί θα τούς λέγαμε;». Αυτά και τα τρία θρίσκουνται κοντά - κοντά μέσα στο άρθρο κάποιου περιοδικού. Γενικά η σύγχυση του «πού» με το «πού» και του «πώς» με το «πώς» είναι άπελπιστική στο σημερινό γραφτό μας λόγο. Είναι και μερικοί που γράφουνε «πού και που». Λέμε «πού και πού», όπως λέμε «πότε και πότε, ποιός και ποιός, τί και τί». Είναι φανερό πως είναι και τα δύο ερωτηματικά. Και κάποτε ένας υπερζηλωτής της αρχαίας ορθογραφίας μας φιλοδωρεί με ένα εξωφρενικό «άγνωστόν πως»!

Μα θα πει κάποιος πως εκείνος που δεν ξεχωρίζει σήμερα το «πού» απ' το «πού» και το «πώς» απ' το «πώς», εκείνος και στην καινούρια γραφή θα συγχύζει το «που» με το «πού» και το «πως» με το «πώς». Στη βάση είναι σωστή βέβαια η παρατήρηση, μα πρώτο, που δεν εφαρμόζεται και στα άλλα, γιατί τα δύο «νά», τα δύο «γιά», τα δύο «ώς», τα δύο «μά», τα δύο «γιάτι», κ' εκείνος που θα ήθελε να προσέξει για να τα ξεχωρίσει με τη σημερινή γραφή δεν έχει τον τρόπο. Ύστερα ελπίζουμε πως ένα σύστημα γραφής λογικότερο απ' το σημερινό θα συντελέσει ώστε να διαπαιδαγωγηθεί και να δυναμώσει η προσοχή μας, που έχει ατονήσει απο αιτία της σημερινής ακαταστασίας, και πως όταν ο άνθρωπος χωνέψει την ιδέα πως δεν έχει υποχρέωση να χώνει παντού τόνους, πως υπάρχουν και λέξεις άτονες, τότε θα του είναι ζωηρότερη στα μάτια η διαφορά του «που» απ' το «πού» παρα όσο του είναι σήμερα μεταξύ «πού» και «πού». Αν το ζήτημα το γλωσσικό είναι ζήτημα «ηθικό», όπως είπε ο Ψυχάρης, τα χάλια της σημερινής γραφής μας είναι σημάδι της «διανοητικής» ακαταστασίας μας.

Τώρα τί θα γίνουν τα άλλα μονοσύλλαβα: «καί, ἄν, δέν, μή...», που ο τόνος τους έχει κάποια ιστορική δικαιολογία, χωρίς όμως και ν' ανταποκρίνεται σε καμία σημερινή ανάγκη; Έχουμε και το άρθρο. Τί θα γίνει η περισπωμένη στα «τοῦ, τῆς, τῶν». Είπαμε πως θα την καταργήσουμε την περι-

σπωμένη. Και τότε θα βάλουμε οξεία; Μα ο κοινός νους λέει πως λέξεις μονοσύλλαβες δε χρειάζονται τόνο, εκτός όταν υπάρχει ιδιαίτερη ανάγκη. Είναι μοναδικό στον κόσμο το δικό μας το φαινόμενο. Σε καμία γλώσσα δε θα βρείτε λέξη μονοσύλλαβη με τόνο εκτός όταν χρειάζεται να ξεχωρίσει από μια άλλη που της μοιάζει. Μου φαίνεται πως φτάνουμε στο συμπέρασμα ότι το απλούστερο, το λογικότερο, το πραχτικότερο είναι ν' αφίσουμε όλα τα μονοσύλλαβα άτονα, με λίγες ορισμένες εξαιρέσεις.

Στο συμπέρασμα αυτό, καθώς βλέπετε, μας έφερε μια αλληλουχία ιδεών που δεν είναι εύκολο να βρει κανείς το τρωτό σημείο της. Και στηρίχτηκε η αλληλουχία αυτή πρώτα στην καταγωγή των λέξεων, στην παράδοση, ύστερα σε μια πραχτική αναμφισβήτητη ανάγκη. Ός εδώ το συμπέρασμα είναι υποχρεωτικό. Και τέλος για εκείνα που έμειναν, επικαλεστήκαμε τον κοινό νομο και την ανάγκη της τάξης, της ενότητας, την ομορφιά που έχει πάντα το απλό, το απείριστο, το λιτό:

«και για να μη σου το πω».

Συγκρίνετε:

«καὶ γὰρ νὰ μὴ σοὺ τὸ πῶ».

Αισθητικῶς άσκημο, λογικῶς ανόητο. Εφτα τόνοι στη σειρά δίχως καμία χρησιμότητα.

Ας ιδούμε και καμία ενδεχομένη ένσταση: Στην παραπάνω φράση το «μη» προφέρουμε δυνατότερα. Δε θα έπρεπε άραγε αυτό τουλάχιστο να το γράψουμε με τόνο;

Ο τόνος είναι ένα σημάδι που χρησιμεύει για να δείχνει μέσα στην ίδια λέξη ποιά «συλλαβή» είναι δυνατότερη απ' τις άλλες συλλαβές. Σε καμία γλώσσα ο τόνος δεν έχει σκοπο να ξεχωρίζει την εντονότερη «λέξη» από τις άλλες λέξεις. Αν ακολουθούσαμε μια τέτια αρχή, θα έπρεπε κάποτε να γράφουμε «άν θέλετε» και κάποτε άλλοτε «άν θέλετε», γιατί με δυο διαφορετικούς τρόπους την προφέρουμε αυτήν τη φράση, κατά την περίσταση. Και κάποτε «σας παρακαλώ» και άλλοτε «σας παρακλώ». Νά κι από άλλες γλώσσες παραδείγματα: Στην αρχαία φράση «οὐκ ἂν λάβοις» ποιά λέξη προφέρετε

δυνατότερα; Το «ούκ» δέβαια, που είναι γραμμένο χωρίς τόνο. Και στην ιταλική φράση non è vero ο φραστικός τόνος είναι στο non. Το è έχει τον τόνο μονάχα για να ξεχωρίζει απ' το σύνδεσμο e (=και), όπως εμείς θα τονίσουμε το δεικτικό «νά» για να διακρίνεται απ' το σύνδεσμο «να». Το συμπέρασμα λοιπόν είναι: «ο φραστικός τόνος δε γράφεται».

Πριν φτάσουμε στο οριστικό συμπέρασμα για τα μονοσύλλαβα, καλό είναι να συζητήσουμε κ' ένα ιδιαίτερο σημείο, για να προλάβουμε κάθε αντίρρηση που θα μπορούσε να γεννηθεί «εκ των υστέρων». Υπάρχουν και μονοσύλλαβα, κλιτα, ρήματα προπάντων, που έχουνε στην κλίση τους και μορφή πολυσύλλαβη. Θα τ' αφήσουμε κι αυτά άτονα; Κάποιος θα πει πως θα έχουμε «άνωμαλία»: «θα πω - θα πούμε, να πας - να πάω». Πάλι οι «οπτικές εικόνες!»

Επι τέλους ας κλείσουμε μια φορά τα μάτια, για να μην τις βλέπουμε, και ας ρωτήσουμε το λογικό μας. Είναι γνωστό πως με κλειστά μάτια, ή στο σκοτάδι, ο άνθρωπος σκέφτεται καθαρότερα. Λοιπόν σας ρωτώ: σήμερα έχουμε ή δεν έχουμε τέτια περίπτωση; Και τί άλλο είναι τα «ό, ή, οί, αί», χωρίς τόνο και τα «τού, τής, τών, τούς, τὰ» με τόνο; Αυτό το είπατε ποτε ανωμαλία; — «Μα αυτο το συνειθίσαμε!»

Ύστερα ας κοιτάξουμε και έξω τί γίνεται. Βρίσκονται δα κ' εκεί άνθρωποι με λογικό και με καλαισθησία. Λοιπόν η ιταλική κλίνει avrò - avrai - avrà, entrai - entrasti - entrò. Μερικά πρόσωπα με τόνο και μερικά χωρίς. Ο ιταλικός κανόνας είναι: ο τόνος γράφεται μόνο όταν είναι στη λήγουσα.

Όχι, είναι φανταστική η «ανωμαλία». Ανωμαλία και ακαταστασία είναι μονάχα η σημερινή γραφή μας.

Λοιπόν το συμπέρασμά μας ως εδώ είναι: Κατάργηση του τόνου στα μονοσύλλαβα και στο αιτιολογικό «γιατί» για να ξεχωρίζει απ' το ερωτηματικό «γιατί». Θα εξαιρεθούν τα ακόλουθα μονοσύλλαβα, που θα τονιστούν, για να διακρίνονται απο άλλα όμοιά τους, που έχουν άλλη έννοια και θα γράφονται άτονα:

«ή», σύνδεσμος

— «η», άρθρο

«νά», δεικτικό επίρρημα	— «να», σύνδεσμος
«γιά», επιφωνημα	— «για», πρόθεση (*)
«ώς», πρόθεση (= «έως»)	— «ως», επίρρημα (=όπως)
«πώς», ερωτηματικό	— «πως», αναφορικό
«πού», ερωτηματικό	— «που», αναφορικό
«μά», ομωτικό	— «μα», σύνδεσμος.

Καλό είναι να τονίσουμε και το «τί» το ερωτηματικό, για να διακρίνεται απ' το «τι» το αιτιολογικό (=γιατί), που απαντιέται στην ποίηση. Κοντά σ' αυτό, για χάρη της αναλογίας, μπορεί να τονιστεί και το «ποιός - ποιά - ποιά». Έτσι θα είναι όλα τα ερωτηματικά τονισμένα: τί; ποιός; πού; πώς; πότε; γιατί;»

Ξαλαφρώσαμε τη γραφήμας απ' όλα τα περιττα και ανούσια σημάδια, και έλαβε μια μορφή συμφωνότερη με τη λογική. Θα πει κάποιος: Η γραφή της αγγλικής δεν είναι λογικότερη απ' τη δική μας. Γιατί τάχα εμείς να είμαστε πιο διαστικοί μεταρρυθμιστές απ' τους Εγγλέζους;

Υπάρχει μια σπουδαία διαφορά. Η αγγλική, το είπαμε κι αλλού, δεν έχει τόνους και πνεύματα, έχει μόνο μεγάλη ανωμαλία στη σύνθεση των συλλαβών. Λοιπόν η σύγκριση δεν είναι σωστή. Όταν θα καταργήσουμε τα πνεύματα και θα περιορίσουμε τους τόνους στους απολυτα αναγκαίους, τότε μόνο η κατάσταση της γραφήμας θα είναι το ανάλογο της αγγλικής, και τότε μόνο θα είναι καιρός να σκεφτούμε αν συμφέρει να ξεπεράσουμε στη μεταρρυθμιστική ορμή τους Εγγλέζους, χωρίς να λησμονούμε πως απ' την άποψη «των γραμμμάτων», καθώς είπα κι αλλού, η δικήμας γραφή είναι λογικότερη απ' την αγγλική, και πως η οπτική εικόνα των συ-

* Υπάρχει κ' ένα άλλο «για», σπανιότερο: «γιά αυτο γιά εκείνο (=ή)». Αυτό θα το τονίσουμε.

λαδων και δυσκολότερο είναι να μεταρρυθμιστει και ευκολότερα εντυπώνεται στη μνήμη του μαθητη παρα η εικόνα της φίλης, της δασείας, της περισπωμένης.

Φτάνουμε λοιπον σ' ένα απλούστατο και ευκολότατο σύστημα: Κάθε λέξη έχει έναν τόνο στην τονισμένη συλλαβη, εκτος απ' το «γιατι» το αιτολογικο και εκτος απ' τα μονοσύλλαβα. Και απ' αυτα πάλι εξαιρούνται και τονίζονται εκείνα που σημειώσαμε παραπάνω. Δε φαντάζουμε πως μπορεί να υπάρξει τονικο σύστημα με λιγότερους κανόνες.

Το περιεργο είναι που γίνεται κάποτε λόγος για το σχήμα αυτου του ενιαίου τόνου, και παρουσιάζεται σαν καινούρια εφεύρεση ένα σύστημα όπου ο τόνος θα έχει αντικατασταθει με κάποιο ιδιαίτερο σημάδι. Σάμπως οι κανόνες του τονισμού θα γίνουν ευκολότεροι ή δυσκολότεροι όταν το σημάδι αυτο θα είναι στρογγυλο ή μακρουλο ή τετράγωνο. Ο κ. Παπαδήμας π.χ. αφού προηγουμένως καταδίκασε «τίς τονικές μεταρρυθμίσεις του Έλισαίου Γιαννίδη» ως «άστοχες και άδικοιολόγητες», βρίσκει αργότερα («Είσαγωγή στη Νεοελληνική Λογοτεχνία») πως το τελειότερο σύστημα είναι «ή χρησιμοποίησις μιᾶς κοκκίδος ἐπάνω ἀπὸ τὸ τονιζόμενον φωνῆς». Τώρα δε μένει πια παρα να κανονίσουμε και πόσο πάχος πρέπει να έχει αυτη η «κοκκίς», για να είναι το ορθογραφικό μας σύστημα τελειότερο.

Υπάρχει τρόπος, αν θέλουμε, ν' απλοποιήσουμε ακόμη περισσότερο τη γραφήμας, δηλαδή να βγάλουμε πολλους τόνους ακόμη, χωρις να ζημειωθεί καθόλου η σαφήνεια του γραφτου λόγου. Αυτο γίνεται αν συμφωνήσουμε «να παραλείπουμε τον τόνο όταν είναι στη λήγουσα». Θα μάθουμε μια φορα για πάντα πως «αλλα, νομος, ζεστη» σημαίνουν «αλλά, νόμος, ζεστή», γιατι τα άλλα θα γράφονται με τόνο: «άλλα, νόμος, ζέστη». Αν είναι αλήθεια πως κάθε πράμα απλούστερο είναι και τελειότερο ενόσω φέρνει το ίδιο αποτέλεσμα, τό-

τε και το σύστημα αυτο είναι τελειότερο απ' το προηγούμενο. Έχει αναλογία με το σύστημα του τονισμού στα ιταλικά. Έχει γίνεται το αντίστροφο: ο τόνος γράφεται μονάχα όταν είναι στη λήγουσα. Έτσι ξεχωρίζουν οι λέξεις *entro* (=«μπαίνω») — *entrò* (=«μπήκε»), *dormi* (=«κοιμήσου») — *dormì* (=«κοιμήθηκε»). Μπορούμε μάλιστα να παρατηρήσουμε πως το δικό μας σύστημα θα είναι τελειότερο απ' το ιταλικό, γιατί δε θ' αφήνει καμια αμφιβολία ως προς τον τονισμό, ενώ στα ιταλικά, όταν δεν τονίζεται η λήγουσα, δεν μπορούμε να ξαίρουμε ποιά απ' τις δυο άλλες συλλαβες θα τονιστει, κ' έτσι ο ξένος δεν ξαίρει πώς πρέπει να διαβάσει τα *eravamo*, *eravate*, *eravano*, *tenere*, *credere*,... Και η ατέλεια του συστήματος γίνεται πιο φανερη ακόμη όταν αναγκάζονται, παραβαίνοντας τον κανόνα, να βάλουν τόνο π.χ. στα *subito*, *seguito*, για να διακρίνονται απ' τα *subito*, *seguito* που τονίζονται στην προπαράληγουσα.

Σ' αυτο το δεύτερο σύστημα το «γιατι» το αιτιολογικο θα είναι πάλι άτονο, δηλαδή τώρα θ' ακολουθει τον κανόνα, ένω το ερωτηματικο θα γράφεται πάλι με τόνο, δηλαδή τώρα θα εξαιρείται.

Τα δυο αυτα συστήματα απαιτουν ένα συμπλήρωμα: Θα τυχαίνουνε στο γραφτόμας λόγο φράσεις σαν τούτες εδω: «το βιβλίο σας το έστειλα — η ιστορία μας διδάσκει — ένας φίλος μου γράφει — απ' το χωριό μας ήρθανε — το δώρο μου άρεσε...». Οι φράσεις αυτες, απο τη στιγμή που θα παραλείψουμε τον τόνο στο μονοσύλλαβα, θα έχουν όλες διπλη έννοια: «έστειλα το βιβλίο σας καί σας έστειλα το βιβλίο» κτλ. Ένα ταχτοποιημένο σύστημα γραφης οφείλει να έχει προβλέψει κάθε περίπτωση, ώστε να είναι πάντα εξασφαλισμένη η σαφήνεια του γραφτου λόγου. Μη μου προβάλετε το στερεότυπο επιχείρημα «απ' την έννοια, απ' τα συμφραζόμενα θα καταλάβουμε». Ένα σύστημα γραφης δεν εκπληρώνει σωστα τον προορισμότου όταν είμαι αναγκασμένος να κοιτάζω μερικές λέξεις παραπάνω και μερικές παρακάτω, σα να πούμε να

σχολιάζω και να συζητώ την ιδέα του συγγραφέα, για να καταλάβω τί θέλει να πει. Ο σκοπός είναι να έχουμε ένα γραφτό όργανο που να μιλάει όσο γίνεται πιο άμεσα και πιο καθαρά στο νου του αναγνώστη.

Κάποιος άλλος θα πει: «Αντι να γράψω τη διφορούμενη φράση «το διδλίο σας το έστειλα», θα γράψω «σας έστειλα το διδλίο» ή «έστειλα το διδλίο σας». Ο κύριος αυτός μπορεί να είναι προσεχτικός, δεν μπορεί όμως να εγγυηθεί και για όλους τους άλλους, πως θα είναι κι αυτοί προσεχτικοί όταν θα γράφουν. Και είναι γνωστό πως δεν είναι ακριδώς η προσοχή το προτέρημα που μας χαρακτηρίζει. Άλλωστε δεν πρόκειται να κάμουμε και καμία μεγάλη θυσία. Το πράμα διορθώνεται πολύ εύκολα: Όταν τα «μου, σου, του, της, μας, σας, τους, τα» είναι εγκλιτικά, τα ενώνουμε με την προηγούμενη λέξη: «το διδλίσας», ή, αν προτιμάτε, βάζουμε μια πάβλα μεταξύ: «το διδλίο - σας». Τον πρώτο τρόπο τον βλέπουμε στα ιταλικά: *andarsene* (*andare se ne*), *vederlo* (*veder lo*), τον δεύτερο στα γαλλικά: *donnez-moi, allez y* Και η γερμανική γράφει σε μια λέξη *uaqiaiqasqe* *uaqoajne* όπου επιθυμώ να παρατηρήσετε που οι προθέσεις *auf, ab,...* είναι πολύ πιο ανεξάρτητες απ' το ρήμα παρα όσο είναι τα δικά μας εγκλιτικά «μου, σου, του», αφού προφέρονται με ιδιαίτερο τόνο: *aufgeben, abschreiben* και αφού συντάσσονται και χωριστά: *ich gebe auf, ich schreibe ab* Έχουμε ακόμη και τα ελληνικά «ούτε, μήτε, είτε, άλλωστε, ώστε, ωσπερ, μήτοι, οὔτοι ξερωγε...». Το ίδιο γίνεται και στα ισπανικά: *alzase, formarle, saberlo*.

Με αυτό το συμπλήρωμα έχουμε ένα τονικό σύστημα, δηλαδή δυο συστήματα (με τόνο στη λήγουσα και χωρίς τόνο στη λήγουσα), λογικά και τα δύο (το δεύτερο πιο απλό και πιο όμορφο στην όψη), που δεν αφήνουν καμία αμφιβολία ούτε σ' εκείνον που γράφει, για το πώς πρέπει να γράψει την κάθε λέξη, ούτε στον αναγνώστη (*).

* Για να έχει ο αναγνώστης δείγματα και απ' τα δυο συστήματα, το πρώτο μέρος αυτής της μελέτης τυπώθηκε με τόνο στη λήγουσα και με την πάβλα του εγκλιτικού, το δεύτερο χωρίς τόνο στη λήγουσα και χωρίς πάβλα.

Μα τώρα έχουμε πάλι να λογαριαστούμε με τη συνήθεια των ματιών, με τις οπτικές εικόνες. Είναι πολλοί που δεν μπορούν να υποφέρουν το συγκόλλημα των εγχλιτικῶν. Λογικό βέβαια το βρίσκουν, στις ξένες γλώσσες το δέχονται, στα ελληνικά όμως τους ενοχλεί τα μάτια. Χάνουν την εικόνα της λέξης. Επειδή είναι κολλημένη με την άλλη, κοπιάζουν για να την αναγνωρίσουν. Το περίεργο είναι που οι ίδιοι διαδίδουν κάθε μέρα τα γνωστά συγκολλημάτα: «νᾶχα, θᾶτανε, τοῦφυγε...», χωρίς να διαμαρτύρονται, επειδή αυτά τα συνείθισαν. Και αναγνωρίζουν τις λέξεις «εἶχα, εἶτανε, ἔφυγε» μέσα στα «νᾶχα, θᾶτανε, τοῦφυγε», ενώ αυτές είναι βέβαια περισσότερο χαλασμένες παρα όσο είναι το «βιβλίο» μέσα στο «βιβλίσας» καὶ τὸ «παιδί» μέσα στο «παιδίμου». Αυτό δείχνει «πόσο λίγη» καλή θέληση χρειάζεται για να συνειθιστεί το αναδέσιμο των εγχλιτικῶν, τουλάχιστο με πάδλα, ἢ στην αρχή με πάδλα. Και σημειώστε ακόμη πως «το βιβλίσας» μόνο έτσι λέγεται, ενώ τα άλλα λέγονται και γράφονται και χωρίστα: «νὰ εἶχα, θὰ εἶτανε, τοῦ ἔφυγε», επομένως εἶναι λιγότερο δικαιολογημένο το συγκόλλημάτους.

Οι παρατήρησες αυτές, καθώς και οι άλλες καινοτομίες που έχουν ήδη καθιερωθεί στη γραφήμας (σελ. 89), και ἀπ' το άλλο μέρος τα παραδείγματα των ξένων γλωσσῶν, με πείθουν πως κι αυτήν την καινοτομία εύκολα θα τη συνειθίσουμε. Ἄλλος τρόπος δεν υπάρχει. Αν δεν τη θέλουμε την ἔνωση, με πάδλα ἢ χωρίς πάδλα, πρέπει να ξαναβάλουμε τους τόνους που καταργήσαμε στα μονοσύλλαβα: «το παιδί μου εἶπε». Τότε ο κανόνας θα εἶναι: όταν τα «μου, σου, του» κτλ. δεν εἶναι εγχλιτικά, παίρνουν τόνο... Επομένως και: «το παιδί μου τούς ἔφερε». Αρχίζουν να πολλαπλασιάζονται οι τόνοι. Μα τώρα αμέσως θα ιδείτε που θα πληθύνουν σε βαθμό απροσδόκητο. Γιατί γεννιέται ένα καινούργιο ζήτημα: στην προηγούμενη φράση το «τούς» εἶταν αντωνυμία. Τί θα κάμουμε όταν θα εἶναι ἄρθρο; Θα το τονίσουμε και τότε; Θα γράψουμε δηλαδή «τού, τῆς, τόν, τήν, τό, τών, τούς, τίς, τά;» Τότε θα έχουμε καινούρια εσοδεία ἀπο τόνους γιατί το ἄρθρο εἶναι το πιο πολυμεταχειρισμένο μέρος του λόγου. Αν πάλι τα γράψου-

με χωρίς τόνο, τότε θα χρειαστεί ένας περίπλοκος και δύσκολος κανόνας: «Όταν τα «τον, την, το» κτλ. είναι αντωνυμίες ανεξάρτητες («τόν είδα»), παίρνουν τόνο, όταν είναι άρθρα («τον Κώστα») ή αντωνυμίες εγκλιτικές («το βιβλίο του»), όχι». Λοιπόν «το βιβλίο τους τό έδωκα» θα σημαίνει «έδωκα το βιβλίο τους», αλλά «το βιβλίο τούς τό έδωκα» θα σημαίνει «τους έδωκα το βιβλίο». Σπουδαία περιπλοκή.

Τίποτε. Το δέσιμο, με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο, είναι η μόνη φυσική λύση. Είναι άλλωστε σύστημα τόσο σύμφωνο με τη φύση της γλώσσας μας, αφού έτσι προφέρονται αυτές οι λέξεις. «Το βιβλίο σας» δε διαφέρει καθόλου στην προφορά από μια λέξη. Και η καλύτερη απόδειξη είναι που, άμα γίνουν τέσσερις οι συλλαβές: «η συνείδησή μου», δεν τις σηκώνει ο τόνος, γι' αυτό μπαίνει και δευτερος.

Οι αντίρρησης θέβαια εύκολα βρίσκονται. Δεν είναι δα και ανάγκη να είναι πάντα σοδαρες. Π.χ. μπορεί να μας πει κάποιος ότι και «τοβιβλίο» το προφέρουμε σα μια λέξη, και «θασαστοπώ», και «ναμασέρθετε» κτλ. Άρα πρέπει κι αυτά να τα γράφουμε ενωμένα; — Βεβαιότατα, φίλε κύριε, θα τα γράφουμε κι αυτά ενωμένα, αρκεί να μας υποδείξετε την ανάγκη. Ενώσω δεν υπάρχει ανάγκη, με την άδειά σας θα τα γράφουμε χωριστά.

Θα το εφαρμόσουμε αυτό το σύστημα; Δυο μονάχα περίπτωσηες βλέπω όπου δε θα άξιζε να το εφαρμόσουμε. Πρώτο, αν είταγε δέβαιο πως πολυ σύντομα, σε τέσσερα - πέντε χρόνια το πολύ, θα δεχτούμε τη φωνητική γραφή, με το δικό μας ή με το λατινικό αλφάβητο. Ε, όποιος το πιστέδει αυτό, του χαρίζουμε, όχι πέντε, πενήντα χρόνια, και του ευχόμαστε να ζήσει, για να ιδει πως υστερα απ' αυτό το χρονικό διάστημα, θα συζητούμε ακόμη για το λατινικό αλφάβητο, και να βεβαιωθεί έτσι πως άδικα εμπόδισε μιαν ευεργετική απλοποίηση να κάμει το δρόμο της. Άλλο που θα δικαιολογούσε τους μεταρρυθμιστες να αδιαφορούν γι' αυτήν τη μερικη απλοποίηση θα είταγε αν βρίσκανε στο σύστημα ουσιαστικές

δυσκολίες, δηλαδή αντίφασες. Θα είμουν ευτυχής ν' ακούσω σε ποιά σημεία σκαλώνει, γιατί εγω το έχω βασανίσει απ' όλες τις μεριες και δεν τα βρήκα. Ο μόνος πραγματικός λογος που μπορεί να εμποδίσει αυτην την απλοποίηση φοβούμαι πως είναι άλλος: Είναι που ο καθένας απο εμας, καθώς ξαίρουμε, παρα να δεχτει μια ξένη γνώμη, βρίσκει πιο όμορφο και πιο τιμητικο να έχει μιαν άλλη γνώμη δικήτου.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Η ΥΠΟΤΑΧΤΙΚΗ. — Δε ζητω να παρουσιάσω σύστημα οριστικού κανονισμού της ορθογραφίας μας, πιστέω όμως πάντα πως αυτά που προτείνω είναι μέρος του οριστικού κανονισμού, σα να πούμε πως θα γίνουν κι άλλα, αυτά όμως θα μείνουν. Επομένως κέρδος έχουμε αν τα παραδεχτούμε, α-ρrou θα είναι ένα καλο σκαλοπάτι στην «εξελιχτική» απλο-ποίηση, που τή φοβούνται μερικοί, επειδη «θα μας κουράσει», και που είναι μολαταύτα ο φυσικότερος και ο ευκολότερος δρόμος.

Ένα πράμα που είναι ανάγκη να κανονιστει οριστικά, το επιβάλλει η λογική σαν το θηλυκο άρθρο «οί» — που εκείνο ευτυχως το παραδέχτηκαν όλοι — είναι η αφομοίωσή της υποταχτικής με την οριστική: «να γράφεις, θα γράφει». Κι αυτη η απλοποίηση προχώρησε σε μεγάλη αχτίνα, επει-δη όμως είναι ακόμα λίγοι δημοτικιστες που δεν την παραδέ-χτηκαν, ας μου επιτραπει να τους εξηγήσω για ποιό λόγο το ζήτημα αυτο είναι απο κείνα που δεν επιδέχονται καμιαν αμφισβήτηση.

Εμάθαμε μια φορα πως τα ρήματάμας σήμερα έχουνε τέσσερεις εγκλίσεις: οριστική, υποταχτική, προσταχτική και μετοχη, και πως στην αρχαιότητα είχαν ακόμη και ευκτική και απαρέμφατο. Αυτη όμως είναι η εξωτερική μορφη. Αν κοιτάξουμε την ουσία, οι εγκλίσεις, και στην αρχαία και στην νέα και σ' όλες τις γλώσσες, είναι περισσότερες. Και τί έγιναν οι άλλες; «Έχουν τον ίδιο τύπο μ' αυτες».

Βέβαια. Όπως π.χ. η αιτιατική «τα βιβλία», με το να έχει τον τύπο της ονομαστικής, αυτό δεν την εμποδίζει να είναι αιτιατική, και «η ευγενής» δεν πάθει να είναι θηλυκο επειδή μοιάζει με το αρσενικό «ο ευγενής», και το άρθρο «των αντρων, των γυναικων, των παιδιων», με το να έχει έναν τύπο δεν πάθει να ανήκει σε τρία γένη, έτσι και οι άλλες εγκλίσεις υπάρχουν αλλά δεν ξεχωρίζουν στη μορφή. Δεν έχει, λέει, ευκτική η νέα γλώσσα; Ποιός το είπε; Και τί είναι το ας ερχότανε! να ερχότανε! που σημαίνει ευχη, επιθυμία, «να μπορούσε να έρθει;» Και μήπως η αρχαία ευκτική είτανε μονόχα ευκτική; Ευκτική είναι βέβαια όταν λέει «γένοιτο». Όταν όμως λέει «δουλοίμην ἄν, θα ήθελα», είναι κάποια άλλη έγκλιση που δεν έχει όνομα ούτε στην αρχαία ούτε στη νέα γραμματική. Είναι το γαλλικό conditionnel. Θα την πούμε «δυνητική». Ύστερα το ίδιο «ας ερχότανε» έχει κι άλλη έννοια: «έπρεπε να έρθει, όφειλε να έρθει». Τί είναι αυτό; Εγώ θα το πω παρατατικό της προσταχτικής, κι ας μας είπανε πως η προσταχτική δεν έχει παρατατικό. Γιατι ο,τι είναι το «ας έρθει» (=πρέπει να έρθει) για το τώρα, το ίδιο είναι το «ας ερχότανε» (=έπρεπε να έρθει) για το πριν. Προχωρώντας έτσι έχουμε το «ας ήρθε». Αυτό τί έγκλιση είναι; Η έννοια είναι: «δε μ' ενδιαφέρει αν ήρθε». Είναι λοιπον άλλη έγκλιση, χωρίς όνομα. Και όλες αυτές έχουν τον τύπο της οριστικής, με ένα πρόσθετο μόριο, το «ας».

Άλλοι τόσοι συνδυασμοί γίνονται με το «να»: «να έρχεται, να ερχότανε, να έρθει, να ήρθε, να έχει έρθει, να είχε έρθει», και άλλοι τόσοι με το «θα». Και όλα με τον τύπο της οριστικής. Μερικά απ' αυτά κατατάζονται στις γνωστες εγκλίσεις, άλλα σε άλλες χωρίς όνομα, π.χ. «θα ήρθε» (=υποθέτω πως ήρθε), έγκλιση χωρίς όνομα. Βλέπουμε λοιπον τελικώς πως η νέα γλώσσα όλες αυτές τις εγκλίσεις, με όνομα και χωρίς όνομα, τις κάνει με τους χρόνους της οριστικής και με τα μόρια «θα, να, ας». Τώρα μήπως γίνεται καμια εξαίρεση για την υποταχτική; Μήπως δηλαδή μερικοί χρόνοι της διαφέρουν απ' τους αντίστοιχους της οριστικής; Ας ιδούμε.

Η αρχαία έλεγε «ἵνα ἔχω, ἵνα ἔχης, ἵνα ἔχῃ». Η νέα

λέει «να έχω, να έχις, να έχι». Τώρα πρέπει να μάθουμε αν ο σημερινός Ρωμιός, λέγοντας «να έχις, να έχι», προφέρει «η, ή ει». Η ερώτηση είναι απλώς αστεία. Ο άνθρωπος δεν προφέρει ούτε «η» ούτε «ει». Προφέρει το φθόγγο «ι», που είναι ένας και μόνος, δηλαδή τον ίδιο που προφέρει και στην οριστική. Ο μόνος που θα είχε το κουράγιο να το συζητήσει αυτό το σημείο θα ήταν ο φίλος μου εκείνος που είναι βέβαιος ότι στη λέξη «πιστεύω» προφέρει «ύψιλον» και όχι «ε».

Πολύ καλά, θα πείτε. Ο φθόγγος είναι ένας, «ι». Αλλά πώς είναι σωστό να τον γράψουμε; Σ' αυτό θα μάς απαντήσουν τα ακόλουθα τρία πρόσωπα:

«Αρχαία»	«Νέα»
Οριστική Υποταχτική	Οριστική Υποταχτική
*Εχομεν ἵνα ἔχωμεν	*Εχομε να ἔχομε
*Εχετε ἵνα ἔχητε	*Εχετε να ἔχετε
*Εχουσιν ἵνα ἔχουσιν	*Εχουν να ἔχουν

Διαφορά πραγματική, δηλαδή «φωνητική», μεταξύ οριστικής και υποταχτικής του αρχαίου τυπικού υπάρχει μόνο στα δύο τελευταία πρόσωπα. Αυτά λοιπόν είναι τα μόνα που θα μπορούσαν να μαρτυρήσουν αν και η νέα γλώσσα κάνει φωνητική διάκριση απ' την οριστική στην υποταχτική. Αλλά αυτά η νέα γλώσσα δεν τα κράτησε. Τα αφομοίωσε με την οριστική: οριστική «έχετε, έχουν», υποταχτική «να έχετε, να έχουν». Λοιπόν: «μηδεν εις το πηλίκον», δεν έμεινε τίποτε. Εκτός αν ο ίδιος κύριος μας βεβαιώσει ότι στο «να έχομε» προφέρει ωμέγα και όχι όμικρον.

Ύστερα είναι ο τύπος εκείνος που τον λέμε σήμερα αόριστο της υποταχτικής: «νά βάλης, νά σταθής, νά σταθῇτε». Αυτός που συνδυάζεται με το «θά» και κάνει τον μέλλοντα της οριστικής «θά βάλης» κτλ. Αυτός ομόηχο τύπο της οριστικής, «βάλεις, σταθείς», δεν έχει. Αφού όμως το «βάλῃτε» έγινε «βάλετε», δηλαδή πήγε με τον τύπο της οριστικής «έχετε», αυτό μας δικαιολογεί ν' αφομοιώσουμε και το «βάλῃς» με

το «έχεις» και το «σταθής, σταθήτε», με το «κρατείς, κρατείτε». Κ' έτσι φτάνουμε σ' ένα γενικό κανόνα: Κάθε ρηματική κατάληξη της μορφής «-η,-ης,-ή,-ής,-ήτε» γράφεται με «ει».

Ύστερα απ' αυτήν τη συζήτηση, όποιος επιμένει να γράφει την υποταχτική διαφορετικά απ' την οριστική πρέπει να παραδεχτεί τον ακόλουθο παραλογισμό: «σ' εκείνους τους τύπους όπου η αλλαγή της προφοράς μαρτυρεί την αφομοίωση έγινε αφομοίωση, σ' εκείνους όμως που έτυχε να έχουν την ίδια προφορά με την οριστική, και επομένως δεν μπορούν να μας πληροφορήσουν αν έγινε ή δεν έγινε, σ' εκείνους δεν έγινε αφομοίωση!» Δηλαδή το «έχχτε» έγινε «έχετε», το «έχω-σι» έγινε «έχουν», το «έχχς» όμως έμεινε «έχχς» κτλ. Μόνο μια τέτλια λογική θα μας δικαιολογούσε να επιμένουμε στον ανόητο κανόνα που διδάσκεται στο δημοτικό σχολείο: «Όταν το ρήμα συνοδεύεται από «θά, νά, ἄς, ἄν, όταν...», θα γράφεις «η, ω»: «νά ἔρθη, νά ἔρθωμε». Γιατί; Γιατι είναι υποταχτική. Μα τα μόρια αυτά πηγαίνουν και με όλους τους άλλους τύπους της οριστικής: «νά ἔρχεται, νά ἔρχότανε, νά ἦρθε, νά εἶχε ἔρθει...». Είναι κι αυτά υποταχτική; Γιατί δε γράφονται κι αυτά διαφορετικά;

Υπάρχει όμως κάτι χειρότερο. Είναι που πολύ συχνά βάζουμε τον τύπο της υποταχτικής κ' εκεί που δεν πρέπει. Γιατι η φιλολογική μας μόρφωση είναι σε απελπιστικό βαθμό «τυπική». Δηλαδή μάθαμε κάποτε πως το «ἄν» θέλει υποταχτική, και εξακολουθούμε ανεξέταστα και δίχως αίσθημα να εφαρμόζουμε αυτόν το στραβο κανόνα. Και γράφουμε: «δὲ γνωρίζω ἄν θέλῃ». Το «ἄν θέλῃ θὰ πᾶμε» είναι υποταχτική, το «δὲν ξαίρω ἄν θέλει» όμως είναι οριστική, = «δὲν ξαίρω: θέλει ἢ δὲ θέλει;» Η διάκριση γίνεται καθαρά στα γερμανικά, όπου οι δυο έννοιες αποδίδονται με δυο διάφορα μόρια: wenn er will και ob er will. Και στα αγγλικά με τα if και whether.

«Ἡ Γερουσία θὰ ἀποφανθῇ ἐάν ἐγκρίνῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐπιτροπῆς».

Αυτο, για κάθε άνθρωπο που ξαίρει να διαβάξει, σημαίνει: «Ἡ Γερουσία, ἐὰν ἐγκρίνη, θὰ ἀποφανθῇ, ἐὰν δὲν ἐγκρίνη, δὲν θὰ ἀποφανθῇ».

Ἄλλος γράφει: «ἂν καὶ ἔχη περάσει πολὺς καιρὸς...». Ο ἴδιος ὅμως θὰ γράψει «μολοντί ἔχει περάσει...», τώρα με «ει». Καὶ ὅμως εἶναι ἡ ἴδια ἐννοία, ἀρα δὲν εἶναι υποταχτική. Το παραδείγματα εἶναι αὐθονία:

«Δέον νὰ ἐξετασθῇ ἐὰν ὁ κ. Α. ἔχη τὸ δικαίωμα...».

«Ἐζήτησε νὰ πληροφορηθῇ ἐὰν ἡ Κυβέρνησις ἐπιδεικνύη ἐνδιαφέρον...».

«Ὁ τίτλος εἶναι βαρὺς διὰ περιοδικόν, ἂν καὶ ἐρμηνεύει τὸν σκοπὸν μας».

«Τίθεται Ζήτημα ἂν συντρέχη λόγος νὰ συστηθῇ ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη».

«Μὲ ἐρώτησε ἂν ἐργάζομαι».

«Ἡ πολιτικὴ ἀγωγὴ ἐρωτῇ τὸν μάρτυρα ἐὰν γνωρίζῃ ὅτι...».

«Ἀνετέθη εἰς τοὺς σχολιάτρους νὰ ἐξακριβώσουν ἐὰν αἱ ἀπουσίαι τῶν μαθητῶν ὀφείλονται εἰς ἀσθένειαν».

«Πρέπει νὰ διαπιστωθῇ ἐὰν ὁ κατηγορούμενος πάσχη».

Αὐτὰ δὲν εἶναι τυπογραφικὰ λάθη, οὔτε εἶναι μαργαριτάρια, ἀπο κείνα ποὺ φαρέβουνε καμια φορὰ οἱ εφημερίδες γιὰ νὰ πειράξουν ἢ μὴ τὴν ἄλλη. Εἶναι μὴ «κανονικὴ» κατὰστασις. Εἶναι πράγματα ποὺ περάσανε ἀπο ἀρθρογράφου, ἀπο στοιχειοθέτη, ἀπο διορθωτὴ καὶ ἀπο χιλιάδες ἀναγνώστες, δε θὰ πῶ «ἀπαρατήρητα», ἀπεναντίας πολὺ καλὰ παρατηρημένα, καὶ με τὴν ἐγκρισήτους. Μάλλον μπορῶ νὰ πῶ πῶς το σωστο ποτε δὲν το βρίσκουμε στα κείμενάμας, θάρρῶ μάλιστα πῶς, ἀν τολμήσῃ κανεὶς νὰ το γράφῃ, θὰ χαρακτηριστεῖ ἀπο τοὺς πολλοὺς ὡς ἀγράμματος. Πολὺς λόγος ἐγένε τελευταία γιὰ τὴν ἀγγραμματοσύνη τῶν παιδιῶν: Το «δὲν γνωρίζω, ἂν θέλῃ» εἶναι ἡ ἀγγραμματοσύνη τῶν μεγάλων, ἡ ἐπισημοποιημένη ἀγγραμματοσύνη.

Καὶ δὲν εἶναι το «ἂν» ὁ μόνος πειρασμός. Ὑπάρχει καὶ κάποιος ἄλλος διάβολος ποὺ μὰς κάνει νὰ μὴν μποροῦμε νὰ

γράφουμε λογικά: Φαίνεται πως κάποιος μας έχει πει πως «τὸ «ὅπως» θέλει ὑποταχτική». Ἔτσι εἶναι; Εμπρός λοιπόν: «Ὅπως ἐπιθυμήτε». «Τὸ ζήτημα θὰ λυθῇ ὅπως θέλῃ ὁ κ. Α.». Νά κι ἀπο εφημερίδες:

«Ἐάν τὸ παράδειγμα τῆς Γερμανίας ἀκολουθήσουν, ὅπως εὐχώνται οἱ κακοὶ ἄνθρωποι, καὶ τὰ ἄλλα κράτη.....».

«Ὅτι ὑπάρχει μία κατάσταση ἐχούσα ἀνάγκην θεραπείας, οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ, ὅπως κανεὶς δὲν ἀμφισβητῇ τὸ ὅτι πρέπει κάτι νὰ γίνη.....».

«Ὁ κ. Γ. ἐπετέλεσε τὸ καθήκον του κατὰ τὸν ἰδεωδέστερον τρόπον, ὅπως τὸ ἔχη ἐπιτελέσει καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας περιστάσεις.....».

Πῶς σας φαίνεται μια τέτια υποταχτική; Δεν εἶναι προτιμότερο νὰ τὴν καταργήσουμε; Ἡ τυπικὴ διάκριση μια φορὰ δὲν ὑπάρχει. Δηλαδή τὸ «θέλῃ» καὶ μοναχότου εἶναι λάθος γιὰ τὴ σημερινὴ γλώσσα. Ἀλλὰ, ὅταν τὸ καταργήσουμε, θὰ ἔχουμε καὶ τούτο τὸ πρόσθετο κέρδος, ποὺ θὰ ἀποφύγουμε τὸ πολὺ μεγαλύτερο, τὸ ἀσυχώρετο συνταχτικὸ λάθος «δὲν ξαίρω ἂν θέλῃ».

Καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα. Με τὸν ἴδιο κόπο θὰ καλονιστοῦνε καὶ οἱ τύποι «ἔχω λύσει» καὶ «ἔχω λυθῇ», ποὺ κανεὶς σήμερὰ δὲν ξαίρει πῶς πρέπει νὰ γράφουν, καὶ τοὺς ἀπαντοῦμε με «εἰ», με «ῆ», ὑπογεγραμμένη καὶ δίχως υπογεγραμμένη, ὅπως τὸ φέρει ἡ τύχη. Ἐνῶ, ἀν ἀκούσουμε τοὺς γλωσσολόγους, πρέπει νὰ γράφουμε «ἔχω λύσει» με «εἰ» («λύσειν»), καὶ «ἔχω λυθῇ» με «ῆ» δ ἴ χ ως ὑ π ο γ ε γ ρ α μ μ ἔ ν η («λυθῆναι»).

Αὐτὴ εἶναι ἡ καταγωγή τους. Σήμερα ὅμως τὰ πιστοποιητικά τους αὐτὰ, μια ποὺ μας εἶναι ἀγνωστὰ καὶ τὰ ξαίρουν μονάχα οἱ μύστες τῆς γλωσσολογίας, εἶναι καιρὸς νὰ τὰ θάλουμε στὸ ἀρχεῖο, καὶ νὰ κοιτάξουμε νὰ ευκολύνουμε, ὅσο εἶναι βολετο, τὴ δουλιά μας.

Η ΧΡΟΝΙΚΗ ΑΓΕΗΣΗ. — Μια ἄλλη ἐντελὼς ἀδι-

καιολόγητη αταξία στη γραφή της δημοτικής είναι τα «ῶρισα, διώρθωσα, ὠνόμασα...».

Η γλώσσα μας σήμερα λέει «άκουσα, άρχισα, απόρησα, ετοιμάσα, ερχόμουνά...», δηλαδή τη «χρονική αύξηση» της αρχαίας δεν την έχει. Γιατί λοιπόν εξακολουθούμε να γράφουμε τα άλλα με «ω»; Απλούστατα, επειδή απ' το «ήκουσα» στο «άκουσα» άλλαξε η προφορά και μας ειδοποίησε, απ' το «ῶρισα» στο «ῥρισα» όμως η προφορά δεν αλλάζει, κ' έτσι δεν πήραμε είδηση που η χρονική αύξηση καταργήθηκε. Ακριβώς δηλαδή το ίδιο που πάθαμε με την υποταχτική.

Είναι φανερό λοιπόν πως στη δημοτική πρέπει νά γράφουμε «όρισα, κατόρθωσα, ονόμασα, ομολόγησα, ορκίστηκα, διοργάνωσα...». Είναι κι αυτό απ' το «υποχρεωτικά». Δεν είναι δηλαδή ζήτημα γούστου, όπως είναι μερικά άλλα πράγματα, ούτε είναι ζήτημα «ματιού», παρα είναι ζήτημα μυαλού.

Εκείνος που στη δημοτική θα γράψει «ῶρισα» έχει λογική υποχρέωση στον έαυτοτου να γράψει και «ήκουσα, ηύχαριστήθηκα, παρητήθηκα, ήπλοποιήθηκε, ήγγυήθηκα, ήργήσαμε, ήρχόμουνά, ήτοιμασθήκατε, ήπορήσαμε». Ή θα υπάρχει η χρονική αύξηση ή δε θα υπάρχει.

TO KOMMA. —

Il suffit du déplacement d' une virgule
pour dénaturer le sens de ma pensée
Michelet.

Δεν είναι υπερβολή: Η ακαταστασία μας στο μεταχειρίσματος του κόμματος είναι φρικιαστική.

Ένας απο τους πολλούς τυφλούς κανόνες που μάθαμε στο σχολείο είναι και τούτος: «Όταν ή έξηρτημένη πρότασις άρχίζει από «άν, πού, όταν, διότι, ό όποιος...» θά βάζης κόμμα». Ορίστε τώρα να ιδείτε την καταστροφή που φέρνει αυτό το μικρο πραιματάκι, όταν μπαίνει εκεί που δεν πρέπει, και όταν δεν μπαίνει εκεί που πρέπει να μπει.

«Δὲν θὰ μεταβληθῶμεν εἰς προφήτας Ἱερεῖμ καὶ δὲν θὰ καθήσωμεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων διὰ τὸ θρηνήσωμεν. Ὁχι (κόμμα). διότι εἶναι δυνατόν τὸ λησμονήσωμεν τὰς μικρὰς καὶ θαλερὰς Ἑλλάδας τῆς Μικρασίας....».

Ὁ ἀναγνώστης καταλαβαίνει το ἐξῆς: «Ἐπειδὴ εἶναι δύνατο νὰ λησμονήσουμε κτλ., γι' αὐτο δε θα καθήσουμε νὰ θρηνήσουμε». Ἐννοεῖται πῶς ὁ ἀρθρογράφος ἤθελε νὰ πει: «Δε θα θρηνήσουμε. Μὰ ὁ λόγος που δε θα θρηνήσουμε δεν εἶναι πῶς μπορούμε τάχα νὰ λησμονήσουμε...» Τὸ κόμμα ἀναποδογύρισε τὴν ἔννοια. Ὁ ἄνθρωπος εἶχε μάθει πῶς πρὶν ἀπὸ κάθε δειότι πρέπει νὰ δάζει κόμμα. Καὶ τὸ ἔβαλε. Μηχανικῶς.

«Ὁ Μ. ἐφόνευσε τὴν σύζυγόν του, τὴν ὁποίαν εἶχε διαζευχθῇ ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας (χωρὶς κόμμα) διὰ χρηματικούς λόγους».

Τὴν ἐφόνευσε διὰ χρηματικούς λόγους, ἢ τὴν εἶχε διαζευχθῇ διὰ χρηματικούς λόγους; Ἀν ἀληθέσει τὸ πρῶτο, καὶ αὐτο φαίνεται νὰ ἐννοεῖ ὁ ἀρθρογράφος, ἤθελε κόμμα. Δίχως κόμμα σημαίνει τὸ δεύτερο.

«Ἀλλ' οὐδεὶς ἀκίνητεῖ εἰς ὃν εὐρέθη τόπον (κόμμα), διότι ἡ κίνησις ἀπαιτεῖ προσπάθειαν, ἢ ἀποθνήσκει νῆστις (κόμμα), διότι τὸ τρώγειν συνεπάγεται κόπον τινά....».

Προσπαθεῖ ὁ ἀναγνώστης νὰ καταλάβει: ἐπειδὴ ἡ κίνησις ἀπαιτεῖ προσπάθειαν, «γι' αὐτο» ὁ ἄνθρωπος δε στέκεται ἀκίνητος; Καὶ ἐπειδὴ τὸ τρώγειν συνεπάγεται κόπον, «γι' αὐτο» ὁ ἄνθρωπος δεν κάθετα νηστικός;! Καὶ ἀφου παρατηρήσει πῶς αὐτὰ δεν μποροῦν νὰ εἶναι ἔτσι, ἀνακαλύπτει τέλος τὸ τί ἤθελε νὰ πει ὁ συγγραφέας: «Κανεὶς δεν κάθετα ἀκίνητος γιὰ τὸ λόγο που ἡ κίνησις ἀπαιτεῖ προσπάθεια, καὶ ἐπειδὴ τὸ νὰ τρώγει κανεὶς ἔχει κάποιον κόπο δεν εἶναι βέβαια λόγος γιὰ νὰ πεθαίνουμε ἀπὸ ασιτία». Τὸ γόημα

αυτο θα έδγαينه αμέσως, αν έλειπαν εκείνα τα δύο κόμματα.

«Αί προκλήσεις αὐται έδημιούργησαν νέας σκηνάς, αί όποϊαι έξακολουθοῦν (κόμμα), εύτυχώς (κόμμα), άνευ σοβαρών έπεισοδίων».

Ποιό να είναι άραγε το «ευτύχημα»; Που εξακολουθούν, ή που δεν έχουνε σοβαρα επεισόδια;

Ιδιαίτερα το λάθος αυτο, η κατάχρηση του κόμματος, γίνεται στην αναφορικη πρόταση, και με σημαντικη ζημία στην έννοια, καθως θα ιδούμε αμέσως. Στο σχολείο μάθαμε πως η αναφορικη πρόταση χωρίζεται με δύο κόμματα, και πολλοι νομίζουνε χρέος να εφαρμόζουν αυτον τον κανόνα κατα γράμματα και όλως διόλου αψυχολόγητα. Και καταντα να γράφουν: «Έκείνο, πού σου είπα, έγινε», με δύο κόμματα. Είναι το σύστημα της γερμανικης. Μα εκει έχει το λόγoτου, προσαρμόζεται στη γενικη μορφη της γερμανικης φράσης, που είναι τόσο διαφορετικη απο τη δικήμας.

Υπάρχει και κάτι χειρότερο ακόμη: που πολυ συχνα λησιμονούμε να θάλουμε το δεύτερο κόμμα:

«Η λέξη, πού έχει όξεία στή λήγουσα λέγεται όξύτονη».

«Κάθε λέξη, πού αρχίζει από φωνήεντο γράφεται μ' ένα πνεῦμα στην αρχή».

προ πάντων όταν έρχεται παρακάτω «καί». Γιατι στο σχολείο μάθαμε κ' έναν άλλο μαρμαρωμένο και αψυχολόγητο κανόνα: πως δυο προτάσεις που τις συνεδένει «ο» και «δ» χωρίζονται με κόμμα:

«Μου άλλαξε τίς ιδέες, πού είχα και μου έδειξε...».

«Έστειλα έναν άλλον, πού καθότανε κοντά και μου έφερε».

«Οί άνθρωποι χωριζόμαστε σέ κείνους, πού διατάζουνε και σέ κείνους, πού κάνουνε θελήματα' σέ κείνους, πού κάθονται και

σὲ κείνους, πού μοχτᾶνε· σὲ κείνους, πού βλέπουνε καὶ σὲ κείνους, πού φορᾶνε κλάπες στὰ μάτια.....».

Εννοείται πως, ἀμα χωριστεί στην αρχή η αναφορική πρόταση, πρέπει να χωριστεί και στο τέλος. Το ζήτημα είναι πότε πρέπει να χωριστεί.

Η λογική, η ψυχολογημένη χρήση του κόμματος επιτρέπει να κάμουμε μια λεπτή διάκριση στην έννοια της αναφορικής πρότασης, που δε γίνεται σήμερα. Διαβάζω κάπου:

«Τὴν ἐπιτυχία του τὸ συνέδριο τὴ χρωστᾷ στὶς γυναῖκες (κόμμα), πού ἔχουν πολιτικὴ καὶ κοινοβουλευτικὴ πείρα».

Ο αναγνώστης θα καταλάβει πως «τὴ χρωστᾷ στὶς γυναῖκες, ἐπειδὴ οἱ γυναῖκες ἔχουν π. καὶ κ. πείρα». Η ἴδια φράση δίχως κόμμα θα σήμαινε «τὴ χρωστᾷ σ' ἐκείνες τις γυναῖκες πού ἔχουν π. καὶ κ. πείρα», αὐτο δηλαδή πού ἤθελε προφανῶς νὰ πει ὁ συγγραφέας.

«Θὰ τοσούτῃ ἀρκετὰ ὁ νεωτερισμὸς αὐτὸς τοὺς τούρκους (κόμμα), οἱ ὁποῖοι ἐννοοῦν νὰ μὴ ὑπαχθοῦν εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ γόμου».

Με τὸ σημερινὸ σύστημα γραφῆς, δηλαδή με τις σημερινές συνήθειες, γιατί «σύστημα» δεν υπάρχει, ἔχω ὅλο τὸ δικαίωμα νὰ μὴν καταλαβαίνω ποιὸ ἀπ' τα δύο θέλει νὰ πει ὁ ἀρθρογράφος: τοὺς τούρκους, ἐπειδὴ οἱ τούρκοι ἐννοοῦν νὰ μὴ υπαχθοῦν....; ἢ τοὺς τούρκους ἐκείνους ὁσσοὶ ἐννοοῦν νὰ μὴ υπαχθοῦν....; Ἀν ἐννοεῖ τὸ τελευταῖο δεν ἔπρεπε νὰ δάλει κόμμα.

Νὰ κ' ἓνα ἄλλο τυπικὸ παραδείγμα:

«Θὰ ἦτο ἄδικον νὰ κατηγορήσωμεν τὸν Freud καὶ τοὺς μαθητὰς του ὅτι κηρύσσουν ἠθικὴν (κόμμα), ἥτις θὰ ἄφινεν ἀχαλινώτους ὅλας τὰς ιδιοτροπίας τοῦ ἐνστίκτου».

Θέλει νὰ πει «κηρύττουν ἓνα εἶδος ἠθικῆς πού θὰ ἄφινε

αχαλίνωτες....» εγώ όμως μπορεί να καταλάβω πως «κάνουν άσκημα να κηρύττουν ηθικη, επειδη ή η θ ι κ η αφίνε αχαλίνωτες» κτλ.

Είναι φανερο πόσο πολύτιμη είναι αυτη η διάκριση και πόσο μεγάλη ζημία έχουμε όταν δε φροντίζουμε να την κάμουμε. Και είναι τόσο απλο, τόσο εύκολο το πράμα. Φτάνει να ελευθερωθούμε απο τη σκλαβια των τυπικων κανόνων, για να βρούμε τον αληθινο κανόνα μέσα στο αίσθημάμας και στο λογικόμας. Φτάνει να καταλάβουμε πως είναι ΨΕΜΑ πως η αναφορικη πρόταση θέλει πάντα κόμμα. Η ευθύνη για τέτιες λυπηρες συνήθειες που πήραμε πέφτει βέβαια στους φιλολόγους δασκάλουςμας. Κάνουν μεγάλο κακο οι φιλόλογοίμας με την τυπικήτους διδασκαλία.

Η διάκριση των δυο αυτων εννοιων γίνεται ταχτικότητας στα γαλλικα. Νά και η λογικη ανάλυση του φαινόμενου: Θα γράψω:

1) Εκείνος που ίδρυσε την εταιρία ήθελε να....

2) Ο κύριος Α., που ίδρυσε την εταιρία, ήθελε να....

Στο πρώτο παράδειγμα δε θα βάλω κόμμα, στο δεύτερο θα χωρίσω την αναφορικη πρόταση με δύο κόμματα. Τί συμβαίνει; Συμβαίνει που στο πρώτο η αναφορικη πρόταση είναι «αναγκαίος» προσδιορισμος, είναι σφιχτότερα δεμένη με την κύρια πρόταση. Αν την αφαιρέσετε, η φράση μένει λειψη, δεν έχει πλέριο νόημα: «Εκείνος ήθελα να...» (Ποιός;). Αντίθετα στο δεύτερο παράδειγμα η αναφορικη πρόταση είναι «συμπτωματικος» προσδιορισμος, μπορείτε να μιλήσετε και δίχως αυτη: «ο κ. Α. ήθελε να...» Την πληροφορία που περιέχει η αναφορικη πρόταση μπορείτε να τη βάλετε και χωριστα με άλλη φράση: «Ο κ. Α. ήθελε να....» «Ξαίρετε που ο Α. ίδρυσε την εταιρία», η να τη βάλετε σε παρένθεση, ή ανάμεσα σε δυο πάβλες: «ο κ. Α. (που ίδρυσε την εταιρία) ήθελε να....», ενω δεν μπορείτε να γράψετε «εκείνος (που ίδρυσε την εταιρία) ήθελε να....».

Να λοιπον ο αληθινος, ο ψυχολογημένος κανόνας: Η αναφορικη πρόταση δέχεται δυο κόμματα όταν είναι συμπτωματικος προσδιορισμος, δηλαδη κάτι που μπορεί να λεί-

φει χωρίς να μείνει η φράση κουτση. Δε θέλει κόμμα όταν είναι αναγκαίος προσδιορισμός.

Ο ΚΑΙ.—Στην ορθογραφία του «και» έχουμε πελαγώσει οριστικώς. Τον παλιο καλο καιρο γράφαμε «κ' ἐγώ, κι' αὐτός», δηλαδή πριν απο «ε, ι» σκέτο «κ'» με απόστροφο, πριν απο «α, ο, ου» κ' ένα «ι» παραπάνω, προορισμένο να δείχνει πως το «κ» διατηρεί τη μαλακία προφοράτου, όπως το «ι» που δάζουμε στα «μαλακιά, γιατί, παχιά», για να μην προφέρουνται «μαλακά, γιατί, παχιά». Είναι δηλαδή αυτο το «ι» ό,τι η γαλλικη *cédille* στο *placons* και το στο *dirigeons*. Σ' όλα αυτα βέβαια βασικη προϋπόθεση είτανε πως έγινε, έχθλιψη, πως έφυγε ο φθόγγος «αι» του «και».

Σωστη ή λαθεμένη η θεωρητικη βάση, το ζήτημα ωστόσο είτανε πραχτικα λυμένο, η λεξούλα αυτη είχε μπει σε μια τάξη.

Αλλα ήρθε ύστερα ο Ψυχάρης και μας είπε πως πριν απο «ε» και «ι», στο «κ' ἐγώ» δηλαδή, έγινε πράγματι έχθλιψη και καλα κάνουμε να δάζουμε απόστροφο, πριν όμως απο «α, ο, ου (κι άφτός, κι όλα)» δεν έγινε έχθλιψη, έγινε συνίζηση, όπως στο «ρωμαίος — ρωμός», επομένως δεν έφυγε το «αι» παρα έγινε «ι». Αφου λοιπον δε χάθηκε κανέννας φθόγγος, δεν πρέπει να δάζουμε απόστροφο. Θεωρία αμφισβητήσιμη, γιατι ποτε δεν κατορθώσαμε να καταλάβουμε γιατί μόνο στο «καί» γίνεται συνίζηση και δε γίνεται και στα «με, σε», οπότε θα προφέρναμε «μιαυτό, σιαυτό».

Οπωςδήποτε έρχεται αργότερα ο Φιλήντας και αποδείχνει πως δεν έγινε ούτε έχθλιψη ούτε συνίζηση, έγινε κράση: «κε-ἐγώ=κἐγώ». Στην άλλη περίπτωση, δηλαδή εμπρος απο «α, ο, ου», έγινε πρώτα αφομοίωση και ύστερα κράση: «κε-άφτός=κια-άφτός=κιάφτός». Επομένως λογικο είναι να γράφονται αυτα σα μια λέξη, όπως στην αρχαία γλώσσα «καί-ἐγώ=κἀγώ».

Το αποτέλεσμα τώρα είναι που ναυαγήσαμε ανάμεσα στα πολλα συστήματα, και σήμερα διαβάζουμε κ' ἐγώ, κἐγώ, κι ἐγώ, κι' ἐγώ, κι' άφτός, κι άφτός, κιάφτός».

Απο επιστημονικη άποψη φαίνεται να έχει δίκαιο ο

Φιλήντας. 'Αμα έρθουμε όμως στην εφαρμογή, το σύστημα είναι υπερβολικά άνοστο, γιατί δίνει τους πιο απροσδόκητους και τους πιο εκπληκτικούς συνδυασμούς. Είν' αλήθεια πως έχουμε κι' άλλα τέτια ζευγαρώματα, τα γνωστά: «τάλλο, θάφισω» κτλ. Μα υπάρχει η ακόλουθη σπουδαία διαφορά: ότι το άρθρο ενώνεται μόνο με ονόματα και με αντωνυμίες (τάλλο), οι αντωνυμίες «με, σε, το» μόνο με ρήματα («τάφινω»), οι πρόθεσες «με, σε, για» μόνο με ονόματα και με αντωνυμίες (σέμένα), το «θα» και το «να» μόνο με ρήματα (θάφισω), ενώ για τον «και» δ ε ν υ π ά ρ χ ε ι μ έ ρ ο ς τ ο υ λ ό γ ο υ που να μην ενώνεται μαζί του. Παίρνετε ένα όποιο κείμενο και σε χ ά θ ε λ έ ξ η που αρχίζει απο φωνήεντο κολνάτε τον «και» στην αρχή. Θα έχετε ένα συνδυασμο που μπορεί να παρουσιαστεί. Παράδειγμα: Παίρνετε απ' την αρχή αυτο εδω το εδάφιο που διαβάζετε τώρα, και έχετε: «κιάπο, κέπεστημονική, κιάποψη, κέχει, κιό, κιάμα, κέρθουμε, κιόμως, κέφαρμογή, κύπερβολικά, κιάνοστο», κτλ. 'Όλα αυτα τα τερατώδικα συμπλέγματα είναι πράματα που μπορούν να τύχουνε στη γραφή. 'Αραγε τί λένε γι' αυτα εκείνοι που διαμαρτύρονται για το συγκόλλημα των εγκλιτικων, «το βιβλίομου, το παιδίσας»;

Συμπεραίνουμε πως το φρονιμότερο είναι να γυρίσουμε πίσω στην ορθογραφία των πατέρωνμας «κ' εγώ, κι' αυτός». Αυτο δε θα σημαίνει πως θα χάσει την αξίατης η ανακάλυψη του Φιλήντα. Η ερμηνεία ενος γλωσσικου φαινομένου έχει αποκλειστικά θεωρητικο ενδιαφέρον, ενώ στην εφαρμογή προέχει το ζήτημα της ευκολίας και του γούστου.

Κάποιο άλλο σύστημα που θέλουνε μερικοί: «κι εγώ, κι αυτός», και τα δύο χωρις απόστροφο, δεν έχει κανένα νόημα. Θα έπρεπε τότε να γράφουν και «γι αυτό, μ αυτό, σ αυτό, άπ αυτό». Είναι ανάγκη τέλος πάντων να έχει ο άνθρωπος κάποια λογική συνέπεια με τον ευατότου.

'Άλλοι πάλι γράφουν «κι' εγώ, κι' αυτός», και τα δύο με απόστροφο και με «ι». Το θαλάσσωμα αυτο μας το έφερε ο συχωρεμένος ο Ψυχάρης, που ενώ είτανε τόσο συντηρητικός στην ορθογραφία ώστε να διατηρεί και την υπογε-

γραμμένη της υποταχτικής, και ύστερα απ' το «βρίσκω» να γράφει «ἔβρισκα» με δασεία!, μόνο στην ορθογραφία του «καί» φάνηκε μεταρρυθμιστής. Και το χειρότερο είναι που η ιδέα του γεννοδόλησε στα χέρια μας και έβγαλε στη μέση διάφορες άλλες μορφές που δεν τις είπε ούτε τις φαντάστηκε ο Δάσκαλος. Τί θέλει το «ι» στο «κι' ἐγώ» ή στο «κι ἐγώ;» Το «κ» πριν απο «ε» είναι φυσικά μαλακό, δε χρειάζεται «ι» για να μαλακώσει. Τί είναι το «κι» στο «κι αὐτός;» Συλλαβή βέβαια δεν είναι. Είναι ἑ ν α γράμμα. Δηλαδή, αν είχαμε ένα ιδιαίτερο ψηφι για να σημαίνουμε το μαλακό «κ» θα γράφαμε το «κι» με ἑ ν α γράμμα. Αλλά ένα σύμφωνο που να στέκεται μοναχότου δίχως απόστροφο είναι περίπτωση που δεν υπάρχει στη γλώσσα μας (π.χ. «μ αὐτό, σ αὐτό, τ ἄλλο»).

Θεωρητική δάση λοιπον δεν έχουν αυτές οι γραφές. Μα ούτε και πρακτικό λόγο. Είναι, λένε, για την ευκολία της διδασκαλίας: Αν πούμε του παιδιού πως πριν απο «ε, ι» θα γράφει «κ'», και πριν απο «α, ο, ου» θα δάξει κ' ένα «ι», θα το μπερδέψουμε. Και όμως το παιδί θα μάθει βέβαια να γράφει «κεντώ, κεφάλι, κεραμίδι» δίχως «ι», και ύστερα «κακιά, κακίωνω, νοικιάζω», και θα καταλάβει κατ' ανάγκη ό-τι σ' αυτά χρειάζεται το «ι», γιατί αλλιώς θα προφερθούν «κακά, κακώνω, νοικάζω». Αν υπάρχει λοιπον «μπερδεμένος», ο μπερδεμένος θα γίνει εδώ. Επίσης θα γράφει «τυχερός» και «παχιά», όχι «παχά», γέρος» και «γιατί», όχι «γατί». Για ποιο λόγο αυτά είναι ευκολότερα απ' τα «κ' ἐγώ—κι' αὐτός» είναι αδύνατο ένας λογικός άνθρωπος να καταλάβει. Άμα το παιδί γράφει «κ' αὐτός», θα του πούμε: διάδασέτα μαζί. Και θα διαβάσει «καυτός», όπως διαβάζει «κακός». Και θα καταλάβει το λάθος του.

Και πώς θα μάθει το παιδί με το σημερινό σύστημα να ξεχωρίζει το «πού» απ' το «ποῦ» και το «πώς» απ' το «πῶς»; Και πώς θα μάθει να γράφει «τίς» και «τῆς»: τίς είδα (τίς κυρίες) » και «τῆς είπα» (τῆς κυρίας), «ή ἄλλη» και «οι ἄλλοι» «βρίσκουμε» και «βρίσκουμαι» και τόσα ἄλλα; Και πώς μαθαίνει ο μικρός Γάλλος τότε πρέπει νά γράφει ου και τότε οὔ

και ο μικρος Ιταλος να γραφει e και è. 'Ολα αυτα ειναι δυσκολίες της ιδιας τάξης, της ιδιας δύναμης με τη δυσκολία του «κ' ἐγώ—κι' αὐτός». Μόνο μια δυσκολία που ξεπερνα το σύνορο της ανθρώπινης δυναμικότητας μπορεί να δικαιολογήσει την καθιέρωση μιας παράλογης συνήθειας.

Τίποτε. Δεν είναι «ευκολία», είναι η μόδα. Και, είπαμε, η μόδα όσο λιγότερο στέκεται λογικά τόσο ευκολότερα γενικέζεται.

Εννοείται πως οι ίδιοι που βρίσκουν τρομερή τη δυσκολία του «κ'-κι'» για το παιδι, οι ίδιοι παραδέχονται την φιλη, τη δασεία, «τὴν ὥραία» με οξεία, «τὰ ὥραία» με περισπωμένη, «ἡ σφαῖρα» με περισπωμένη, «τῆς σφαίρας» με οξεία κτλ. Είναι η «κάμηλος» με τον «κῶνωπα».

Η ΕΡΩΤΗΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ.—Μια αισθητη ἑλ-
λειψη στη γραφήμας είναι που η ερωτηματική πρόταση, όταν δεν περιέχει λέξη ερωτηματική, «ποιός, τί, πότε, πού, πώς, γιατί,.....», δε φανερώνεται απ' την αρχή σαν ερωτηματική, και μόνο όταν φτάσει στο τέλος ο αναγνώστης το καταλαβαίνει. Κάποτε υποψιάζεται πως μπορεί να είναι τέττια και, πριν προχωρήσει, ρίχνει τη ματιάτου πέντε-δέκα αράδες παρακάτω, ψάχνοντας να βρει το τέλος, για να ι-
δει αν υπάρχει ερωτηματικό. Προ πάντων αν διαβάξει με φωνη, είναι απαραίτητο να το ξαίρει απο την αρχή, γιατί πολυ διαφορετικά θα κανονίσει τον τόνο της φωνήστου στην ερωτηματική πρόταση. Κ' έτσι, ἄμα ιδει το ερωτηματικό, αναγκάζεται να πιάσει πάλι απ' την αρχή. Είναι πολυ δυσάρεστο αυτο, όταν η πρόταση είναι οπωσουν μεγάλη. Π.χ. διαβάζω κάπου:

«Ὁ Λασκαράτος εἶταν ταραξίας, ἄθεος καὶ ἀνῆθικος (ἐδω τρομάζω), ὅπως τὸν εἶχαν παραστήσει οἱ δημαγωγοὶ τοῦ καιροῦ του (τώρα αρχίζω να αμφιβállω) ἀπὸ προσωπικὸ πάθος ἐναντίον του;».

Επι τέλους φτάνω στο ερωτηματικό και ησυχάζει η καρδιά μου.

Άλλες γλώσσες έχουν την αντιστροφή του ρήματος με την προσωπική αντωνυμία. Η δική μας δεν έχει άλλο μέσο για να κάμει τη διάκριση παρα το ερωτηματικό σημμάδι. Μα ενόσω αυτο είναι στο τέλος, δεν αρχει.

Πρώτος ο Πάλλης, θαρρω, παρατήρησε αυτην την έλ-λειψη και έβαλε στην αρχη της φράσης ένα ερωτηματικό αναπεδογυρισμένο. Καλο είναι το σύστημα. Κατα τύχη το απάντησα και σε κάποιο ισπανικο κείμενο. Κάτι άλλο ακόμη μπορούσε να γίνει: Η ερωτηματικη έννοια της πρότασης περιέχεται πότε στο ρήμα, πότε σε κάποιαν άλλη λέξη. Λοιπον, αν βάζαμε ύστερα απο κείνη τη λέξη ένα ερωτηματικό μεσα σε παρένθεση, δε θα είτανε πολυ άσκημο. Π.χ. «Ο Λασκαράτος είταν (;) ταραξίας, άθεος και ανήθικος» κτλ...

Αν κανεις βρίσκει τίποτε καλύτερο κι' απ' τα δυο αυτα συστήματα, ας το προτείνει. Είναι ανάγκη κάτι να γίνει.

ΤΕΛΟΣ

Αλ
ΕΙΤ
αλ
ΓΛΩ
ΞΕΝ
ΕΘΛ

τιμή αδ. 15, δεμ. 30 δραχ.